

Hringariki

Medlemsblad for Ringerike Slektshistorielag

Nr. 1 – 2011

21. årgang

Hringariki 20 år!

Hringariki

Medlemsblad for Ringerike Slektshistorielag

21. årgang

Redaksjon

Nils Elsrud
Sten Høyendahl
Tom Larsen
Ole E. Yttri

Ringerike Slektshistorielag ble startet 7. februar 1985, og har rundt 250 medlemmer. Medlemskontingenten er fra 2011 kr 250 pr år. Medlemmene får tilsendt Hringariki to ganger i året, og det arrangeres jevnlig møter og foredrag. Laget har lokaler på Veien gamle skole, hvor også lagets samling av bøker og tidsskrifter mv befinner seg. Laget fikk patentert navnet Hringariki i 2000.

Vår nye hjemmeside er:

<http://www.ringerike-slektshistorielag.com>

Medlemskap tegnes hos leder Nils Elsrud.

Paasche Aasens vei 26, 3514 Hønefoss.

Tlf. 915 66 980.

Artikler til Hringariki sendes: sten.hoyendahl@gmail.com

Postadresse: Sten Høyendahl, Vollgata 74, 3512 Hønefoss

Forsiden:

Norderhov kirke

Foto: Tom Larsen.

Baksiden:

Den gamle redaksjonen i Hringariki: Frank Otterbech, Eigil Elsrud og Thorleif Solberg.

Foto: Anne Sofie Hval.

Innholdsfortegnelse

Side	
2	Fra redaksjonen
2	Ny utgivelse - tingbøker for Ringerike, 1676-77
3	Hringariki 20 år!
4	Kari Telste "Til Barnefader udlagde hun .." Forhandlinger om farskap 1687-1900
12	Lars Borgersrud Den vanskelige krigen
19	Sten Høyendahl Knut Mo i Steinsfjordingen og hans arvinger
22	Nils Elsrud Fingal Enger, Nord-Dakotas største private grunneier
30	Fra tingbøkene
31	Astrid K. Natvig Svend Olsen og Johanne Knudsdatter på Neseie i Hole
37	Sten Høyendahl Den gamle slekten på Nordre Hval i Haug
41	Tom Larsen Marte Marie "Spraderen" - fra Hønefossen til Akerselva
47	Sten Høyendahl Ringerikinger i kirkebøkene for Bragernes
53	Nils Elsrud Thor Andersen Olsviken døde på Titanic
55	Sten Høyendahl Et vitneprov fra 1603 om allmenningen i Hole
57	Tom Larsen Et ungdomsbilde av Anders Pettersen fra Hønefoss
58	Nils Elsrud Hvem var John Olsen på Somdalseie?
60	"Bokhyllen" på Digitalarkivet
61	Sten Høyendahl To ukjente 1400-tallsbrev fra Haug som åpenbart er falske
64	Aktuelle bøker
	Ny bok om Tanberg
	Rud-navn i mellomalderen
65	Aktuelle nettsteder
65	Fra tingbøkene
66	Årsberetning 2010
67	Årsmøtereferat

Fra redaksjonen

Mye har skjedd den siste tiden på Digitalarkivet. At folketellingen for 1910 er kommet på nett, kan man umulig ha unngått å registrere. Men det er så mye mer! Vi har også fått digitalisert tingbøkene (for Ringerikes vedkommende fram til 1802), lensregnskapene (fram til 1660), samt sogneprestenes og fogdenes manntall fra 1660-årene. Det betyr at stadig mer forskning kan utføres i hjemmets fred. Enkelte skjær i sjøen finnes fortsatt. Det å få fram lensregnskapene på skjermen er ikke uproblematisk, og mange har nok lirt av seg saftige glosser underveis. Men det ser ut som om de ansvarlige på Riksarkivet tar dette alvorlig, og de finner vel etter hvert fram til en bedre og mer publikumsvennlig løsning.

Hringariki er 20 år ungt i år, og i jubileumsnummeret har vi mye å by på. Etnologen Kari Telste i Hole er lokalt mest kjent for sin hovedfagsoppgave om kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal, men i hennes doktorgradsavhandling fra 2001 om brutte ekteskapsløfter har hun også et bredt kildemateriale fra Ringerike. Hun tar nå utgangspunkt i farskapsaker fra Ringerike fra 1687 til 1900, der kvinne og mann sto opp mot hverandre.

Historikeren Lars Borgersrud, også han med bakgrunn fra Ringerike, holdt i vinter et foredrag for slektshistorielaget om holdninger i annen verdenskrig, der også forhold på Ringerike ble trukket fram. Borgersrud har vært kontroversiell i den forstand at han ofte har gått på tvers av vedtatte sannheter, og vi setter stor pris på at vi har fått trykke hans foredrag.

Astrid K. Natvig fra Lier har studert Tom Larsens oversikter over fengslede fra Ringerike, og har funnet at hennes tippoldeforeldre fra Nes i Hole i 1832 ble dømt for tyveri. Dette har ikke vært kjent i hennes familie. Hun har derfor gått til rettsprotokollene for å utforske dette, og presenterer nå sine funn. Tom Larsen har på sin side satt søkelyset på en ung dame fra Hønefoss som i 1860-årene flyttet til Kristiania og gikk en ublid skjebne i møte.

Nils Elsrud gir oss to historier om utvandrende ådølinger, den første om Fingal Enger som i 1869 emigrerte og ble en av de rikeste menn i Nord-Dakota. Vi hører også om en emigrant som gjorde et ulykksalig valg av båt da han i 1912 skulle krysse Atlanteren.

Sten Høyendahl har sett på den tidlige utflyttingen fra Ringerike til Bragernes. Han har funnet tingreferater som kaster lys over slekter i Hole og Haug, og omtaler også et hittil ukjent dokument fra 1603 om allmenningen i Hole. I tillegg har han oppsporet to brevavskrifter fra 1400-tallet, men de er trolig falske.

Vi tror at mange gamle dokumenter befinner seg i privat eie her på Ringerike, og at flere av disse inneholder lokalhistoriske detaljer som ikke er kjent fra tidligere. Vi vil derfor oppfordre eiere av slike dokumenter til å kontakte redaksjonen i Hringariki for en vurdering av innholdet. Dokumenter av særskilt interesse vil bli avfotografert, transkribert og omtalt i bladet. Så godt som alle dokumenter fra før 1700 vil være relevante, men også senere skriftstykker kan være av betydelig verdi.

Ny utgivelse - tingbøker fra Ringerike, 1676-77

Nye tingbokavskrifter fra Ringerike foreligger nå for 1676 og 1677, samlet i ett hefte og transkribert av Sten Høyendahl. Danmark-Norge er kommet med i den skånske krig, her hjemme mest kjent som Gyldenløvefeiden, men det er ingen kamper på norsk jord. Borgere på Bragernes er svært aktive på tinget. De har sterke eiendomsinteresser på Ringerike, noe som medfører stadige konflikter om hogst og tømmerhandel. Særlig er det en strid om hogst i Sørumsbogen i Heradsbygda med mange tilårskomne vitner som gir gode lokal- og slektshistoriske opplysninger.

Vi leser om brann på Krokskogen, og at flere soknedøler blir bøtelagt for å ha drukket øl ved Hønefossen under bededagene. Tragedien er aldri langt unna, og piken Magnhild Henriksdatter blir dømt til å miste sitt liv ved sverdet for å ha født barn i dølgsmaal.

Tingreferatene utgjør 66 sider, og person- og stedsnavnsregister kommer i tillegg. Avskriftene leveres i samme format som eldre utgaver av Hringariki, koster kr 125 inklusive porto, og kan bestilles hos Sten Høyendahl, tlf 902 09 842, eller e-post:

sten.hoyendahl@gmail.com

Hringariki 20 år!

Styremøtet i Ringerike Slekthistorigruppe, som det den gang het, vedtok 25. april 1991 å gi ut et medlemsblad, og i desember samme år kom det første nummeret av Hringariki ut. Vi forstår at utgivelsen hadde vært debattert i lang tid, ettersom overskriften på første side inne i bladet kort og godt lyder: ENDELIG!

På styremøtet i april 1991 ble det satt ned en redaksjonskomité bestående av Thorleif Solberg, Eigil Elsrud og Kjell Hallmann. Disse tre hadde gjennom en årrekke vært aktive medlemmer i slekthistorigruppa, som den gang hørte under Ringerike Historielag. Redaksjonskomitéen og styret var aldri i tvil om bladet skulle hete Hringariki etter den gamle betegnelsen på hringernes land.

Det ble bestemt at Hringariki i første rekke skulle bringe slekthistoriske artikler og materiale fra folketellinger. Bladet skulle også inneholde referater og informasjon om gruppens aktiviteter, samt et forum for spørsmål fra medlemmene.

Det første nummeret av Hringariki kom ut i A5-format. Her skrev Thorleif Solberg om Asle Skollerud og Semmen-gårdene, en detaljert redegjørelse man fortsatt ikke kan klare seg uten om man begir seg til Ytre Ådal på 1600-tallet. Finn A. Wang hadde en lengre artikkel om Mindre-Alv og Tornberg-ætten, mens det ble gjengitt utskrifter fra to folketellinger: 1865 for Ådalen og 1900 for Tyristrand. Folketellinger på Internett var et ukjent begrep i 1991!

Eigil Elsrud og Thorleif Solberg var med i redaksjonen helt fram til 2009, mens Kjell

Hallmann gikk bort for nærmere ti år siden. Thorleif har forfattet hele 73 artikler i Hringariki, en rekord som skal bli vanskelig å slå. Eigil har foreløpig stoppet på 43 artikler. I tillegg må vi nevne Frank Otterbech, som i 2003 kom med i redaksjonen, og har levert 17 artikler. Dagens redaksjon har i sammenlikning kort fartstid: Sten Høyendahl og Ole E. Yttri fra 2007, og Nils Elsrud og Tom Larsen fra 2010.

Tyve år etter det første nummeret kan vi vel konkludere med at Hringariki har vært en suksess, takket være pionerene som startet dette arbeidet og har sikret at innholdet i bladet har holdt et faglig tilfredsstillende nivå. Ringerike Slekthistorigruppe har i dag over 270 medlemmer, et høyt tall for et lag som omfatter bare to kommuner.

Den nylig avdøde historikeren Tore H. Vigerust, kjent som en skarp kritiker, stilte seg i 2000 skeptisk til det daværende grafiske formatet på Hringariki, men understreket at dette ikke kunne overskygge inntrykket av at tekstene hadde troverdighet. Are S. Gustavsen, redaktør av *Genealogen*, var i 2007 imponert over kontinuiteten i redaksjonen, og fant fram sin runde glasskule: "Der synes jeg å skimte mange år med et livskraftig og engasjerende miljø ved og innenfor Tyrifjordens bredder. *Hringariki* er definitivt kommet for å bli, og slektsinteresserte bør ta turen til Hønefoss for å lære oppskriften av de utholdende entusiaster i redaksjonen."

Vi som sitter i dagens redaksjon har utvilsomt noe å strekke oss etter.

Eigil Elsrud, Thorleif Solberg og Frank Otterbech. Foto: Anne Sofie Hval.

”Til Barnefader udlagde hun ...”

Forhandlinger om farskap 1687-1900

I 1748 verserte en farskapskonflikt på bygdinget i Hole.¹ To år tidligere, på nyåret i 1746, hadde enken Mari Svendsdatter i Skjærdalen på Tyristrand døpt sitt *u-ægte barn Hans*, og utpå sommeren sto hun offentlig skrifte i Hole kirke. Ved begge tilfelle har presten registrert at hun oppga Syver Hansen ved kaptein Riises kompani som barnefar,² men det viste seg snart at Syver ikke ville ta på seg farskapet.

av Kari Telste

Selv om de fleste fedre til barn født utenfor ekteskap vedkjente seg farskapet, har det til alle tider vært noen som har nektet. Christian 5.s Norske Lov av 1687 ga i slike tilfelle mannen rett til å avlegge ed på tinget og sverge seg fri fra farskapsbeskyldningen.³ Det var denne bestemmelsen Syver Hansen, som var fra Kausrud på Tyristrand, støttet seg på. I første omgang hadde han stevnet Mari til å høre ham avlegge benektelsesed for krigsretten. Syver var militær, og krigsretten var hans *rette forum*. Etter at han hadde avlagt ed, burde saken i prinsippet være ute av verden, men Mari hadde ikke slått seg til ro. Konflikten måtte derfor løses lokalt på bygdinget i Hole.

Med utgangspunkt i denne saken og tilsvarende konflikter, hovedsakelig fra Ringerike, vil jeg vise hvordan lover og regler som regulerte farskapsaker ble praktisert fra 1687 og fram til 1900.⁴ I disse sakene sto ord mot ord, og rettslige forhandlinger om farskap handlet om det var mannen eller kvinnen som framsto som mest troverdig. Til sist var det retten som måtte avgjøre hva som var sant og rett. Var det nok at mannen var villig til å sverge, eller kom også andre hensyn inn i bildet?

Ord står mot ord

Foreldre til barn født utenfor ekteskap måtte inntil 1812 betale bøter til kongen for leiermål, seks riksdaler for kvinnen og tolv for mannen.⁵ De skulle også skrifte offentlig i kirken. Noen barnefedre kan ha nektet farskap for å unngå de høye bøkene. Soldater - som Syver Kause-rud - var fritatt for bøter og skriftemål, men kunne likevel bli straffet militært. Ved første gangs leiermål risikerte de etter oberstens befaling å bli lagt i jern i åtte dager.⁶ Kanskje det var for å bli fritatt for militær straff at Syver ville avlegge ed i krigsretten?

Selv om Mari hadde hørt Syvers benektelsesed, hadde hun holdt fast ved at han var far til hennes barn, og ifølge Syver hadde hun *inhereret ud i videre Beskyldninger*. Dette ville han ikke finne seg i, og i februar 1748 stevnet han henne for bygdinget. Forhandlingene på tinget i denne saken tyder på at farskapskonflikter handlet om noe mer enn straffen mannen risikerte, enten den var militær eller sivil.

I krigsretten hadde Syver avlagt ed på at *hand for all Legemlig omgiengelse med hende var gandske frie og u-skyldig*. Dette kunne ikke Mari godta, og hun kom derfor med en kontrastevning hvor også hun forlangte å få avlegge ed:

Mari Svendz daatter presenterede sig selv for Retten og begierede, at vorde tilladt at aflegge Eed, som hun og frivillig med en frelst Samvittighed kand gjøre, det hun aldrig, siden hun blev Enke, haver haft Legemlig omgiengelse med nogen anden Mands Person end den som hun tilforn for barne Fader haver udlagt.

Mens Syver hadde sverget på at han ikke hadde hatt samleie med Mari, ville hun sverge på at hun ikke hadde hatt samleie med noen annen enn ham. Bare én av partene kunne snakke sant. Underforstått handler konflikten om at de begge beskyldte hverandre for å lyve.

Benektelseseden skulle en gang for alle bevise at Syver snakket sant. Når Mari fortsatte å insistere på at ingen annen kunne være barnefar, var det et angrep på hans ære. Han klaget over at han var *graveret og fornærmet* av det

¹ Statsarkivet på Kongsberg (SAKO), Ringerike og Hallingdal sorenskriveri (RH sskr), tingbok III-2, fol. 100, 136, 154b, 167, 168. Saken tar til 29. februar 1748 på By i Hole og avsluttes 13. desember 1748.

² SAKO, Hole prestegjeld, kirkebok 1, fol. 111b, 113b. Tyristrand var den gang et anneks under Hole prestegjeld.

³ Kong Christian den femtes Norske Lov (NL) 6-13-5.

⁴ Artikkelen bygger på rettsmateriale som er innsamlet i forbindelse med min hovedoppgave (Telste 1993) og min doktoravhandling (Telste 2000), som handlet hhv om kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710 og brutt ekteskapsløfte 1700-1900.

⁵ Forordning om løsaktighet 1617; NL 6-13-1; Kanselli-plakat av 12. juni 1812.

⁶ Telste 1993:65.

Kong Christian 5.s lovbook av 1687, trykt 1723 i København. I privat eie. Foto: Sten Høyendahl.

hun *urettelig og ubevislig* beskyldte ham for. Hennes *urigtige Beskyldninger* måtte kjennes *utilbørlige og Magtesløse* og ikke komme ham til *nogen slags forkleinselse*. Syvers klager over sin krenkede ære tyder på at bygda summet av rykter: hvem skulle folk tro på?

Var det noe menn var opptatt av på 1700-tallet, var det å forsvare seg mot å bli *urettmessig* utpekt som barnefar. I likhet med Syver klaget mange over at farskapsbeskyldninger var til "tort og skade" fordi de hadde ledet til folkesnakk. En manns ære var på 1700-tallet knyttet til å holde ord. Når Mari fastholdt sine påstander om at Syver var barnefaren, kunne det ikke tolkes som annet enn ærekrenkende beskyldninger om at han hadde sverget falsk. En falsk ed kompromitterte ikke bare mannens salighet, men også hans ære.⁷

Men Mari hadde like stort behov for å forsvare seg mot Syvers beskyldninger. Ettersom han hadde gått til krigsretten, altså utenom bygdetinget, hadde ikke Mari fått mulighet til å forsvare sin ære:

... men ligesom Mari Svendz daatter [...], vil lade Meenigheden vide, at hun og ikke saa haanlig paa ærlige Navn og Rygte burde attaqveres, og [...]vil føre vidner [...] over hvad Syver Kouserud haver udladt sig med effterat KrigsRetstens Dom er fal-

den, saa og om at Mari Svendz datter haver i sin Enkestand, dette undtagen, opført sig Christelig og uden forargelse i Meenigheden.

Mari oppfattet både Syvers ed og utsagn i etterkant av krigsrettsdommen som et angrep på hennes ærlige navn og rykte. Derfor var hun nødt til å understreke sin troverdighet overfor menigheten i Hole. Hun hadde tross alt oppgitt Syvers navn både ved dåp og skriftemål, og ville derfor føre vitner som kunne bekrefte at hun - bortsett fra at hun hadde fått et barn utenfor ekteskap - hadde oppført seg kristelig, og ikke forarget noen.

Problemet var at Mari umulig kunne få lov til å sverge. Benektelseseden var mannens privilegium, og ed mot ed var ikke tillatt etter loven: *Men Eed imod Eed maa ingenlunde af Dommeren tilstædis, meget mindre paaleggis*.⁸ Derfor kunne sorenskriveren heller ikke uten videre tilsidesette krigsrettens dom, og høre hva folk hadde å si om Mari. Han understreket likevel at Syver *burde ladet sig nøye med den friekiendelses Dom* han allerede hadde fått. Den betydde ikke at han fritt kunne *sværge Qvinde-Mennesket nogen Sag paa til Straf eller undgiældelse*, og han burde derfor ha hevet seg over Maris beskyldninger.

Sorenskriveren sto altså overfor et uløselig dilemma: bare én av partene kunne snakke sant. Balansen ble forsøkt gjenopprettet ved at ingen av dem fikk medhold, men at de begge *for hin andens tiltale bør frie at være*.

Hva gjorde kvinnen troverdig?

Mannens benektelsesed ble innført med Christian 5.s Norske Lov av 1687: *Siger hand nej for Gierningen, og hun kand hannem det ej overbevise, da værge hand sig derfor med sin Eed*.⁹ Benektelseseden avløste den tidligere mededen, der mannen måtte finne to, fem eller elleve menn som var villige til å sverge sammen med ham: selvtredje, selvsjette eller selvtolvte som det het. Han skulle sverge på at hans påstand var sann, mens de andre skulle sverge på at de ikke visste noe annet om dette.¹⁰ Tingbøkene for Ringerike og Hallingdal viser at meded så å si ikke ble brukt i farskapssaker,¹¹ og det ser ut som om uvillige barnefedre hadde problemer med å finne folk som ville stille opp.

⁸ NL 1-14-6.

⁹ NL 6-13-5.

¹⁰ Hamre 1991.

¹¹ Telste 1993:122-123.

⁷ Pitt-Rivers 1965:34.

Etter de nye reglene fra 1687 fikk mannen bare avlegge ed dersom kvinnen ikke kunne overbevise retten om at hun hadde oppgitt rett barnefar. Bevisbyrden ble altså lagt på henne. Ved å ta saken til krigsretten - og dermed ut av lokalsamfunnet - hadde Syver Kauserud klart å hindre Mari Svendsdatter i å føre vitner som kunne tale til hennes fordel. Det virker som om krigsretten uten videre hadde latt Syver avlegge ed, og kvinnen stilte i så fall svakere enn mannen. Hvordan skulle hun nå kunne bevise at hun hadde oppgitt rett far til sitt barn?

Et godt rykte var det viktigste kortet kvinnen hadde for å framstå som troverdig. I farskapskonflikter fram til 1730-årene var det vanlig at jenter og enker hevdet at deres ære var krenket - slik Mari hadde gjort. De støttet seg på Norske Lov av 1687 som ga uberyktede rett til å kreve ekteskap eller økonomisk oppreisning av barnefaren: *en hæderlig Hjemgift efter hans formue*.¹² Det var disse reglene Mari refererte til da hun påpekte at Syvers benektelse var et angrep på hennes gode navn og rykte, og hun ville nå føre vitner på at hun hadde levd kristelig og ordentlig i menigheten. Samtidig var hun nøye med å understreke at hun ikke ønsket å bli gift med Syver.¹³

Vitnene spilte en nøkkelrolle når kvinnens rykte og troverdighet skulle vurderes. Hun måtte få folk til å bekrefte at hun var ærlig og alltid hadde oppført seg skikkelig, og hadde hatt godt rykte før hun fikk barn. Folk i bygda hadde ofte på forhånd dannet seg en oppfatning av forholdet. Det hendte at vitnene sa at de hadde lagt merke til en "kjærlighetsforståelse" mellom kvinnen og mannen, eller at det var allment kjent at han gikk og fridde til henne. Dette kunne forklare hvorfor jenta var blitt gravid: hun hadde hatt god grunn til å vente at han ville gifte seg med henne. I slike tilfelle var det liten grunn til å feste lit til mannens benektelse, og han fikk da ikke lov til å avlegge ed.

Kvinnens troverdighet ble styrket om hun - som Mari Svendsdatter - oppga barnefarens navn ved dåp og skriftemål. Dåpen var en hellig handling der barnet ble tatt opp i det kristne

fellesskap. Gjennom farsnavnet fikk barnet slektstilhørighet og sosial plassering.¹⁴ Følgelig kunne det ligge et budskap i barnets navn. Mari døpte sitt barn Hans, og Syver Kauseruds farsnavn var Hansen. Selv om vi ikke vet det sikkert, er det mye som tyder på at hun oppkalte barnet etter hans far. Navnet ble et meningsbærende uttrykk for at hun hadde oppgitt rett barnefar. Dette kommer tydeligere fram i en annen sak fra Hole noen år tidligere, i 1729. Anders Sefrisen var usikker på om han var far til barnet som budeia Kirsti Olsdatter på Krok-skogen ventet, men dét avfeide hun med at hun ville kalle barnet Sefri dersom det ble en gutt.¹⁵

Fram til 1767 var ugifte mødre pålagt å skrifte offentlig i kirken for å få menighetens tilgivelse for den synden de hadde begått,¹⁶ og under skriftemålet måtte de også kunngjøre offentlig hvem som var barnets far. Et menneske som sto i kirken og løy i Guds åsyn var noe av det mest forargelige som tenkes kunne, og det var derfor det var så viktig for Mari å bevise at hun hadde oppgitt rett barnefar.¹⁷ Hun måtte ta til motmæle mot Syvers benektelse slik at folk ikke skulle tro at hun hadde stått i kirken og løyet både for Gud og menigheten. Skriftemålet ble derfor tillagt vekt som bevis for at hun hadde oppgitt rett barnefar.

I tillegg styrket det kvinnens troverdighet om hun hadde nevnt den samme mannens navn allerede ved fødselen. Etter folketradisjonen skulle en fødende ugift kvinne påkalle farens navn. Dette hadde dobbelt betydning: å bekjenne hvem som var rett barnefar påskyndet fødselen, og hans navn ble samtidig nevnt i vitners nærvær.¹⁸ Det siste ga jordmødrene en nøkkelrolle som sannhetsvitner. Dersom de bekreftet at jentas bekjennelse hadde vært *bestandig*, det vil si at hun hele tida hadde kalt på samme mann, fikk den status som sann.

Troverdige barnefedre?

Norske Lov av 1687 hadde gjort det lettere for menn å fri seg fra beskyldning om farskap, men tinget var fortsatt skeptisk til å la barnefaren avlegge benektelsesed. Før han fikk lov til å

¹² Se NL 6-13-4 og 5. De såkalte "møkrenkelsesreglene" som skulle beskytte forførte kvinners ære ble videreført fra middelalderen. Dette regelverket er utførlig behandlet i min hovedoppgave (Telste 1993), særlig kapittel 4 og 6, og i min doktoravhandling (Telste 2000), særlig del 2.

¹³ I de fleste slike saker på 1600- og begynnelsen av 1700-tallet ble mannen dømt til ekteskap eller erstatning. I 1734 kom en forordning som svekket kvinners rett til oppreisning (Telste 1993, 2000).

¹⁴ Amundsen 1998.

¹⁵ SAKO, RH sskr, tingbok I-33, fol. 206 (Hole 1729).

¹⁶ I prinsippet skulle også barnefaren skrifte, men var gjerne fritatt fordi han var soldat. I praksis var det nesten bare ugifte mødre som skriftet offentlig på 1700-tallet, se også Telste 2008.

¹⁷ Etter NL 6-13-27 skulle løgnaktig bekjennelse straffes med kakstryking uten nåde og forvisning fra landet.

¹⁸ Weiser-Aall 1968:117.

sverge skulle edens forklaring leses opp fra lovbooken, og han skulle alvorlig formanest om *sin salighed at tage i agt og ej forspilde det ævige for dette timelige*. Det var ved sin salighet mannen sverget, og bak formaningene lå frykten for at han skulle falle for fristelsen til å sverge falsk, og dermed fortape sin sjel.

Bortsett fra et par bondesønner som hadde høyere sosial status enn kvinnen, virker det som om tinget anså de fleste barnefedre som lite troverdige.¹⁹ Enten var de *løse karler*, eller så var de for unge. Drengen Christopher Larsen i Norderhov hadde i 1709 begått leiermål med Anne Fransdatter, men fikk ikke lov til å avlegge ed fordi han bare var tyve år gammel. Han hadde heller ikke særlig kunnskap om *sin saligheds sager*, og hadde ikke søkt nattverden. Derfor fryktet retten at han *af ungdoms daarlighed, eller andres tilschyndelse skulle gjøre en falsch Eed*.²⁰ Det var liten grunn til å stole på en mann som ikke regelmessig gikk til alters, og dermed ikke hadde sitt forhold til Gud i orden. Han ble sett som lite pålitelig også i andre sammenhenger.²¹

Hovedinntrykket i farskapssakene de første tiårene etter 1687 er at kvinnen ble ansett som mest troverdig, noe som kan ha sammenheng med at et svangerskap skapte forventninger om ekteskap. Det ble lagt press på mannen for å inngå ekteskap, ikke bare fra kvinnens side, men også fra foreldre og nærmiljøet. Fram til andre halvdel av 1700-tallet endte de fleste førektekapelige seksuelle forhold med giftermål. En stor andel gravide bruder er et tegn på at forventningene om ekteskap ble innfridd. Hva skulle så en mann gjøre hvis han angret seg, eller tvilte på farskapet? Hvilket handlingsrom hadde han for å slippe unna ekteskap, kanskje også ansvaret for barnet?

For at ikke folk skulle beskyldte ham for å være upålitelig og unndra seg ansvar, måtte han finne en god grunn. En legitim grunn var at han ikke hadde råd til å gifte seg. En forutsetning for ekteskap var også den gang et levebrød, og at mannen kunne forsørge en familie. Likevel var det lite velsett om han hadde forført kvinnen før de kunne stifte eget hushold. Ugifte mødre ble gjerne til byrde for folk i bygda.

En annen utvei var å benekte eller uttrykke tvil om farskapet. Enkelte ville, som Syver

Kauserud, sverge på at de ikke hadde hatt legemlig omgang med kvinnen, og dermed fraskrive seg alt ansvar for barnet. Andre igjen erkjente samvær, men kunne sverge på at tidspunktet for fødselen ikke stemte overens med tida for samleiet. Implisitt skapte de dermed tvil om kvinnens rykte, og beskyldte henne indirekte for at hun måtte ha vært sammen med en annen mann.

Ettersom de fleste ugifte mødre fikk godt skussmål på tinget, kunne det være en vanskelig balansegang å svekke kvinnens troverdighet på denne måten. Mannen kunne ikke uten videre beskyldte henne for å være løsaktig, og på denne måte tillegge henne "uærlig sak" uten samtidig å sette egen ære på spill. Derfor måtte han sannsynliggjøre at det like gjerne kunne være en annen barnefar. I beste fall fant han vitner som kunne bekrefte at kvinnen hadde hatt flere friere, eller han måtte på annen måte overbevise retten om at han hadde god grunn til å tvile på farskapet.

Henrik Hansen fra Norderhov kunne i 1733 ikke nekte for at han, *des beklageligere af Ungdoms Daarlighed*, hadde hatt seksuell omgang med Lisbet Halvorsdatter ved Hønefossen. Han forsikret likevel at det bare hadde skjedd en gang, og dessuten var det gått hele 47 uker fra dette ene samleiet til barnet ble født. To jordmødre hadde da også bekreftet at en graviditet ikke kunne vare så lenge.²² Lisbet møtte ikke på tinget, da *hun hafde et lidet barn ved brysterne*. Hun lot følgelig Henriks påstand om at deres eneste samleie hadde funnet sted natten til 8. juli 1732 bli stående uimotsagt.²³ Slik fikk Henrik understreket at det bare hadde vært et tilfeldig seksuelt eventyr, og han skapte dermed inntrykk av at Lisbet var lett på tråden.

En kvinne som kunne defineres som beryktet - og dermed løsaktig - hadde tapt sin troverdighet. I slike tilfelle var det heller ikke nødvendig for mannen å avlegge ed. Det hendte selvsagt også at kvinnen selv satte sin troverdighet på spill, først ved å oppgi én mann som barnefar, for så å ombestemme seg og utlegge en annen. I slike tilfelle var det ikke nødvendig å vurdere barnefarens troverdighet. Kvinnens troverdighet var således utslagsgivende i farskapskonflikter. Mannens troverdighet ble vurdert opp mot kvinnens. Så sant kvinnen ikke

¹⁹ Telste 1993:123.

²⁰ SAKO, RH sskr, tingbok I-26, fol. 17b.

²¹ Telste 2000:161.

²² SAKO, RH sskr, aktsprotokoll I-18, fol. 501ff (Norderhov, 6. mars 1734). Beskikkelse av 4. mars 1734 til jordmødrene Ingeborg Svendsdatter Svarstad og Mari Pedersdatter Sørumsøie i Hole er inntatt i aktsprotokollen.

²³ SAKO, RH sskr, tingbok I-35, fol. 32 (1734).

kunne defineres som beryktet, var det hun som ble trodd, og mannen ble holdt ansvarlig for det seksuelle forholdet.

Fra ekteskap til bidragsplikt

I 1763 kom en forordning som bidro til å forskyve oppmerksomheten i farskapssaker fra kvinnens rett til ekteskap og økonomisk oppreisning til barnets rett til å bli forsørget. Det ble nå slått fast i lovs form at barn født utenfor ekteskap hadde krav på underholdsbidrag. Barnefedre skulle ha omsorg for barnets oppdragelse, og inntil det var ti år gammelt bidra med halvparten av omkostningene til dets *nødtørftige Underholdning*. Barnets mor hadde krav på hjelp fra øvrigheten for å få inn bidraget.²⁴

I annen halvdel av 1700-tallet økte andelen barn født utenfor ekteskap, samtidig som færre forekteskapelige forhold endte i ekteskap. Innføring av underholdsbidrag kan ses som uttrykk for at myndighetene ble mindre opptatt av å straffe og regulere slike forhold, enn av å begrense de sosiale konsekvensene og sikre at ugifte mødre og barna deres overlevde.²⁵ I flere sammenhenger ble det uttrykt frykt for at *mangt et saadant Barn af Wanrygt og formedelst Moderens Armod maa Crepere*.²⁶ Men det var ikke bare omsorg for barnet som lå bak bidragsplikten. Tanken var at folk skulle ta ansvar for seg og sine, og ikke ligge det offentlige til byrde.²⁷ Om begge foreldre bidro til barnets underhold, ville det bli lettere å unngå at ugifte mødre og barna deres ble en byrde for lokalsamfunnet.

Tidligere hadde forsørgelse av barnet sjelden vært et tema i farskapssaker, men vi ser likevel spor av at erkjennelse av farskap ideelt sett også innebar ansvar og omsorg for barnet. At kvinnen mente at barnets far også burde bidra, tyder et utsagn fra Anne Nilsdatter i Norderhov på. I 1703 hadde hun sendt bud til barnefaren Torkild Pedersen om at *hvis hand ej ville hielpe hende noget til barnet, schulle h(an)d faae det til sig*.²⁸

Forordningen av 1763 og senere forordninger om underholdsbidrag ser ut til å springe ut

av en allmenn oppfatning av at mange forsøkte å lure seg unna bidraget. Utover 1800-tallet ser vi et stort antall barnefedre med manglende vilje til å bidra til forsørgelsen. Selv om ugifte mødre hadde krav på hjelp fra det offentlige for å få inn bidraget, virker det som om de sjelden ba om hjelp, men isteden forsørget seg selv og barna uten støtte fra barnefedrene. Dette kan ha noe å gjøre med at det var opp til kvinnen selv å kreve bidrag.

Da forlikskommissjonen ble opprettet i 1790-årene, ble bidragskonfliktene tatt opp her. Formålet var å komme til enighet om bidraget uten at saken havnet i retten. Størrelsen på bidraget varierte med barnefarens betalings-evne, og det kunne betales med penger eller varer. *Efter megen Ventilation* ble ådølingene Ole Olsen Skagneseie og Olaug Larsdatter i 1819 enige om at Ole skulle yte bidraget i form av en kvart tønne korn hvert halvår, som tilsvarte to spesiedaler. I tillegg tok han på seg noen forpliktelser overfor datteren Olea som tyder på at en fars omsorg kunne omfatte mer enn mat og klær, og at omsorgsplikten kunne strekke seg ut over bidragsalderen:

Endelig forbinder Ole Olsen sig til at tilsee sin Datter med al den Understøttelse som det staaer i hans Magt som om mueligt at skaffe hende i tjeneste hos en Skikkelig Mand og hjelpe hende til Rette naar hun skal gaae til Konfirmation for Præsten.²⁹

Dersom bidraget likevel skulle utebli, kunne barnets mor få hjelp av lensmannen til å inn-drive det. Dersom det ikke var noe å inn-drive, og barnefaren ikke gjorde opp for seg, skulle han pålegges kronarbeid.³⁰ Det innebar tvangsarbeid inntil alt var betalt, og dette fikk gjerne barnefaren til å betale det utestående beløpet.

Manglende betaling av bidrag var ofte en følge av at barnefaren ikke ville vedkjenne seg farskapet. Hans tvil kom åpent til uttrykk først da pålegg om bidrag kom, slik som Anders Andersen Sørums i Hole i 1817:

den ved Daaben udlagte Barnefader benægtede aldeles at biedrage noget til barnets Opfostring, af den Grund at han ikke vedkiendte sig som barnets Fader.³¹

²⁴ Forordning av 14. desember 1763. Se også forordninger av 10. desember 1790 og 30. mai 1794.

²⁵ Koefoed 2003:186ff.

²⁶ Riksarkivet, Danske Kanselli. *Akter vedkommende Justitsraad Bredo Munthes Lovrevisions-Arbejde ifølge kgl Reskript 1747 12. May. Svar fra Johan Arendt Jentoft, Hedemarcken den 27de Junii A^o 1753*.

²⁷ Seip 1984:52.

²⁸ SAKO, RH sskr, tingbok I-24, fol. 123b (1703).

²⁹ SAKO, Ringerike sskr, Norderhov forlikskommissjon, forhandlingsprotokoll 2, fol. 457, 462b (1819), sak 16.

³⁰ Seip 1984:189, 193.

³¹ SAKO, Ringerike sskr, Hole forlikskommissjon, forhandlingsprotokoll 1 (1817), sak 2, jf RH sskr, tingbok III-17, fol. 73b (Hole 1817). Moren var pike Gunhild Christophersdatter Sørumsie.

Dermed endte konflikten i retten, og Anders måtte være forberedt på å avlegge benektelsesed.

Kvinnens tapte troverdighet?

Innføring av underholdsbidrag falt paradoksalt nok sammen med at ugifte mødre sjelden protesterte når barnefaren ville sverge seg fri. De unnlot å føre vitner som kunne gi skussmål om deres rykte eller sannsynliggjøre et kjæreste-forhold. En grunn til at det ble vanskeligere for dem å bevise sin troverdighet, kan være at det offentlige skriftemålet ble opphevet i 1767. Utover 1700-tallet var skriftemålet blitt omstridt fordi presteskapet stort sett brukte det til å refse ugifte mødre.³² De slapp nå den offentlige ydmykelsen foran menigheten, men mistet til gjengjeld muligheten til å fastslå barnefarens navn i en sammenheng der de tok Gud og menigheten til vitne på at de snakket sant.

Vel så viktig er nok at reglene som tidligere hadde gitt uberyktede kvinner rett til ekteskap eller oppreisning, ble svekket ved en forordning allerede i 1734.³³ Bakgrunnen er at det i økende grad var blitt stilt spørsmål ved den tidligere nærmest selvsagte oppfatningen av at en forført og *uberyktet* kvinne kunne kreve ekteskap. Kunne det ikke like gjerne være at mange menn - særlig *den uforsigtige Deel af Mandkiønnet* - var blitt lokket og forført av *slette Fruentimmer* som bare var ute etter ekteskap?³⁴

Denne lovendringen opphevet på mange måter mannens ansvar for det seksuelle forholdet og åpnet for diskusjoner i høyere rettsinstanser av hvordan begrepet *uberyktet* skulle forstås. I en farskapssak i 1794 la lagtinget i Christiania til grunn at loven måtte forstås slik at det bare var nødvendig å pålegge mannen å sverge benektelsesed dersom kvinnens rykte var helt uplettet:

Ved berygtede Qvindfolk forstaar Loven i Almindelighed alle fruentimmer, som, uden Ægteskab, have havt nogen Slags Sammenleje, med, endog kuns een, Mandsperson.³⁵

Denne tolkningen synes å frata enhver ugift mor mulighet til å definere seg som *uberyktet*, og var strengere enn Norske Løvs krav om at

hun *tilforn haver været uberøgtet*.³⁶ Kvinnens rykte - og troverdighet - ble koblet direkte til seksuell renhet.

Etter dette hadde ugifte mødre tilsynelatende lite å stille opp med når mannen forlangte å avlegge benektelsesed. Det finnes likevel unntak. I 1819 ble Gunder Halvorsen Hanserud innkalt av Kirsti Pedersdatter Moen for forlikskommisjonen i Norderhov, da han var uvillig til *at erlægge noget til et med Pigen avlet Drengbarn Thors Opfostring*. Det var ikke mulig å komme fram til forlik. Gunder ville sverge på at han ikke var barnets far, men Kirsti mente at hun i så fall først måtte få føre bevis på at hun *har udlagt [Gunder] som barnefader i fleres Overvær, uden at han har nægtet at det saaledes forholdt sig*.³⁷

Ved dåpen hadde presten ført opp Gunder som barnefar uten at han hadde protestert, og Kirsti hadde oppfattet hans taushet som stilltiende aksept. Slik hadde nok også folk som hørte henne konfrontere ham med farskapet sett det. Kanskje var det derfor Gunder snudde helt om fra det ene rettsmøtet til det andre? På tinget to måneder senere godtok han ikke bare farskapet, men erklærte også at barnet skulle *lyses i Kuld og Kiøn*.³⁸ Dette innebar at sønnen Tor ville få samme rettigheter som et ekte barn.

Men så lenge mannens benektelse av farskap ble stående uimotsagt, er hovedinntrykket at det fra slutten av 1700-tallet og framover sjelden ble foretatt noen rettslig vurdering av hans troverdighet. Nå ble det stort sett overlatt til mannens samvittighet å avgjøre om han skulle "driste seg" til å sverge benektelsesed. Det ble ansett som tilstrekkelig å lese opp edens forklaring fra lovbooka, og kanskje komme med advarsler om at han som opplyst mann måtte *tage sin Siels Salighed i betragtning* og vokte sig for falsk ed.³⁹ I så fall var det nok at han forsikret at han visste hva det innebar å sverge ved sin salighet, og kunne avlegge ed med god samvittighet.⁴⁰ Menn flest ble altså sett som opplyste nok til å vite hva eden innebar, og de måtte derfor selv stå inne for sannheten. De måtte ta ansvar for sin sjels frelse: eden var et forhold mellom en mann og hans Gud.

³² Telste 2008.

³³ Forordning om *Besvangelse, og det deraf paastaende Ægteskab*, 5. mars 1734.

³⁴ Nørregaard 1784:137.

³⁵ Statsarkivet i Oslo, Oslo lagting, tingbok 8, fol. 131b (1794).

³⁶ Norske Lov 6-13-5 (min utheving), og forordningen av 1734, art. 8.

³⁷ SAKO, Ringerike sskr, tingbok III-17, fol. 159b (1819).

³⁸ *ibid.*, fol. 159b, 176 (Norderhov 1819).

³⁹ *ibid.*, tingbok III-17, fol. 83b (Hole 1817); Drammen by, tingbok 67, fol. 146 (1815).

⁴⁰ *ibid.*, tingbok III-16, fol. 423b (Norderhov 1816); Drammen by, tingbok 67, fol. 146 (1815).

Vanligvis var det nok at mannen var villig til å sverge på at han *ej efter Naturens orden* kunne anse seg som barnefar.⁴¹ Den samtidige danske juristen Anders Sandøe Ørsted stilte seg kritisk til en slik praksis. Han mente at barnefaren heller burde sverge på at han ikke hadde hatt samleie med kvinnen innenfor et gitt tidsrom:

thi det physiologiske Spørgsmaal, hvor vidt der af slikt Sammenleie kunde flyde Besvangrelse eller ikke, kan det ikke tilkomme ham at afgjøre efter sit Skøn.⁴²

Likevel var det fortsatt en alvorlig sak å avlegge falsk ed. En mann kunne gå hardt ut og si at han *aldrig har haft legemlig omgang med denne Pige, hvilket han med Eed skal bekræfte* - for så å miste motet når det kom til stykket. Da sto pikens ord uimotsagt, og hans ustadige opptreden ble tatt som bekreftelse på at han likevel var barnets far.

Kvinnene får ordet tilbake

Mot slutten av 1800-tallet begynte retten igjen å vurdere partenes troverdighet opp mot hverandre. Dette kan ha sammenheng med at det aldri tidligere var blitt født så mange barn utenfor ekteskap, og at dette ble sett som et stort samfunnsproblem, moralsk, sosialt og økonomisk. Dødeligheten for disse barna var svært høy, og det ble desto viktigere å avklare farskapet, slik at flest mulig fedre tok ansvar for forsørgelsen.

Fortsatt var det vanlig blant barnefedre å spre tvil om kvinnens rykte i bidrags- og farskapskonflikter. Lyktes de i å overbevise retten om sin tvil, hadde de samtidig sannsynliggjort at det kunne festes mindre lit til hennes forklaring. De fleste påsto - som tidligere - at de bare hadde hatt ett samleie, eller stilte spørsmål ved tidspunktet for samleiet, for dermed å understreke tilfeldigheten av forholdet. Dersom kvinnen ikke klarte å overbevise retten om det motsatte, fikk mannen sverge seg fri.

Men mot slutten av 1800-tallet var ikke et tilfeldig forhold alltid i seg selv nok til å reise tvil om kvinnens troverdighet. Maren Elise Tollefsdatter og Anton Petersen var begge enige om at de bare hadde hatt ett eneste samleie, og det var mens hun tjente på Mo i Hole. Ingen av dem var helt sikre på datoen, men ved hjelp av vitner klarte Maren å godtgjøre at det måtte ha vært 5. mars 1893 om kvelden. Siden barnet

først var født 7. januar 1894, ti måneder senere, mente Anton at han umulig kunne være faren, og ville *fralegge sig Paterniteten*. Skulle retten tro Maren når hun påsto at hun ikke hadde hatt legemlig omgang med noen annen enn Anton i den tida hun tjente på Mo?

Maren hadde vitner på at det allerede i mai hadde vært tydelig at hun ventet barn. Dessuten kunne jordmora bekrefte at barnet var usedvanlig stort. Problemet var at det var gått ikke mindre enn 307-308 dager fra unnfangelsen til fødselen, og ifølge en uttalelse fra det medisinske fakultet måtte

et Svangerskab af saadan Varighed ikke alene antages at høre til de meget sjeldne Tilfælde, men ligger endog næsten paa Ydergrænsen af den Tid, udover hvilken et Svangerskab i det Hele kan strække sig.⁴³

Selv om svangerskapet var i lengste laget, var det altså likevel en mulighet - om enn liten - for at barnet var unnfanget 5. mars. Det var heller ikke noe som tydet på at Maren hadde hatt samleie med noen annen enn Anton.

I 1892 var det kommet nye lovregler som i enkelte tilfelle ga kvinnen fortrinnsrett til å sverge. Dette gjaldt særlig når barnefaren gjennom sin tidligereandel eller med sin opptreden under saken hadde tapt sin troverdighet, eller dersom barnets mor hadde lagt fram noe, men ikke tilstrekkelig bevis for sin påstand.⁴⁴ Retten hadde gjerne sett at Maren Elise Tollefsdatter kunne pålegges å sverge, men fant til slutt at saken var tilstrekkelig opplyst som den var. Rettens kjennelse ble at Anton Petersen måtte anses som barnets far.

Mathilde Ovidia Pedersdatter, som tjente på Berg i Haug, ble imidlertid pålagt å avlegge ed etter den nye bestemmelsen.⁴⁵ Også i denne saken sto det strid om tidspunktene. Barnefaren Alfred Tyberg påsto at han sist besøkte henne minst ett år før barnet var født. Hun kunne på sin side legge fram overbevisende vitnemål om at de hadde hatt et kjæresteforhold, og at Alfred var observert sammen med henne på Berg også på senere tidspunkter.

Retten fant det åpenbart at Alfred løy, og hans troverdighet var også svekket ettersom

⁴¹ *ibid.*, tingbok III-15, fol. 716 (Norderhov 1812).

⁴² Ørsted 1822:518-519.

⁴³ SAKO, Ringerike sskr, domsprotokoll 10, fol. 198b. Retten refererer til uttalelse fra det medisinske fakultet i "Justitsdepartementets Circulære" av 9. april 1894.

⁴⁴ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, hvis Forældre ikke har indgaaet Ægteskab med hinanden m.v. av 6. juli 1892, § 25.

⁴⁵ SAKO, Ringerike sskr, tingbok 21, fol. 46, og domsprotokoll 10, fol. 80b (1893).

hans tidligereandel ikke hadde vært plettfri. Likevel ble det sett som nødvendig at Mathilde avla ed på at hun hadde hatt legemlig omgang med ham på en tid som gjorde det sannsynlig at han *etter Naturens Orden* kunne være far til hennes barn:

Aflægges Eden bliver Klageren at anse som dette Barns Fader. Trøster Indklagede sig ikke til at aflægge saadan Ed, bliver Klageren ikke at anse som det nævnte Barns Fader.

Avslutning

De nye reglene fra 1892 ga kvinner fortrinnsrett til å sverge, mens eden tidligere hadde vært forbeholdt menn. I den lange historien om benektelseseden har mannens og kvinnens troverdighet hele tiden stått på spill. Benektelseseden fra 1687 ga mannen gradvis et overtak i konflikter om farskap, noe som ble særlig tydelig utover 1800-tallet. Med de nye reglene i 1892 tippet balansen tilsynelatende tilbake i favør av kvinnen. Men ser vi nærmere på saken ovenfor, blir dette et åpent spørsmål.

Tidligere ville nok retten ha sett det slik at Mathilde hadde innfridd kravene etter reglene om benektelseseden fra 1687. Hun hadde over-

bevist retten om at barnefaren løy, både om tidspunkter og hva slags forhold han hadde hatt til henne. I motsetning til ham var det hun som framsto som troverdig, og ed ville ha blitt ansett som unødvendig.

Som vi ser i saken mellom Maren Elise og Anton er det flere ting som tyder på at kvinner hadde gjenvunnet sin troverdighet. Det ble foretatt langt grundigere rettslige vurderinger av partenes forklaringer enn tidligere på 1800-tallet. En kvinne som åpenbart hadde innledet et tilfeldig seksuelt forhold, hadde ikke nødvendigvis tapt sin troverdighet fordi hun pr definisjon måtte anses som *beryktet*. Nå var det heller ikke lenger opp til mannens skjønn å vurdere om han kunne være barnefar. Hva som var *naturens orden* skulle fastsettes ut fra medisinske kriterier. Siden det fortsatt ikke fantes vitenskapelige metoder som kunne avgjøre spørsmålet om farskap på objektivt grunnlag, var det til slutt den av partene som overbeviste retten om at han eller hun hadde gitt en sannferdig forklaring som ble trodd - og eventuelt fikk sverge.

Litteraturliste

- Amundsen, Arne Bugge 1998. I himmelen og på jorden. Noen perspektiver på slekt og religion i Norge etter reformasjonen. I: Winge, Harald (red.). *Slekt & lokalsamfunn*. Norsk lokalhistorisk institutt. Oslo, side 117-140
- Hamre, Lars 1991. Kommentar til Hans Eyvind Næss. *Historisk tidsskrift* 2-1991, s. 202-211.
- Koefoed, Nina 2003. *Besovede kvindfolk og ukærlige barnefædre. Køn og ret i dansk ægteskabs- og sædelighedslovgivning i det lange 18. århundrede*. Ph.d.-afhandling. Institut for Historie og Områdestudier, Historisk Afdeling. Aarhus Universitet
- Kong Christian den femtes Norske Lov 15de april 1687 med Kongeloven 1665. Utgave ved Universitetsforlaget 1982. Oslo
- Nørregaard, L. 1784. *Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret*. Første Deel. Trykt paa Gyldendals Forlag. København
- Pitt-Rivers, Julian 1965. Honour and Social Status. I: Peristiany, J. G. 1965. *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. Weidenfeld and Nicolson. London, side 19-77
- Seip, Anne-Lise. 1984. *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Telste, Kari 1993. *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*. Tingbokprosjektet. Oslo
- Telste, Kari 2000. *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700-1900*. Acta Humaniora, Unipub forlag, Oslo 2000 (doktoravhandling for dr.art-graden 1999)
- Telste, Kari 2008. Kirkens disiplin - straff eller forsoning? Offentlig skriftemål og konstruksjoner av kvinnelig seksualitet på 1600- og 1700-tallet. *Tidsskrift for kulturforskning* 2-2008
- Weiser-Aall, Lily 1968. *Svangerskap og fødsel i nyere norsk tradisjon. En kildekritisk studie*. Utgitt som nr 6 - 7 i serien Småskrifter fra Norsk Etnologisk Granskning, Norsk Folkemuseum. Oslo
- Ørsted, Anders Sandøe 1822. *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog. Første Bind*. Forlagt af Boghandler A. Soldin. Trykt hos E. M. Cohens Enke. Kjøbenhavn

Den vanskelige krigen

Kan det finnes noen historisk hending som er vanskeligere å forstå og fordøye enn Andre verdenskrig?¹ Alene omfanget av den er nok til å spørre om det. Den amerikanske historikeren R. R. Palmer har anslått at den tok 60 millioner menneskeliv.² Den ødela ufattelig store verdier og skapte lidelser som har rammet mennesker over hele kloden i flere generasjoner etterpå. Ja, man har egentlig gitt opp å måle effektene av den. Mye tyder på at denne krigens ødeleggelser oversteg mer enn summen av ødeleggelsene under alle tidligere kriger og konflikter i menneskenes historie.

av Lars Borgersrud

Noe av det vanskeligste ved Andre verdenskrig var at noen mennesker og noen land tok støytten for andre. Denne krigen var, som alle moderne kriger, en ressurskrig. Den kunne ikke vinnes med noen få geniale manøvrer på slagmarken. Den kunne bare vinnes ved at Tysklands ressurser ble mast i stykker, bit for bit, trefning for trefning, slag for slag. At noen land gikk i spissen for dette, er også en vesentlig grunn til at krigen ikke rammet likt. Dette kan avleses av krigens tap. Noen land, som Sovjet og Polen, mistet store andeler av sin befolkning. Sovjet mistet minst 20 millioner, kanskje så mange som 27 millioner mennesker. Grovt sett var 2/3 av alle ofre under verdenskrigen sivile. Dette var den første mer omfattende krigen i menneskehetens kjente historie hvor antallet sivile ofre oversteg de militære. I noen land, som Polen, som mistet 700 000, var nesten alle døde sivile. Jugoslavias tap på 500 000 var både sivile og militære, USAs tap på litt i underkant av 300 000 var utelukkende militære, mens av Storbritannias tap på 250 000 var 50 000 sivile, vesentlige bombeofre.³ Norges samlede krigstap hjemme og ute har vært beregnet til 10 000.⁴ På tross av

at de eksakte talloppgavene er usikre og om-diskuterte, anskueliggjør de en størrelsesorden, som kommer enda klarere til uttrykk hvis vi bryter totaltallene ned på antall drepte pr. dag:⁵

Sovjet: 10 000 døde pr. dag, av disse 3800 soldater
Tyskland: 5500 døde pr. dag, av disse 1900 soldater
Polen: 400 døde pr. dag
Jugoslavia: 300 døde pr. dag
USA: 170 døde pr. dag
Norge: 5 døde pr. dag

Så ikke bare dimensjonene ved denne krigen, men også hvor ulikt den rammet, tilsier at den berører oss på så mange vis, og at den kommer til å gjøre det i overskuelig framtid, kanskje inntil en ny krig enda mer forferdelig drukner minnene etter den, slik de 10 millionene som døde i Første Verdenskrig drukner sammenliknet med tapene i de andre.

Det er en årsak til at krigen rammet så ulikt. Det henger sammen med krigens karakter. Dette var nemlig en utryddelseskrig mot en del av menneskeheten, men ikke hvilken som helst del. Blodige kriger har vi hatt før. Massemyrderier kjenner vi til så langt tilbake som vi har kilder. Konsentrasjonsleire og arbeidsleire kjenner vi fra før. Drap på kvinner og barn likeså. Massevoldtekter og seksualisert vold som militære midler er godt kjent fra krigshistorien. Under de koloniale krigene fra 1600-til 1900-tallet ble alt dette tatt i bruk i stor målestokk av kolonimaktene.

Det nye var dette: Massedrap av bestemte grupper ut fra deres religiøse tro, deres kultur, deres politiske overbevisning, *men aller mest ut fra deres genetiske avstamning*. Vi fikk ut-slettelse av enorme grupper av mennesker i øst ut fra noe som var utenfor rekkevidden av valg som ofrene selv kunne foreta, altså ut fra hvem de var i biologisk forstand. Den tyske nazismen definerte for eksempler religiøse retninger, som for eksempel jødedommen, som en egen biologisk rase. Det var mange i øst som hørte til mindreverdige raser, folkeslag med slaviske, mongolske, «alpinske» innslag, ja endog i Tyskland selv. Nazismen hadde fra

¹ Foredrag av Lars Borgersrud 18.1.2011 kl. 1900 i fellesmøte mellom Ringerike Slekthistorielag og Ringerike historielag på gamle Ringerikes gymnas, over temaet: "Den vanskelige krigen. Aktiv og passiv motstand i Norge og på Ringerike".

² R. R. Palmer, Joel Colton og Lloyd Kramer: *History of the Modern World*, 2: 827.

³ Med ytterligere 100 000 hvis vi regner med Commonwealth-landene.

⁴ Det har pågått og pågår en lang diskusjon om oppgavene, og de revideres stadig. Rüdiger Overmans foretok en gjennomgang av ulike oppgaver basert på ca. 300 internasjonale litteraturkilder,

inkludert verdens mest renommerte leksika som Britannica, Brockhaus, Larousse, ulike militære leksika, Deutsche Dienststelle etc., og offentliggjorde en oversikt i "Militärgeschichtliche Mitteilungen" 2/90:103-122.

⁵ For enkelhets skyld legger vi til grunn fem år i krig à 365 dager og avrundete tall.

1933 innført som indrepolitisk metode at de måtte fjerne disse menneskene fordi de gjennom genetisk arv var bærere av uønskede politiske, sosiale, religiøse og kulturelle tanker og handlinger. Å fjerne dem fra samfunnet ved å samle dem i institusjoner, leire og fengsler var ingen permanent løsning. Det kunne bare oppnås ved å drepe dem. For det slike mennesker mente, kunne ikke endres ved argumenter eller andre sosialpolitiske virkemidler. Det var egenskaper knyttet til deres genetiske arv.

Det var denne politikken som ble iverksatt mot områdene i øst da 3,5 millioner soldater rullet østover 22. juni 1941. I deres kjølvann fulgte et utryddelsesapparat i enormt omfang takket være den moderne industrialismens mest avanserte teknikk, og med støtte av vitenskapelige teorier og metoder. Det rammet først og fremst som vi alle vet omlag seks millioner jøder, men ellers sigøynere, tatere og mennesker med store mentale handikap og adferdsvanskeligheter. De aller fleste ofrene var polske og sovjetiske innbyggere av slavisk kultur, i seg selv definert som «undermennesker». Også organiserte kommunister, partifunksjonærer, tillitsvalgte og kommissærer i Den røde hær ble nådeløst myrdet. For kommunismen var nemlig, etter den nazistiske raselære, en genetisk, nedarvet egenskap, som særlig var del av det genetiske arveanlegget til jødene. Derfor definerte de sin fiendegruppe nr. 1 med begrepet «jødebolsjevismen».

At vår moderne, siviliserte verden, med all sin kultur, sin vitenskap, sin teknikk, ja alt det som i sum ligger bak våre begreper om hvordan vår vestlige sivilisasjon er andre samfunn overlegne, ja representerer et framskritt i menneskehetens tidløse utvikling mot stadig høyere stadier, ja alt dette var det som gjorde massedrapet mulig.

Spesielt vanskelig var det å fordøye at det nettopp var Goethes, Heines, Schillers, Kant, Hegel og Marx' hjemland som gjennomførte dette. Hvordan var det mulig at dette landet og dette folket lot seg villig eller uvillig innrullere til SS bataljonene med dødningsskallene på lueskyggene og til vakter i utryddelsesleirene, og til soldatmasser i milliontall. Kanskje det kan forklares. Det skal vi komme tilbake til. Men vanskelig, ja vanskelig å forstå, det er alt dette virkelig.

Det er også en annen grunn til at krigen er vanskelig å forstå. Vi liker gjerne å tro at den var enkel å forstå, at det var enkelt å ta side og at bestialitet var lett å lese. Det var det også for

mange. Enklest var det kanskje i den radikale arbeiderbevegelsen. Men for mange var det ikke slik. Det er nesten ufattelig at så mange ikke forsto, var indifferente eller endog forsvarte dette forferdelige blodbadet. I land etter land. Delte land, delte byer, delte familier. Kanskje så mange som 15 000 nordmenn meldte seg frivillig til dette masseslaktet. 5000 av dem ble funnet verdig til å bære dødsrunene til SS.

Er det rart at vi har fått ulike fortellinger av dette? Det måtte jo skje. Man sto mot hverandre etter de samme politiske skillelinjene og så etter krigen. Seierherrene skrev sine monumentale verker. Taperne kom etter hvert også med sine bøker, ja massevis av bøker. Noen av dem sa: Min oppfatning av den er den virkelige. Slik har det fortsatt inntil i dag.

Hva skal vel ungdommen mene, vi som ikke opplevde krigen? Og for den saks skyld, hva skal vel de, som selv om de levde da, bare opplevde en bitteliten del av den, mene? Journalisten Erling Fossen som kastet seg ut i avisene for litt over et år siden, viser hvor kaotisk det kan bli oppe i noen av våre ungdommers hoder. Riktignok er det slik at ingen historie er gitt en gang for alle. For å få orden på tankene våre om denne vanskelige krigen kan vi ikke si oss fornøyd med det bildet som aktørene selv gir, enten de var på den ene eller den andre siden. Vi må komme til bunns i hva som skjedde for å kunne gi svar på vår tids problemer, ikke 1950-tallets, da seierherrene, og kanskje spesielt de blant dem som var kommet til makt og innflytelse, bestemte hva som skulle stå i bøkene.

Det er ikke tilstrekkelig å sette oss inn i det verdensbildet som taperne hadde. Vi må forstå dem på deres egne premisser. Men å forstå skjebner og handlingsmønstre er ikke å godta dem, ikke en gang som forklaringsmodeller. Våre behov for kunnskap er heller ikke nødvendigvis sammenfallende med seierherrenes versjon, om enn hvor ufrivillig det blir formidlet til oss. Ikke en gang aktørene på seierssiden har det samme bildet i sine hoder i dag, som den gang, hvor mye de enn forsøker. Det er umulig. Det er deres oppfatninger idag de gjør formidler. I dette er det ikke noe som gjør andre verdenskrig annerledes å analysere enn andre kriger.

Det er ikke underlig at ungdommen er utålmodig. For fortsatt, og kanskje særlig i Norge, dominerer aktørenes versjoner. Det er nesten som om denne krigen ikke har noe selvstendig

liv. Akkurat som om den ikke kan rives vekk fra aktørene.

Vi har ennå et langt skritt å gå før vi er i stand til å behandle Andre verdenskrig slik vi behandler andre historiske fenomener. Lener oss kjølig tilbake og spør: Hvorfor startet krigen? Hvem startet krigen? Hva var hensikten? Hva ble resultatet? Hvor mange ble drept? Hvorfor døde de? Vi kommer ikke utenom den romerske retorikeren Ciceros fundamentale spørsmål: *Cui bono* - hvem tjente (på krigen), altså hvilke drivkrefter drev fram denne krigen og hvilke interesser hadde de.

Det moralske imperativ

La oss så gå videre med resonnementet. Gitt at vi er enige om den forferdelige karakteren denne utryddelseskrigen hadde, hva gjorde vi så med den? Heri ligger kanskje den største vanskeligheten av dem alle. Den som berører oss på det personlige plan. Den tyske filosofen Immanuel Kant stilte dette spørsmålet slik i sin moralfilosofi: «Du skal gjøre mot andre det du vil at andre skal gjøre mot deg.»

Dette solidaritetsperspektivet svinner når færre og færre levende har vært deltakere i Andre verdenskrig. Vi som ser krigen på avstand har ikke et slikt krav rettet mot oss. Selvfølgelig er det slik det må være. Men Kants moralske imperativ gjelder vår analyse likevel. Vi må nemlig, for å være moralske i Kants forstand, være tydelige med å svare på spørsmålet om hva som gjorde at dette bestialske naziuhyret ble knust? Som historieinteresserte mennesker må vi vise at det faktisk var tilstrekkelig mange som gjorde det mot andre, som de ville at andre skulle gjøre mot seg. Det er ikke tilstrekkelig å kartlegge de vanskelighetene, ja på det individuelle plan, ofte umulige forholdene, som gjorde at så mange også forholdt seg passive, eller kalkulerende eller ikke-deltakere i denne største av alle frihetskrieger som menneskeheten har opplevd.

Ikke minst gjaldt det her i Norge, hvor motstandshistorikerne gjerne graver seg ned i den minste detalj, men mister overblikket over storkrigen. Bare tallene over illustrerer det. For historikerne, som kjølig må lene seg tilbake, er deltakelsen i kampen mot nazismen *på en måte som svekket dens evne til å erobre verden*, hovedspørsmålet for de fem årene krigen varte. Men dette må også gjelde andre som er opptatt av krigen. Fascinasjonen av krigen i seg selv, av teknikk, av heltegjerninger, uten å kople det sammen med dette moralske imperativet, er

dypt umoralsk. Jeg sier ikke dette på noen fordømmende måte. Det er bare å fastslå at det er slik.

Dette bringer oss over til hva som faktisk foregikk her i landet og her i Buskerud og på Ringerike under krigen. For her oppe i utkanten av Europa, i et land med glissen befolkning og få industrielle ressurser i sammenlikning med de sentrale landene på kontinentet, var det selvfølgelig lett å innbille seg at vi ikke var del av det store dramaet. Kanskje fordi vi bare ble dratt med på grunn av at en udugelig regjering ikke maktet å forsvare nøytraliteten? Eller fordi vi hadde vært så dumme å sulte ut vårt eget forsvar? Kanskje også fordi vi var så «heldige» at nazismen definerte de fleste av oss, riktignok utenom samene, som supergermanere, som man la stor vekt på å få på sin side, og som man bearbeidet med alle slags fordeler okkupasjonspolitisk, sammenliknet med de folkene av undermennesker man okkuperte i Øst-Europa? Men når krigen kom hit, så ble også det spørsmålet stilt med brutal klarhet: Hva gjorde vi med det? Ble vi del av den kjempende fronten mot nazismen?

Sett i ettertid må dette spørsmålet besvares med både et ja, og et nei. Ja, fordi det aller viktigste vi hadde av betydning for de krigførende, den uteseilende handelsflåten, nesten fullstendig ble stilt på de alliertes side. De fraktet brensel, biler, ammunisjon, våpen til Storbritannia og Sovjet fra USA. Ja også fordi tyskerne følte seg så utrygge i vårt land, særlig på grunn av invasjonssfaren, at de følte seg tvunget til å stasjonere store styrker her og brukte den norske statens inntekter til å betale for det, istedenfor at alt gikk direkte inn i det bunnløse svelget på østfronten. Men nei, fordi vi ikke lyktes i å utvikle noen samlet motstandsbevegelse her i landet, som kunne bety et militært problem for tyskerne og avlastning på de militære frontene. Dette siste er på mange måter det vanskeligste problemet å svare på ut fra Kants imperativ. Hvorfor skjedde det ikke? På overflaten er svaret greit nok. For det første fordi ikke tilstrekkelig mange i bestemte posisjoner i motstandsbevegelsen ville det, i motsetning til Danmark, som nærmest eksploderte i aktiv motstand fra sommeren 1943. Fram til sommeren 1944 var den dominerende militære motstandsorganisasjonen, Milorg, kun en militær beredskapsstyrke, som skulle settes inn bare når, og hvis, de allierte gjorde invasjon på Vestlandet. Milorgs tid som aktiv deltaker i krigen startet først fra høsten

1944 og fikk sin største tyngde først de siste krigsmånedene i 1945.

Veldig mange av milorgjegerne ville det ikke slik. De ville ha aksjoner og sabotasje, også på Ringerike. Men sentralledelsen kjempet mot dette. Faktisk innførte sentralledelsen i Milorg forbud mot å skyte på tyskerne, nedfelt i sitt direktiv nr. 1. Riktignok var de ikke prinsipielt mot å aktivisere motstanden. Men de følte at de måtte ta hensyn til den sivile motstandsledelsen i den såkalte «Kretsen», det dominerende motstandsorganet hjemme som ble London-regjeringens hovedpartner, og som var prinsipielt mot all form for sabotasje under hele krigen. For dem var faren for represalier overordnet. De ønsket dessuten ingen ødeleggelse av produksjonsmidler og transportmidler, fordi slik ødeleggelse også ville gå ut over vanlige mennesker. Endelig kan det ikke herske tvil om at hensynet til eierinteressene også spilte inn. De ønsket derfor å begrense motstanden til holdningsskapende arbeid, til å stå sammen mot nazifiseringen av samfunnet, men ellers legge vekt på tålmodighet, disiplin og verdighet i motstanden. Man overlot til de regulære hærene, til bombingene og sjøkrigen og frontene å avgjøre utfallet. I praksis betød dette å avvente utfallet på østfronten og fra det sis krigsåret, også vestfronten.

Alt dette ble tunge argumenter også for regjeringen i London, som på disse organenes vegne tok London-radio gjennom BBC i bruk med skarpe advarsler mot sabotasje i Norge, tidvis til frustrasjon og undring fra britene selv, som ønsket mest mulig aktiv motstandsinnsett i Norge.

Det tyskerne fryktet mest

Det kan ikke herske den minste tvil om at det tyskerne fryktet mest av i Norge, var at den slumrende motstandsholdningen som hadde overlevd fra felttoget i 1940, skulle utvikle seg til virkelig militær motstand, først sabotasje, deretter utvikle seg videre til partisankrig og til slutt til regulær militær motstand fra frigjorte baseområder, kort sagt det de kalte «terror». Bevisene for det kan vi finne løpende i den svært inngående innrapporteringen til Berlin fra Sipo og SD i Oslo, som vi nå endelig har fått publisert i trebindsverket *Meldungen aus Norwegen*.⁶ Det gjelder også fra Hønefoss-distriktet, som tidlig ble merket ut som et farlig område. Her skal vi gi noen smakebiter.

Sipo-SD rapporterte til Berlin 14. november 1942 at «Es war schon im langer Zeit bekannt, dass eine wichtige kommunistischen Zentralstelle sich im weiteren Umgebung Hønefoss befinden musste.» Endelig, 29. oktober ble et av disse stedene lokalisert til Vikersund, der en stor Gestapo-aksjon førte til arrestasjon av flere kommunister, og det ble mulig å finne fram til kommunistenes hovedforlegning i Hemse-dal. Detaljert skildres hvordan Sipo nedkjempet vaktene fra Osvald-organisasjonen. Kommunistene kaster nå alle krefter i å utvikle den militære motstanden, og nå har man fått entydig bevis for at Kommunistpartiet har alliert seg med terroristorganisasjonen «Oswald», kan vi lese fra høsten 1942.⁷

Hønefoss-området ble innrapportert som et spesielt motstandsområde i 1943, da SD 14. april innrapporterte at det utelukkende var i Hønefoss at mange gikk med røde roser på seg 9. april. Og ikke bare det. Politiet grep ikke inn før den tyske Ortskommando krevde det (1062).⁸

Fra Hønefoss-distriktet er det 34 innførsler om motstandsaktiviteter. Fra mai 1944 er det 21 rapporter om Hønefoss, og det er blant de høyeste i landet. Den 17. mai innrapporterte SD at det hadde skjedd et bekymringsmessig stemningsskifte da nyheten om den inngåtte besettelsesavtalen mellom den norske regjering og sovjetregjeringen var slått opp i pressen (1256), og at den innenrikspolitiske situasjonen var i ferd med å endre seg med fremherskende sabotasje, overfall på tyskvennlige personer og sprengningsattentatene mot arbeidstjenesten. Alt tysk fokus var nå på invasjonssfaren. Det var snakk om planmessige sabotasjeaksjoner de siste ukene, mot skip, mot jernbanene, mot arbeidstjenesten og mot tyskvennlige enkeltpersoner (1260). Her sto Hønefoss sentralt med angrep mot Bergensbanen 29. april i Haverstingstunnelen og angrepet på Ask bru 8. mai. Før hadde Geithusbrua blitt sprengt. Også en så forholdsvis ubetydelig motstandshandling som nedbrenning av sagbruket på Nakkerud ble behørig innrapportert til Berlin (1284). Den 11. juni står igjen Hønefoss sentralt. Nå hadde man arrestert en kurer for Osvald-organisasjonen ved Snyta, noe som ledet til angrepet på hovedforlegningen på Sollia 1. juni og deretter

⁷ I de følgende referatene beskjeftegrer vi oss ikke med å beriktige opplysningene der de er unøyaktige. Det som interesserer er den tyske framstillingen av fiendebildet.

⁸ Tallet 1062 og videre henvisninger angir sidetallet der dette er behandlet i *Meldungen aus Norwegen*.

⁶ Utgitt av Institut für Zeitgeschichte, München 2009.

til store tyske innringningsoperasjoner i Buskerud og Oppland. En høyst foruroligende uttalelse fra en av lederne til «terrororganisasjonen» ble innrapportert til Berlin, nemlig at man nå hadde nok våpen til å begynne regulære krigshandlinger. SD føyet til for egen regning at man måtte vente mer uro i befolkningen, og bandekrigen ville utvikle seg mer og mer (1286).

Den 3. juli innrapporterte SD foruroligende at en tysk patrulje hadde kommet inn i skuddveksling med en bande på 10-12 partisaner som var væpnet med maskinpistoler og maskingeværer ved Vælsvannet nord for Hønefoss. Partisanene hadde «in den unwegsame Gelände entkommen», altså unnsloppet. En påfølgende «Durchkämmerung» av området av Sipo, Ordenspoliti og Wehrmacht «blieb ohne Erfolg», uten resultat (1310).

Den 12. juli ofrer SD motstandshendingene i Buskerud mye av sin oppmerksomhet. En stor tysk aksjon mot den kommunistiske sabotasje- og partisanorganisasjonen var gjennomført på Ringerike. SD kunne bekrefte for Berlin at kommunistene nå med alle midler satser på åpne krigshandlinger i Norge. Distriktet er nå blitt tyngdepunktet i de sikkerhetspolitiske hendingene i landet, skrev SD. Over 70 personer var arrestert i Hønefoss- og Vikersundområdet, hovedsakelig terrorister og hjelpere til terrororganisasjonen. Her nevnes arrestasjonene av Georg Jensrud («Osvalds» Viulgruppe), Reinhart Halvorsen (leder i kommunistpartiet i Hønefoss og leder av Hønefoss faglige samorganisasjon) og Armand Stang fra NKPs kurerapparat, og selvfølgelig Asbjørn Sunde, og aksjonene mot Haverstingstunnelen 7. september 1943 og 28. april 1944, ødeleggelsen av dampagbruket på Hen (Møllefossen bruk), mot Karosseriverkstedet Høka i Hønefoss 6. mai 1944 og anslagene mot tre jernbanebruer rundt Hønefoss 6. juni 1944, hvorav en av dem ble så sterkt skadet at trafikken fra Bergen måtte omdirigeres. Tretten personer ble nå arrestert i tillegg til de 70.

I et langt avsnitt opplyser man Berlin om resultatene av en «Grossunternehmung» ved gjennom søkning av fjellområdene i Nord-Etnedal, etter den kommunistiske partiledelsen, der det også hadde vært skuddveksling og 11 ble arrestert. En rekke dokumenter som ble beslaglagt ble sitert i rapporten til Berlin, blant annet kommunistenes henvendelse til London-

Fra Hønefoss kirkegård. Foto: Sten Høyendahl.

regjeringen om å skape en enhetlig hjemme-front (1314). Den 31. august kom det igjen illevarslende nyheter fra Hønefoss som SD fant det nødvendig å innrapportere. Et døgn tidligere hadde nemlig 12 ukjente menn angrepet Statspolitiet i Hønefoss i et sprengstoffanslag. En Stapo-mann ble drept og en alvorlig såret. Bygningen brant helt ned. Og 9. september kan vi lese at ukjente terrorister hadde angrepet et brennstofflager i Hønefoss, i alle fall en av dem iført engelsk uniform (1376).

Den 28. september rapporterte man at det 19. september var gjennomført en omfattende gjennom søkning av Hønefoss, Jevnaker, Ask og Norderhov på grunn av «die in der letzten Zeit durchgeführten Terror- und Sabotageakten. Politi, Wehrmacht og SS hadde «überprüft» over 600 personer, hvorav 226 var arrestert. Fem personer var skutt i Hønefoss på grunn av motstand eller fluktforsøk, en var såret. Mange butikker i Hønefoss ble stengt (1384). Men så, i rapporten fra 3. oktober, kan SD melde at en streifkommando fra Wehrmacht har hatt hellet med seg på Vågård da man i natten mellom 14. og 15. september skulle kontrollere et hus med dårlig lysdemping, hadde klart å ta en av Osvald-gruppens ledere. Ni personer var arrestert samtidig (1386). Det var også illevarslende nyheter fra distriktet til Berlin den dagen. Fra et lager til H. N. Berg ved Hønefoss var det stjålet 1680 kg dynamitt, 15500 sprengkapsler og 3000 meter lunte. Man søkte i hele distriktet etter de to tyvene, som hadde transportert det hele vekk i en generatorlastebil (1388). Den 12. oktober kunne SD innberette at man hadde i verksatt en stor gjennom søkningsaksjon i områdene mellom Hønefoss og Jevnaker, særlig områdene rundt Eggemoen flyplass, som nå var blitt operativ. Søket omfattet også skogområdene nord-

over (1391). Den 29. november innberettet SD at et oljelager som NSB hadde var ødelagt med 8 tonn olje, og i januar 1945 at banditter hadde plyndret forsorgskontoret i Ådal for rasjone-ringskort (1464), 20. januar at knottfabrikken i Hønefoss var fullstendig nedbrent (1487), og 19. april attentatet mot politimester Landerud (1636). Mer trenger vi ikke å følge dette. For nå, etter vinteren 1945, hadde stemningen snudd. Landet sydet av motstand.

Solidariteten

Den aktive motstanden på Ringerike var et unntak i landssammenheng. Ikke det eneste, men likevel et unntak. Det hang sammen med at man hadde en britisk SOE-aktivist i området som presset på for aksjoner og at man hadde mange milorgjegere som ivret for å aktivisere seg. Men først og fremst henger det sammen med at Ringerike var en av Osvald-organisasjonens mest aktive områder, med en gruppe på Vikersund, en gruppe på Vågård, en på Viul og en i Haug. Det var deres aksjoner som satte Ringerike på det tyske kartet, fordi de truet det viktigste tyske prosjektet på Ringerike, nemlig oppbyggingen av Eggemo flyplass. Flyplassen var av vital betydning for det tyske forsvaret av Østlandet. Derfra skulle tysk flystøtte angripe allierte invasjonstyrker som, etter å ha landet på Vestlandet, ville forsøke å slå seg gjennom dalene mot øst.

Takket være milorgjegerens modige angrep på statspolitiets forlegning på Teserud, da alle politiarkivene ble ødelagt, lyktes det ikke å slå ned «Osvald»-gruppene eller de andre motstandsgruppene som nå dukket opp på Ringerike. All informasjon som Statspolitiet møysommelig hadde samlet opp, forsvant i flammene den natten.

I og for seg var det nok tilfeldig om man endte opp i Milorg eller Osvald-organisasjonen eller andre grupper. Det berodde mye på tilfeldigheter og hvem man fikk kontakt med. Men Osvald-karene og kommunistene hadde ikke bare en forestilling, som de i og for seg delte med mange andre, om at det var på østfronten krigen ble avgjort. I tillegg hadde de en klar oppfatning om at de ville delta i den kampen for å avlaste østfronten. For lederen, Asbjørn Sunde, var målet helt klart å skape så mye uro og motstand i Norge at tyskerne måtte binde store tropper her til partisanbekjemping.

Hva var det Sunde solidarisererte seg med? Det var først og fremst Den røde armés kamp på østfronten, og ganske særlig partisanene

som førte en desperat kamp i de tyskokkuperte områdene, ofte langt bak frontlinjen i Sovjet. De færreste i Norge har satt seg inn i omfanget av partisankrigen bak de tyske linjene i Sovjet. Men den væpnede motstandskampen i de tyskokkuperte områdene i øst hadde enormt omfang, og nyheter om den ble kringkastet over frihetssenderen fra Moskva, hvor det også var norskstalende nyhetsopplere. Partisankrigen pågikk overalt. Bare i Hviterussland (Belarus) alene er den anslått til å ha omfattet 350 000 partisaner på det meste. I hele det sovjetiske og polske området var det kanskje så mange som en million partisaner tilsammen. Tyskerne brukte hele fire infanteridivisjoner bare i Hviterussland i 1943-44 for å bekjempe partisaner. Og partisanene i dette området levde tre år i skogene, vintre som somre, med stadige angrep på tyske forlegninger, transporter og installasjoner. Et lite innblikk i hva partisankrigen i Hviterussland kan man få i boka *Rød partisan*, skrevet av Nikolaj I. Obrynba, som nå er tilgjengelig på norsk.⁹ Obrynba kjempet i en partisanavdeling i Vitebsk-området i de østlige delene av landet. Et annet innblikk kan man få i den rent jødiske partisanavdelingen som, i samarbeid med Den røde arme, opererte lenger vest i grenseområdene mot Polen, ledet av brødrene Tuvia og Liev Bielski. Denne berømte partisanavdelingen er beskrevet også i vestlig litteratur og er filmet.¹⁰ De organiserte sitt samfunn av opp mot 1200 unge, gamle, kvinner og menn i skogene, sprengte bruer, veier, jernbaner og stjal forsyninger fra tyskerne. Selvfølgelig var tapene enorme og dette livet fryktelig på mange vis. Men det var det eneste de kunne for å overleve, for å unnsnippe holocaust. Alle andre veier for dem ledet til slaktebenken i utryddelsesleirene. Tyskerne brukte mer enn 20 infanteridivisjoner av Wehrmacht og Waffen-SS bare til partisanbekjemping bak østfronten, altså godt over 300 000 soldater. Det var i størrelsesorden like mange som var stasjonert i Norge på det meste. Partisankrigen bar alle preg av desperasjon for å overleve. Men slik var også situasjonen for

⁹ *Rød partisan*, Oslo 2009 (Vega forlag).

¹⁰ Peter Duffy: *The Bielski Brothers*, New York 2003 (Harper Collins) og Nechama Tec: *Defiance. The Bielski partisans*, New York 1993 (Oxford University Press). Filmen *Defiance* (på norsk: *Den ukjente kampen*) om Bielski-partisanene er laget av Edward Zwick med Daniel Craig i hovedrollen. Filmen har vakt mye diskusjon i Polen og er hardt angrepet fra konservative kretser, som anfører mot partisanene noen av de samme argumentene som sabotasjemotstanderne gjorde (og gjør) i Norge. Et stridsmoment i tillegg er at Bielski-partisanene opererte i de grenseområdene som hørte til Polen 1918-1939.

Den røde armé, som ved Stalingrad og Kursk mistet kanskje en million soldater.

Det var denne desperate militære motstanden i øst, som maste det tyske krigspotensialet i stykker, sakte, men sikkert. I motsetning til den lunkne motstandsinnsatsen som utstrålte fra den velkalkulerende «Kretsen», med alle sine nære hensyn og hjemlige forbehold, var det dette som avgjorde verdenskrigen. Det var dette Asbjørn Sunde og hans folk hadde klart for seg. Dette gjaldt også våre hjemlige partisaner på Ringerike. Selvfølgelig var de få. Men ingen kan anklage dem for det. Resultatene av deres innsats var kanskje ikke så store. Men de gjorde så godt de kunne.

Ikke noe uttrykket bedre det moralske dilemmaet som de som levde under krigen ble konfrontert med, og som også konfronterer oss i dag, ikke bare som historikere og samfunnsdebattanter, men som medmennesker, er den illegale avistegningen som var laget av kommunisten Arne Taraldsen og som dukket opp i så mange ulike varianter, nemlig av en gråtende kvinne ved et dødt barn, med teksten: «Er tårene til en ukrainsk mor mindre verdt enn tårene til en norsk?» Aktiv solidaritet med de som kjemper i fronten var budskapet.

Det bringer oss over på det siste vanskelige spørsmålet: Hva var det som gjorde at 15 000 nordmenn ville delta i denne blodmassakren og at 5000 faktisk gjorde det? For de gjorde jo det selv om vi idag ikke lenger har kilder for å bevise at den og den drepte de og de. Men vi vet jo hvor de var, for eksempel de som var i Division Wiking, og vi vet hva som skjedde i de landsbyene de passerte gjennom og på frontavsnittene. Og om de nå ikke noen gang deltok i bestialitetene personlig, så deltok de i den samme krigen enten de var i fronten eller drev partisanbekjempelse bak fronten.

Hvordan kunne det komme til noe slikt? Hva i vårt eget samfunn var det som skapte grobunn for slike ønsker? I dag kan vi høre alle som forteller om solidaritet med finnene, avsky for Stalin, ja til og med ønsket om å sloss for å bevare våre verdier. Ja slike tanker fantes nok. Men er det tilstrekkelig til å forstå deltakelse i en utryddelseskrig? For det var jo det det var. Frivillige i Waffen-SS skulle få gårder i øst. Men hva med de som eide dem fra før? Alle visste at jødebolsjevistene skulle vekk. Det sto jo rett ut i de militære ordrene. Og hvor skulle man gjøre av millioner av mennesker som måtte «vekk»? Uansett, dette visste alle frontsoldater, for det sto i deres vervingspapirer.

Vi finner en forklaring som gir oss mer mening hvis vi graver dypt nok. Vi rekker ikke å snakke så mye om det her, men skal kort skissere noe. Frontkjemperne kom nemlig i overveiende grad fra NS-miljøer. Det var langt fra «norske verdier» som drev dem. Tvert imot, de NS-ideene som motiverte dem var nettopp utviklet i kamp mot de likhetsidealene som har gitt særpreg til den norske styreformen og de nordiske landene. Ideer om at den norske, nordiske og germanske rase hadde rett til maktutøvelsen og rett til å herske over undermenne-skene i øst hadde ikke oppstått av seg selv. Dette var ideer som i høyeste grad hadde hjemlige røtter. Forestillingene om at den nordiske rase hadde rett til å herske i Russland, og særlig i Nord-Russland var utviklet i miljøet rundt den norske finansmannen og offiseren Frederik Prytz, som i tiden fram til 1927 hadde spilt en dominerende rolle som trelastbaron i Arkhangelsk-distriktet. De hadde tapt alle sine eiendommer da Sovjet nasjonaliserte deres virksomheter. Prytz og de bank- og finansmiljøene bak ham var besatt av ideen om å gjenvinne sine eiendommer. Og kunne det ikke skje gjennom forretningsmessige metoder, så kunne det kanskje skje gjennom et militært oppgjør med bolsjevik-regimet. At Sovjet måtte knuses ved en intervensjon fra vest ble en bærende ide i NS allerede fra starten i 1933. Sammen med sine venner i finanssen og andre offiserer, som major Ragnvald Hvoslef, med røtter her i distriktet, og flere andre, den mest kjente var som alle vet major Vidkun Quisling, var ideene om nordisk hevd til Nord-Russland blitt ett av fundamentene til partiet NS fra starten i 1933.

Mulighetene for å realisere dette åpnet seg med den tyske nazismens stormløp mot øst, som NS-toppene ikke nølte med å forsøke å utnytte, med all sin makt over media og aviser og all slags annen propaganda. Hvem var disse offiserene som hadde startet denne bevegelsen? For de som ønsker å trenge dypere ned i denne vår hjemlige naziavlegger, vil jeg vise til boka *Vi er jo et militært parti*, som forsøker å gi et bidrag til den historiske bevegelsen som jeg har kalt *Den norske militærfascismen*.¹¹

¹¹ Lars Borgersrud: *Vi er jo et militært parti*. Den norske militærfascismens historie, bd. 1, Scandinavian Academic Press (Spartacus Forlag), Oslo 2010.

Knut Mo i Steinsfjordingen og hans arvinger

I tingboken 1665 for Eiker, Modum og Sigdal sorenskriveri er det vist til et skjøte fra 1629 på Søre Hval i Modum. Skjøtet gir opplysninger om en Hole-slekt med utspring i Mo i Steinsfjordingen, og denne slekten går etter alt å dømme videre tilbake til Modum.

av Sten Høyendahl

Anders Vest-Vike kom 18. november 1665 på tinget i Modum med et pergamentsbrev der det framgikk at Gudbrand Knutsen Nordre Frok i Norderhov og hans søsken, Søren Knutsen Ul-lern og Anne Knutsdatter på Lore i Hole, hadde pantet bort 6½ lispund i Søre Hval på Mo-dum til Ole Hansen Vest-Vike for 30 riksdaler. Skjøtet var datert 21. november 1629 på Hønen tingstue i Norderhov, og hadde syv hengende segl. Det var tinglyst 18. desember 1634 på Vike tingstue i Modum, og hadde vært fram-lagt 22. desember 1653 på Mælum tingstue.¹ Anders Vest-Vike var sønn av panthaveren Ole Hansen, som var avgått ved døden før 1665.

En gammel mann vitner på tinget

Ved et vitneavhør i Norderhov noen år tidli-gere, 17. april 1658, hadde Gudbrand Frok møtt fram og vitnet om at Store Moseng alltid hadde ligget under Mo i den tiden Knut Mo, hans far, hadde sittet på gården.² Den aldrende Gudbrand Frok ble ofte bedt om å avgi vitneprov om gam-le grensedeler. Det gjorde han også 14. mars 1659, og fortalte da at han var rundt nitti år gammel. Knut Mo hadde sytti år tidligere brukt Lilleløkka under Mo, og folket på nabogården Bjørke hadde alltid bedt ham om tillatelse til å ha havn i dette området. Gudbrand kunne også peke ut gårdsdelet mellom Mo og Bjørke.³

Enda en gang. 31. juli 1661, skulle Gud-brand Frok vitne om sin far. Også da sa han at Knut sytti år tidligere hadde brukt Mo, og den gangen hadde plassen Vekkern ligget under

Bjørnstad.⁴ Selv om vi aldri finner Knut i kil-dene fra hans samtid, kan vi fastslå at han bruk-te Mo i Steinsfjordingen rundt 1590. I landskat-ten 1612 finner vi Jens på Mo.

Gudbrand Frok er oppført i koppskatten 1645 med sin kvinne, en sønn og to piker. Sønnen var nok Knut Gudbrandsen Frok som 14. april 1651 undertegnet et klageskriv fra bøndene i Norderhov,⁵ men vi hører ikke mer om ham. Vi finner Gudbrand i sogneprestenes manntall for 1664, 90 år gammel, men han står ikke i manntallet for 1666, og var vel død da.

Slektsforbindelser

Knut Mo har utvilsomt vært eier av 6½ lispund i Søre Hval i Modum, som hans tre barn pant-satte mange år etter hans død. Ingen av barna oppga å eie jord i denne gården da odelsjorde-bøkene for 1615 og 1624 ble utarbeidet, der alle skulle oppgi jordeiendom uansett størrelse. På tinget i Modum 25. mai 1666 nevnes *Anders Wigens Sl: Slegt och Blodzforuandt Gulbrannnd Froeg*,⁶ noe som viser at selgere og kjøper i 1629-transaksjonen var beslektet. Vi ser også at Gudbrand Frok i odelsjordeboken 1624 står med 2½ lispund i den lille gården Øde-Vike i Modum - men i Søre Hval oppga han ikke noe. Alt tyder likevel på at Knut Mo - eller hans hustru - opprinnelig var fra Modum.

I odelsjordeboken 1624 for Modum er Hans Hval oppført med 18½ lispund i Hval og 2 lis-pund i Øde-Vike, og han var åpenbart far til Ole Hansen Vest-Vike. Øde-Vike hadde i 1647 en landskyld på bare 3 lispund, eid av oppsitte-ren Ole Jonsen. Gudbrand Frok og Hans Hval hadde i 1624 ikke vært enige om hvem som eide gården.

Av rettssaken fra 1666 ser vi at Hans Hvals farsnavn var Persen, og alt tyder på at han var død før 1629, da Ole Hansen innløste pantet i Søre Hval. Hans var gift med Barbra Torgers-datter som overlevde sin mann, og det var gjennom henne at odelen i Hval gikk. Knut Mo eller hans kone var uten tvil beslektet med Bar-bra Torgersdatter.

¹ Riksarkivet (NRA), Eiker, Modum og Sigdal soren-skriveri (EMS sskr), tingbok I-31, fol. 74a.

² *ibid.*, tingbok I-26, fol. 144b-145a. Tingboken innehol-der også referater fra Ringerike, som er transkribert og ut-gitt 2009 av Ringerike Slekthistorielag.

³ NRA, Ringerike og Hallingdal (RH) sskr, tingbok I-2, fol. 81b.

⁴ *ibid.*, tingbok I-3, fol. 75a.

⁵ NRA, Stattholderarkivet, Sehested-kommisjonen.

⁶ NRA, EMS sskr, tingbok I-32, fol. 26a.

Hans Persen møter vi ellers i et utrykt diplom av 24. februar 1598, utstedt på Vike, der han makeskiftet med Gudbrand Ulvsson på Li i Flesberg. Hans Persen fikk 4 lpd i ødegården Åsmundrud i Modum mot å gi 5 lpd i Glesne i Krødsherad, og hans kone kalles i brevet Barbro Toresdatter.⁷

Søren Ullern og hans barn

Søren Ullern er blitt svært så stemoderlig behandlet i gårdshistorien for Hole, der det bare står at han var på gården i 1646. Hans farsnavn og herkomst har til nå vært ukjent.

Vi møter Søren første gang i landskatten 1626 som "husmann" på Ullern - medbruker etter den tids betegnelser. Han drev i flere år sammen med Gregers, den gamle brukeren på Ullern. I 1630 sies Søren å være utarmet. I båtsmannsskatten 1638 er både Trond og Søren oppført som brukere, men senere står Søren alene. Koppskatten 1645 viser at han bor på Ullern med sin kone og to piker, men ifølge kontribusjonsskatten året etter har sønnen Knut tatt over.

I 1666 fortalte Knut Ullern på tinget at han var *henVeed 60 aar gamell och opføed paa Ringerige*. Han hadde i sine yngre dager, 35 år tidligere, skåret tømmer i Skjærdalen, og her hadde han arbeidet syv år for herr Villum Andersson Haard, sognepresten i Norderhov.⁸

En bror av Knut Sørensen var Henrik Mo på Røyse. Henriks landherre, Niels Lauridsøn i Christiania, hadde våren 1652 stevnet ham for skyldig landskyld og tredjeårstake, og Knut møtte på tinget og sa at broren hadde reist til Christiania for å betale det han skyldte. Det hjalp ikke stort. Henrik ble dømt fra gården,⁹ og ser ut til å ha forlatt Hole.

Haaken skomaker, som i 1664 sa seg 60 år gammel, bodde også på Ullern, og i 1666 hadde han sønnene Anders (16), Svend (10), Søren (8) og Henrik (7). Yngstesønnen Henrik Haakensen var med sin sjeldne navnekombinasjon utvilsomt samme mann som i 1690-årene overtok halve Ullern. I gårdshistorien er det antatt at Haaken skomaker var Knuts bror, men i kontribusjonsskatten 1657 finner vi en Haaken Andersen Ullern oppført blant *Huusmend, Haandwerchfolck, Saugfolch, Bönndersöner och Tiennestedrenge*. Ettersom Haaken sko-

makers eldste sønn het Anders, er det svært sannsynlig at vi her har støtt på rett mann. Nå hadde skomakeren også en sønn ved navn Søren, ikke av de vanligste navnene, og mye taler for at han var gift med en datter av Søren Ullern. Haaken skomaker finner vi ellers bosatt i Hole i den trykte skattematrikkelen for 1647, der han er skrevet for to riksdaler.

Dagens slektsforskere i Hole har mye å takke Knut Ullern for. I 1686 møtte han på tinget og ga en detaljert oversikt over etterslekten til gamle Paal Søhol, som levde midt på 1500-tallet. Knut var selv blant etterkommerne - hans mor var Kari Ullern, datter av Siri Paalsdatter Leine og datterdatter av Paal Søhol. Selv sa Knut seg født før Kalmars krig, *da den Sl: Herre printz Christian blef hyldet i Opsloe*.¹⁰

Det var 17. juni 1610 at den senere kong Christian IV ble hyllet på Hovedtangen ved Akershus slott. Blant dem som forseglet hylingsbrevet fra allmuen på Ringerike var Engebret Paalsen Søhol, Knut Ullerns mormors bror.

En Engebret overtok bruken av Ullern i slutten av 1670-årene, men vi kjenner ikke hans farsnavn, og vet ikke om han hadde barn. Kanskje var han Knuts sønn eller svigersønn. Knut fortsatte imidlertid å bo på gården. Han var fortsatt i live i 1690, da Jacob Luth ville ha mer kunnskap om kvernevollene i Skjærdalen.¹¹ Det ble derfor innkalt et stort antall vitner, flere av dem eldgamle. Knut Ullern møtte da også på tinget 20. november, men erklærte at han ikke visste noe som helst om dette.¹²

Anne Knutsdatter kom til Lore

Anne Knutsdatter fra Mo var etter alt å dømme enke etter Torgrim Lore, som hun i 1621 avløste i skattelistene. Torgrim satt på gården i 1612 og hadde som lagrettemann i 1616 segl-initialene TA,¹³ men vi vet ellers lite om ham. Oppsitterne på Lore står aldri i skattelister eller jordebøker med eiendom av noe slag.

Av skattelistene ser vi at Anne i 1628 ble avløst av en Ole, men det er uvisst om han var hennes nye ektemann, en sønn eller rett og slett en ny bruker på Lore. Vi vet ikke mer om Anne enn at hun fortsatt var i live i november 1629, da pantebrevet på parten i Søre Hval ble utstedt.

¹⁰ *ibid.*, tingbok II-14, fol. 63ff. Se også Solberg (1998), s. 55-57, 66.

¹¹ *ibid.*, tingbok I-21, fol. 72a-b.

¹² *ibid.*, fol. 92b.

¹³ NRA, utrykt diplom av 14. juni 1616, Norderhov, orig. på papir med 13 papirsegl på en remse.

⁷ NRA, utrykt diplom av 24. februar 1598, Vike i Modum.

⁸ SAKO, RH sskr, tingbok I-7, fol. 57a. Villum Andersson var sogneprest i Norderhov mellom 1625 og 1652.

⁹ *ibid.*, tingbok I-1, fol. 10b.

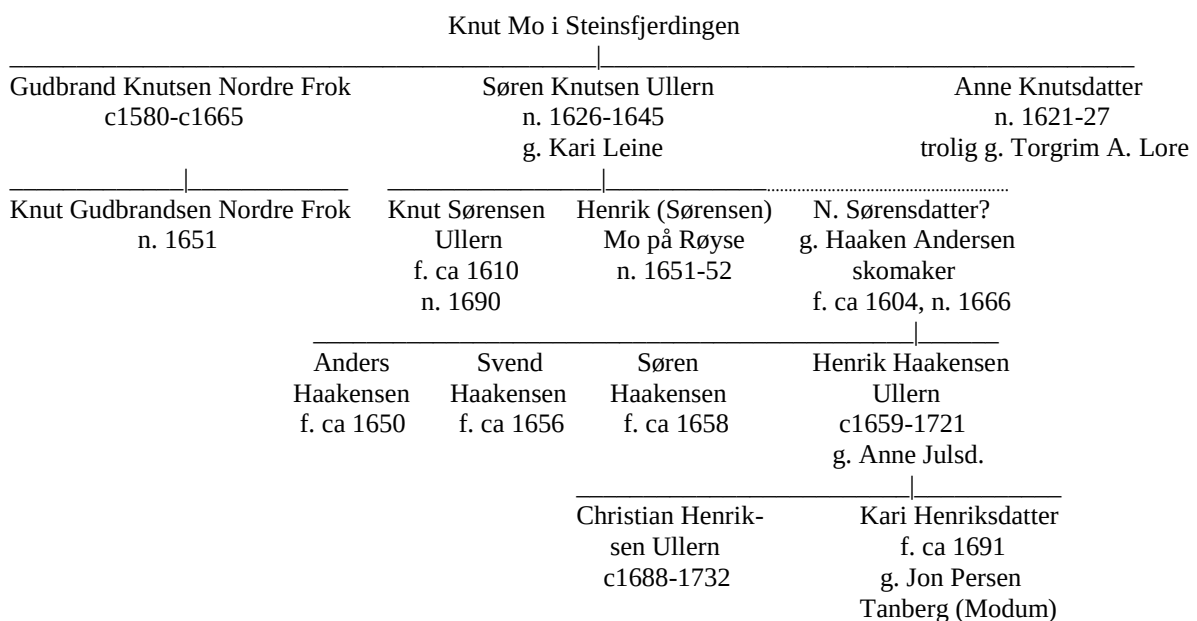

Mo i Steinsfjordingen. Foto: Sten Høyendahl.

Oppsummering

Knut Mo i Steinsfjordingen hadde tre barn som satt med hver sin gård, og har sannsynligvis etterslekt på Ringerike, men det er vanskelig å påvise med sikkerhet. Slektslinjene på Frok og Lore renner ut i sand, og man må i denne omgang gå til Haaken skomaker på Ullern og hans

barn. Haakens herkomst er ikke avklart, selv om mye tyder på at han var gift med en datter av Søren Knutsen Ullern. Bygdebøkene for Hole viser i alle fall at Haaken skomakers yngste sønn, Henrik Haakensen Ullern, har betydelig etterslekt.

Litteratur

Bakke, Gudmund: *Bygda og folket. Hole bygdebok*, bind 2 (2002) og bind 4 (2006). Utgitt av Hole kommune.
Solberg, Thorleif: Litt om Holeslekter i eldre tid. *Hringariki* nr 1/1998, s. 55-70.

Utvandrerhistorie fra Ådal

Fingal Enger, Nord-Dakotas største private grunneier

Fingal Gudbrandsen Enger ankom Amerika i 1869 uten andre ressurser enn seg selv og pågangsmot. Han jobbet hardt og ervervet seg land med jevn hastighet frem til sin død i 1913. *The Winnipeg Free Press* rapporterte at han var «den rikeste norske bonde i Nord-Dakota.» Han skal ha vært "den største private grunneieren i Nord-Dakota med sine nesten 17 000 acres.

Av Nils Elsrud

FINGAL GUDBRANDSEN ENGER var født 22. februar 1846 på Nordre Enger av foreldrene GUDBRAND TRONDSEN BUTTINGSRUD (1801-1849) og ELIE ASLESDATTER LUNDE (1817-1908). Han ble døpt 8. mars 1846 i Viken kirke og konfirmert 24. august 1862 i Viken kirke, der han fikk karakteren 2 i læring, kristendoms-kunnskap, flid og evner (1 var beste karakter. Ved folketellingen i 1865 var han tjenestekar på Knestang.

Som ung mann jobbet Fingal for sorenskriver MATHIAS RYE på sorenskriverkontoret på Ringerike.

Fingal bor hjemme på Enger når han sammen med IVER ELLINGSEN ELSRUD (1847-1923) og ERIK HANSEN, Svartbråten (f. 1843) drar til Kristiania for å emigrere.

Iver skrev hjem til Norge og fortalte om sin reise. Her kommer et lite referat fra brevet:

Den 9. april 1869 la vi ut fra Kristiania. Det er veldig dårlig hygiene om bord og maten var så dårlig at den kunne ikke spises. Blant annet var kjøttet var så rått at blodet rant ut av det, så dere kan forestille dere hvordan suppen om bord var. De fleste av oss ble sjøsyke. Vi kom til Hull på morgningen den 12. april og spiste middag på Emigrant house. Vi dro fra Hull klokken 03:00 og ankom Liverpool klokken 10:00. Vi gikk der om bord i skipet Idaho, som var et mye større skip enn det vi kom fra Kristiania med. Skipet var 500 fot langt og 40 fot bredt, som hadde forlatt Norge.

Vi var mer enn 1.100 personer om bord på Idaho og det var ikke noen hyggelig overfart med bare et

stort rom hvor alle ble stuert inn. De fleste av disse var verre enn de villeste dyr. Til å begynne med spiste vi nesten ingenting, vi ønsket ikke å te oss som griser. Vi hadde med oss litt proviant selv men gikk snart tom og måtte ta til takke med "grise-maten" som ble servert om bord.

Når vi tok oss en tur på dekk så var det så mye skitt at det gikk over skoen. All skitten lå helt frem til et lager av kjøtt. Dekket burde ha vært vasket men det Irske mannskapet var mer opptatt av å vaske sine nattpotter.

Vi klaget til Kapteinen og det hjalp så forholdene ble bedre på resten av turen. Vi hadde håpet å komme frem den 20. april men kom ikke frem før den 30. april. Reisen gikk for så vidt greit og var det var en hyggelig overfart. Fra Adam's Station, dro vi med Delingsen til West Mitchell som kostet \$ 2. Fra Mitchell til Haugerud, gikk vi.

Fingal har nå fått arbeid på en amerikansk farm, han skal jobbe der fire måneder. Jeg lovet mor at jeg skulle fortelle henne hvordan maten er her på Haugerud.

Til frokost: hvete brød, egg, sirup, "fattigmans-bagels" (en dyp stekt diamantformet julekake), kremkaker og kaffe.

Middag: stekt svinekjøtt, ellers det samme som til frokost.

For ettermiddagens måltid: det samme som til frokost unntatt egg kaker, med stekt svinekjøtt.

For middag: Hovedsakelig melk grøt laget av hvetemel.

Mathias Andreas Rye var født i København 5. juni 1814 og døde i Hønefoss 13. september 1878. Han var sakfører, embetsmann og stortingsmann.

Faren Johan Henrik Rye var fra Bø i Telemark, men han tjenestegjorde i København da Mathias kom til verden.

Mathias startet studier i 1831 og ble cand. jur. i 1836. Fra 1832 arbeidet han som kopist i [Finansdepartementet](#), og fra 1841 som fullmektig. I 1843 ble han [stiftsoverrettsprokurator](#), og i 1846 høyesterettsadvokat. I 1860 ble han [sorenskriver](#) på Ringerike og byskriver i Hønefoss. Dette embetet hadde han frem til april 1878. Han var 4. representant for Buskeruds amt på Stortinget 1868-69, der han var medlem av protokollkomiteen.

Kilde: Wikipedia

De tre kameratene anløper Quebec i Canada og drar så derfra til Minnesota, som de ankommer 30. april. Som Iver skriver, så tok de "delingsen" til Minnesota til West Mitchell i Iowa, og gikk det siste stykket frem til Ivers familie på Haugerud farm.

Den første sommeren tok Fingal seg arbeid på en farm nær Osage i Mitchell County i Iowa. Iver var på Haugerud farm hos morens bror OLE OLSEN HAUGERUD (1831-1915), født på Rustand i Ådal. Denne farmen lå like ved der Fingal jobbet. Fingal gikk vinteren 1869-70 på engelsk skole og reiste våren 1870 til sin morbror PEDER LUNDE (1820-1891) ved Albert Lea, Freeborn County i Minnesota, ikke så veldig langt fra Osage. Han gikk på skolen for hurtig å lære seg det nye språket og kulturen i dette nye landet.

Etter sin ankomst til Amerika holdt han seg til hardt arbeid, sparsommelighet og smarte forretninger. Dette gjorde at han tjente penger og ervervet seg land med jevn hastighet frem til sin død. *The Winnipeg Free Press* rapporterte at han var den rikeste norske bonde i Nord-Dakota.

Den nesten to meter høye og kraftige bonden (6 feet 4 inches, og godt over 200 pounds) var legendarisk for sin størrelse og styrke. Det ble sagt at han gjorde arbeidet til to menn.

I 1871 arbeidet han for jernbaneselskapet *Northern Pacific Railroad* som bygde jernbane frem til grensen mot det ubebygde området i Minnesota og utenfor Fargo i Nord Dakota.

Etter å ha arbeidet i sin onkels tjeneste en tid, tok Fingal fatt på veien nordover. Han hadde forlatt Fargo til fots sammen med to nybyggere, Iver Fecher og John Amb, for å ta seg land. Ifølge historikeren Erling Rolfsrud bar hver mann ei øks, en pistol og en ransel.

Den 4. april 1872 risset Fingal inn sitt navn i et eiketre på plassen hvor han sikret seg land ved Goose River i Nord-Dakota, det som i fremtiden skulle bli Steele County. Der påbe- ropte han seg 160 acres med land, som var maksimum av hva "Homestead Law" tillot.

- *Acre* er en gammel måleenhet for flate. Ordet tilsvarer det norske ordet åker.
- 1 acre = 4,0467 dekar og 0,40469 hektar.
- Måleenheten er fortsatt i bruk i USA og England.
- For å regne om fra acre til hektar, multipliser med 0,4.
For å regne om fra hektar til acre, multipliser med 2,47.
- Dekar, sammen med hektar, brukes særlig til å angi tomtestørrelser.
- 1 dekar = 1000 m² = 1 mål
1 dekar = 10 ar
10 dekar = 1 hektar
1000 dekar = 1 kvadratkilometer
- Dekar er lite brukt, bortsett fra i Norge og land som tidligere var med i det ottomanske imperium.

Da de endelig hadde funnet og valgt sine eien- dommer, var de gått tomme for mat. De var heldige og traff eremitten "Gamle Erick," som delte reven lap- skaus med dem.

Mens de tre nybyggerne byttet på å hjelpe hverandre med å bygge sin ca 25 m² (16'x16') store ettroms tøm- merhytte, bodde de i en jordkjeller som de hadde gravd ut. Fingal ble den første nybyggeren som fikk sitt hus ferdig bygd i Steele County. De brukte ikke spi- ker, men istedet tretapper til å sette tømmerhuset sam- men med. Taket var laget

av bark dekket med torv. Da de var ferdige med husbyggingen, visste Fingal at han kunne tjene mer penger i byen, så han leide en nabo til å bryte sitt land, og dro selv tilbake for å tjene nok penger til å kjøpe utstyr til gården samt mer land.

Tilbake i Fargo, som etter hvert skiftet navn til Oak Grove Park, hogg Fingal ved. Han ble sjelden trett, startet tidlig om morgenen og holdt på til lenge etter mørkets frembrudd ved hjelp av lys fra et bål. På denne måten tjente han nok penger til å fortsette med eiendoms- utviklingen sin.

Når Fingal var med på å laste dampskip med hvetesekker, tok han alltid en på hver skulder, mens de andre klarte knapt å bære en

sekk. Det ble sagt at han fikk ekstra lønn for den jobben han gjorde.

Fingal og Iver Elsrud, kameraten han reiste sammen med, hadde nok nå vært fra hverandre en stund, for Iver forteller i et brev hjem til Norge at han 4. desember 1872 reiste fra sin onkel til Canada for å se etter fritt land han kunne erverve seg. Han ønsket også å leite etter Fingal, for han savnet vennen og lurte på hvor han hadde dratt. Han skriver videre at han fant ham i Dakota, ca. 500 miles fra der de hadde bodd. Han så mye på denne turen. Han som Fingal tok jobb på jernbanen, og levde da sammen med noen indianere. Han forteller at mange av indianerstammene var veldig hyggelige og gode mot nybyggerne, selv om disse kom og tok mye av landet fra dem.

Iver forteller også i sine mange brev om hvordan livet artet seg i dette området på denne tiden. Det året de hadde ankommet, i 1869, var innhøstingen god, og de fikk gode priser for kornet. Året etter ble det tøffe tider å være farmer, og prisen på korn ble lavere og lavere mens innkjøpene de trengte ble dyrere. I 1871 hadde det vært et dårlig år for hvete, men godt for havre, og da hadde Iver fått solgt mye av det til gode priser og tjent bra.

Våren 1874 flyttet Fingal for godt ut til tømmerhytta si i Steel County. Han hadde da spart nok penger til å kjøpe et par okser og jordbruksutstyr. Dette året kunne han høste inn sin første hveteavling, som han måtte frakte frem til Fargo 70 miles unna.

Sent i juni 1874 kom Peder Eriksen Nyhus og hans hustru Kari Ellevsdatter fra Sigdal sammen med to barnebarn i en overbygd vogn, og bosatte seg like ved eiendommen til Fingal. Nyhus-familiens eldste datter Gjertrud var blitt enke med to små barn.

Tre år etter at Fingal fikk sin første eiendom traff han den "riktige jenta". Han giftet seg i juni 1875 med enken GJERTRUD PEDERSDATTER NYHUS., født 10. november 1847 i Sigdal og døpt 5. desember. Gjertrud hadde tidligere vært gift med Nels Olson og fikk to barn med ham, Olaus født 30. november 1870 og ei datter født i 1874 som døde ung. Olaus ble gift med Dina Christianson (1874-1944), og fikk med henne mange barn. Olaus døde i 1944, og begge er begravd på Little Forks Lutheran Cemetery.

Fingal og Gjertrud måtte vente på at en prest skulle passere dette fremdeles øde området før de kunne gifte seg. Rolfsrud skriver at da dagen endelig kom, glapp nesten bryllupet fordi ei ku brøt seg ut av innhegningen. Fingal måtte ut for å finne henne, og deretter reparere gjerdet. Gudstjenesten var nesten over da Fingal og Gjertrud kom dit etter å ha gått fem miles. Fingal var fremdeles kledd i sin arbeidsoverall, og giftet seg i den.

FINGAL AND GJERTRUD ENGER

Ved folketellingen i 1880 står Fingar og Gjertrud oppført med barna Olaus f. 1873 (sønn av Gjertrud og hennes første mann NELS OLSON), Gudbrand, Peter og Edward, ført i Traill, Dakota Territory.

Da Fingal døde, eide og drev han 11 520 acres med land. Han hadde eid mer, men hadde gitt to av sine sønner 160 acres hver med land til å drive gård på. Han hadde også solgt unna 5540 acres.

Det var mange grunner til at Fingal gjorde slik suksess med å skape seg rikdom. En av disse var at han var en av de første nybyggerne i området, og var nøye med å velge seg ut land med god matjord. Han hadde tidlig sørget for å lære seg språket og hvordan livet i den "nye

verden” fortonet seg, og han sørget for å være en ”kultur og finansiell megler” for sine landsmenn som kom til området. I 1880-årene kom det en stor bølge av innvandrere, og da hadde han tjent nok penger til at han kunne gi ut lån til de nye i området. Dessuten sørget han for å kjøpe opp farmer og land fra dem som ikke ønsket å drive med gårdsdrift lenger og forlot området. Han var også en tøff forretningsmann som løste inn og overtok gårder fra personer som ikke klarte å gjøre opp for lån han hadde gitt.

Fingal hadde også kjøpt seg to gårder i Iowa som han leide ut til nybyggere, og senere hadde han også en gård i Minnesota som han leide ut. Han eide også en kornsilo og hadde eierandeler i andre kornsiloer, og kunne derfor kjøpe korn til rimelige priser og vente med å selge til prisene var på topp. Da han kjøpte land nær Portland, ble det sagt at han skrev ut en sjekk på 93 000 dollar.

På slutten av 1880 åra bygde Fingal seg et 16-roms stort farmerhus. Han bygde muligens dette som et symbol på sin velfortjente rikdom og hvor han hadde kommet i livet. Hans barnebarn Nina Enger, gift Lee, har fortalt at det var Gjertrud som hadde forlangt at de nå måtte bygge dette huset. Han hadde tenkt seg en tur til Norge i 1888, og fikk beskjed om at dersom han ikke bygde nytt hus når han kom hjem, fikk han ikke reise.

Familien, som besto av Fingal og kone med åtte sønner og en datter, flyttet inn i det nye huset i 1889. Siden Fingal var en nøysom og sparsommelig kar, var det nye og mye større huset ikke så stort og påkostet som Fingal hadde råd til. Det var allikevel et symbol på hans suksess. Kostnaden for å bygge huset i 1889 var 4000 dollar.

Huset

Det nye huset til familien var et stort, nesten kvadratisk hus med kjøkkenfløy integrert i husets struktur på det nordvestlige hjørnet. En toetasjers veranda (opprinnelig åpen både i 1. og 2. etasje, innbygd senere), et åpent våpenhus ved kjøkkeninngangen (også innbygd senere), og karnapp på sørsiden av huset.

Grunnmuren av huset var kledt med store blokker av granitt, 18 inches tykke. Huset hadde full kjeller med en ovn for sentralvarme på damp, et pumperom for vann, og et langt rom på hele husets bredd for lagring av frukt og hermetikk. Kjelleren hadde nedgang direkte fra

kjøkkenet, samt fra utsiden gjennom en lem på baksiden av kjøkkendøren.

Kjøkkenfløyen inneholdt i tillegg til kjøkkenet et stort spiskammer med gang mellom spiskammeret og spiserommet. Kjøkkenfløyen hadde også et vaskerom for mennene til å vaske seg før måltidet. Det var også et rom der melk ble lagret, og et rom for hushjelp eller tjenestefolk i fløyen.

Resten av første etasje inneholdt to tradisjonelle stuer samt en spisestue og et soverom. Mellom de tre stuene var det satt opp skyvedører, som gjorde det fleksibelt å bruke rommene som en enkel stue eller en stor stue. Hallen, som utgjorde inngangspartiet i huset, var prydet av en buet og nokså bratt trapp. To ganger i andre etasje ga romslig adgang til to soverom fra hver av gangene. En annen asymmetrisk gang fungerte som en passasje eller hall fra den ene siden av huset til den andre. Bortsett fra den som gikk gjennom et lite soverom, og som var planlagt til å benyttes av tjenerskap, var Fingals hus et stort og flott hjem for familien. Det var et av de største og best utstyrte hus i regionen.

Gårdshuset var modellert etter gammel byggeskikk. Mange av de store husene som ble bygd i dette område av norsk-amerikanske bønder hadde samme særtrekk som den typiske norske herregården. Fingal husket nok disse fra sin ungdom i Norge. Han frisket nok også opp igjen minnet sitt, for året før han bygde var han hjemme i Norge på besøk. Det syntes at han var ivrig etter å følge byggeskikken til sine naboer, og bygde et hus som gjenspeilet den prestisjetunge norske modellen.

Etter hvert som Fingal opparbeidet seg verdier, ble han styreleder for en høyskole, en privat skole, et sykehus og en bank. Han ble valgt inn i den lovgivende forsamlingen (senatet) for North Dakota fra 1890 til 1899.

Fingal ble etter hvert en så stor eiendomsbesitter at han hadde femten menn fast ansatt for å ta seg av driften. Ved innhøstningen ble det leiet inn mer enn det dobbelte av dette.

Fingal eide den første slåmaskinen i området, som etter hvert ble til femten stykker med utstyr til også å binde baller. Disse maskinene som ble benyttet til å høste inn kornet var det mest moderne og effektive som fantes på markedet. Dette gjorde at Fingal tjente titusener av dollar hvert år på sine landbrukseieendommer.

I tillegg til at han kjøpte den første slåmaskinen i området, var han også den første eier av en bil i distriktet.

Disse to bildene viser huset. Vi ser at verandapartiene på det nedre bildet er bygd inn på det øvre. Det nederste bildet er tatt i 1915 av Hans Jervell, mens det øverste bildet er tatt i nyere tid.

Fingal var velsignet med god helse, og hadde en enorm energi med store ambisjoner som han fulgte gjennom hele livet. Han ble beskrevet som en dypt religiøs mann, fast i sin egen tro, men tolerant overfor andre. Det ble sagt at han var vært snill og tålmodig og hjalp alltid de som trengte det. Utdanning var viktig for ham. Han var opptatt av at de ni barna deres skulle kunne snakke engelsk og samtidig beholde sin norske arv.

Da en collegeutdannet mann kom til området, overtalte Fingal ham til å starte undervisningen i deres eget hjem. Naboene gikk dermed sammen og bygde den unge skolelærer et hus. Som vi ser var Fingal en samfunnsengasjert mann, og han hjalp også til å starte skolen *Oak Grove Seminary* i Fargo samt at han bidro til å etablere *Augsburg College* i Minneapolis.

Han satt i styret for *Grand Forks Deaconess Hospital*, og hjalp mange mennesker med lån og gaver. Fingal var i tillegg legendarisk kjent for sin godhet mot dyr. Han var den stolte eier av en Percheron-hingst (som på bildet) fra Frankrike.

Så snart han fikk hester for gårdsarbeid, lot han oksene gå fritt på beite. Han sørget for at alle dyrene hadde god omsorg og var velfødde. Da barna hans giftet seg, fikk hver av dem hester, en vogn og en komfyr som bryllupsgave. Ved siden av alt det andre han drev med, holdt han også på med hesteoppdrett.

Ved folketellingen i 1900 hadde området de bodde i fått navnet Enger Township (Enger distriktsadministrasjon) som en heder til Fingal.

Under innhøstningen i 1913 kom det et voldsomt regnskyll. Fingal var da nøye med at alle vogner og hester var i hus før han selv ville gå inn i ly av regnet. Det endte med at han fikk lungebetennelse, og han ble så syk at han selv ante at han ville dø av dette.

Han ba derfor advokaten sin samt representanter for skoler og sykehus å komme til seg. Disse hadde han lovet å hjelpe med økonomisk støtte. Fingal ba dem skrive ned hvor mange tusen dollar han hadde lovet dem, slik at han kunne signere utbetalinger på dette før han døde. Mennene forlot rommet for sammen med advokaten å utarbeide papirene, men Fingal fikk aldri signert, da han døde noen minutter senere, 27. august 1913 på *Grand Forks Deaconess Hospital*. Hustruen Gjertrud døde tre måneder senere, 24. november, og ble gravlagt 28. november. Hun fikk komplikasjoner etter en gallesteinsoperasjon. Også hun hadde vært veldig samfunnsengasjert og levde et hektisk liv.

Steele County Historical Society har samlet restene av Fingals tømmerhus og bygget det opp igjen ved siden av *County Museum* i Hope. Huset på bildet er ikke familien Engers, men et tilsvarende tømmerhus.

Bildene viser begravelsen til Fingal som ble avholdt på Labour Day i 1913 fra deres hjem i Steele County.

Bildene kommer fra familien i USA. Det er David Anderson (1883-1962) som er fotografen fra begravelsen.

Barna til Fingal og Gjertrud er:

1. GUDBRAND ENGER var født 2. desember 1875 i Minnesota. Han giftet seg første gang med MARIA GANDRUD, født 30. november 1866, datter av KNUT og BERET GANDRUD. Maria døde allerede 25. mars 1916 og ble gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery. De hadde sønnen Fred Kernel Enger. Gudbrand giftet seg igjen i mars

1920 med ANNA (ANNIE) BROMSETH, født 31. august 1873. Gudbrand drev med gårdsdrift like ved farens farm. Anna døde 18. november 1924, mens Gudbrand døde 1. oktober 1953. Begge ble gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery.

Gudbrand, Maria og Fred

Anna Bromseth

2. PEDER ENGER var født 7. august 1877 i Steele County, Nord-Dakota. Han giftet seg i 1899 med LIVE (ELLA) GANDRUD, født 28. januar 1876 i Swift County, Minnesota. Hun var datter av KNUT og BERET GANDRUD.

Peder jobbet som farmer i Richland County før han flyttet til Mayville. Han hadde også en tid jobb i politiet.

Live døde 12. april 1922 i Traill County, Nord-Dakota. Som enkemann giftet Peder seg i 1825 med IDA EKEN, født 19. februar 1892 i USA. Hun var datter av HANS EKEN og LIVE VINVORD. Ida hadde jobbet som sykesøster for doktor SYVER VINJE i Hillsboro, Nord-Dakota, en av pionerlegene. Peder og Ida bosatte seg på en farm ved Mayville, som hadde en av distriktets største og mest moderne låver.

Peter dør 19. juni 1936. Ida fortsetter gårdsdriften frem til 1943 da hennes helse svikter, og hun leier ut driften. Ida dør 21. november 1977 i Traill County. Peter, Live og Ida er alle gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery.

Peter og Live hadde fem barn:

- a. Bernice Gydia f. 1901
- b. Fingal Kermit f. 1906, d. 1908
- c. Theoline Elisie f. 1908
- d. Florence f. 1910
- e. Gjertrud Anida f. 1914.

Peter og Ida hadde ikke barn, mens Ida hadde en fostersønn, Raymond Stensaker.

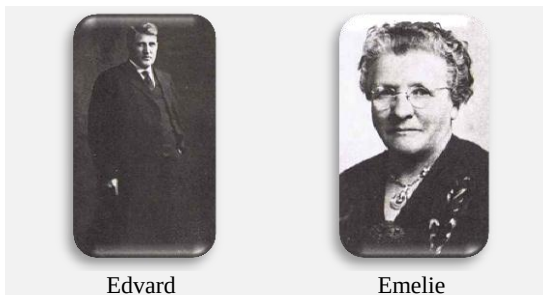

3. EDWARD ENGER var født 22. oktober 1879 i Hatton, Steele County. Han giftet seg 1903 med EMILIE OLSDATTER, født 1879 i Sverige, datter av JOHN OLSON og JOHANNA ERICKSON. Hun kom til Lengy i Minnesota i 1900 og dro derfra til Hatton.

Edward og Emelie bosatte seg på en farm nær Portland Cross, der de fikk tre barn. Edward døde 31. oktober 1918 av influensa, og Emelie fortsatte gårdsdriften etter hans død. Familien hadde alltid vært viden kjent for sin gjestfrihet. Etter at Edward døde ble Emilie kjent som basketballfan, og gikk ikke glipp av en eneste kamp i området på mange år. Emilie døde 9. mai 1956 og ble gravlagt samme sted som mannen på Little Forks Lutheran Cemetery.

Edward og Emilie hadde barna

- a. Folke Harry f. 11. mars 1904
- b. Inez Violet f. 26. juli 1908
- c. Albert Reuben f. 30. mars 1912.

4. CARL ENGER var født 5. august 1881 i Hatton, Steele County. Carl gikk på Bruflat Academy i Portland og Augsburg College, samt en landbruksskole i Fargo. Han giftet seg 1899 med SOPHIE KROHN, som var født i Norge i 1872. Sophie døde allerede 27. oktober 1906. Som enkemann giftet Carl seg igjen i 1909 med MARIE GUBBERUD, født 1. november 1880 i Norge. Hun var datter av JOHN og MARI GUBBERUD fra Portland. Carl og Marie bosatte seg i nærheten av Portland Cross.

Marie døde 1. august 1944, og Carl 12. desember 1948. Carl, Sophia og Marie er alle gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery.

Med Sophia hadde Carl følgende barn:

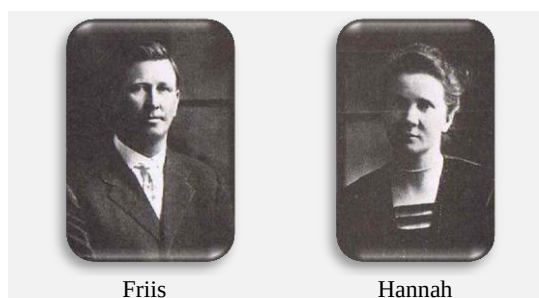
- a. France (1903- 1971)
- b. Sophie (1906-1993)

Med Marie hadde Carl barna:

- c. Ruth f. 1909
- d. Chester (1911-1933)
- e. Marion Lottie (1911-1933)
- f. Jerome f. 1912
- g. Percy (1914-1994)

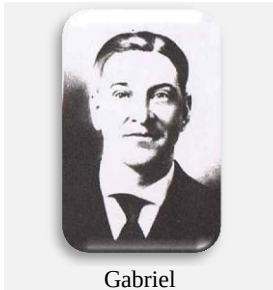

5. FRIIS ENGER var født 10. mars 1883 i Hatton, Steele County. Friis gikk på Augsburg College, og giftet seg i 1910 med HANNAH CARLSON, født 28. mai 1885 i Lengby, Polk County, Minnesota. Friis og Hannah bodde ved hans foreldres hjemsted og drev med gårdsdrift. Friis jobbet også i 25 år som vaktmester på Little Forks kirke. Han døde i 1941 og ble gravlagt samme sted. Hannah døde 15. januar 1955, og begge er gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery. De hadde datteren Nina, født 14. juni 1914 og død i 2003. De hadde også to fosterbarn, Ralph og Erling Vehn.

6. GABRIEL ENGER var født 5. juli 1886 i Hatton, Steele County. Gabriel giftet seg i 1915 med GUNHILD BREIEN, datter av OLE E. BREIEN og MARIT HAUGSRUD som kom til Amerika i 1894 og bosatte seg i Strum, Wisconsin. Familien bosatte seg

på en gård nær Sharon og Portland. Gabriel døde 10. mai 1937, og ble gravlagt på Little Forks Lutheran Cemetery. Gabriel og Gunhild hadde sønnen Filmore George, født 17. august 1917.

Gabriel

7. THORVALD ENGER var født 14. november 1887 i Hatton, Steele County. Han giftet seg i 1911 med ISABELLA OLINA (LENA) HESKIN, født 23. november 1889 i Hatton. Hennes foreldre var SYVER HESKIN og MARIE HAGEN. Thorvald var en tid farmer utenfor Portland i Nord-Dakota etter at han hadde tatt utdanning ved Augsburg College, som faren hadde bidratt med økonomisk støtte til. Isabella døde 1. oktober 1962 i Mayville, og Thorvald 21. oktober 1965 i Portland. Begge er begravd på Little Forks Lutheran Cemetery.
8. Thorvald og Isabella hadde barna:
 - a. Fingar Spencer f. 1912
 - b. Gertrude Mathilda f. 1913
 - c. Marvin Gilman f. 1916
 - d. Lila Doris f. 1919
 - e. Hazel Frances f. 1921
 - f. Walter Norris f. 1923
 - g. Sanford Junior f. 1928
 - h. Dorothy Mardell f. 1930.

Thorvald og Isabella

Oliver og Kari

9. OLIVER ENGER var født 18. februar 1889 i Hatton, Steele County. Oliver giftet seg med KARI ASCHIM, født 5. desember 1878. Hennes far var LARS ASCHIM fra Brandbu. De bosatte seg på en gård nær Mayville. Kari døde 12. oktober 1943, og

Oliver 18. januar 1966. De hadde en sønn, Oliver (1917-1960).

10. ELIE ELISE ENGER var født 5. mars 1891 i Hatton, Steele County. Hun giftet seg i 1914 med GUNNAR BALSTAD, født 26. mai 1892 i Norge, sønn av MARTINUS BALSTAD og HELGA JORDAHL fra Kristiansund. Gunnar kom til USA 9. september 1909. Han døde 30. november 1957, og Elie Elise 17. september 1973. Begge er begravet på Little Forks Lutheran Cemetery. De hadde fem barn.

Gunnar

Elie Elise

Fingal og Gjertrud med familien

THE FINGAL ENGER FAMILY
Front row, left to right: THORWALD, FINGAL, ELLI ELISE, OLIVER, GULBRAND AND GABRIEL. Back row: FRIS, GJERTRUD, PEDER, EDWARD AND CARL. All the children became farmers.

Folketelling Enger Township 1900

TWENTY-SEVENTH CENSUS OF THE UNITED STATES									
SCHEDULE No. 1. - POPULATION.									
NAME	AGE	SEX	COLORED	MAILED	WAS BORN IN	WAS BORN IN	WAS BORN IN	WAS BORN IN	WAS BORN IN
Enger, Thorvald	11	M			Norway				
Enger, Isabella	10	F			Norway				
Enger, Fingar	9	M			Norway				
Enger, Gertrude	8	F			Norway				
Enger, Marvin	7	M			Norway				
Enger, Lila	6	F			Norway				
Enger, Hazel	5	F			Norway				
Enger, Walter	4	M			Norway				
Enger, Sanford	3	M			Norway				
Enger, Dorothy	2	F			Norway				
Enger, Oliver	11	M			Norway				
Enger, Kari	10	F			Norway				
Enger, Filmore	9	M			Norway				
Enger, Elie	8	F			Norway				
Enger, Gunnar	7	M			Norway				
Enger, Helga	6	F			Norway				
Enger, Martinus	5	M			Norway				
Enger, Jordahl	4	F			Norway				
Enger, Kristiansund	3	M			Norway				
Enger, Balstad	2	F			Norway				
Enger, Balstad	1	M			Norway				

Little Forks Lutheran Church (Steele County, Enger Township)

Ved Little Forks Lutheran Church er Fingal og Gjertrud gravlagt sammen med flere av deres etterkommere.

Minnesmerke og gravstedet til Enger-familien på Little Forks Lutheran Cemetery.

Kilder

- Peterson, Fred W.: *Homes in the Heartland: Balloon Frame Farmhouses of the Upper Midwest*.
- <http://www.findagrave.com>, Matthew D. Woods
- Historikeren Erling Rolfsruds bøker
- Curtis Eriksmoen, www.inforum.com
- <https://beta.familysearch.org/>
- Ingeborg Elsrud er kilden til brevet fra Iver Elsrud
- Opplysninger fra Jeanette Thorkildsen og Eigil Elsrud

Fra tingbøkene

Tingbøkene - den gamle tids rettsprotokoller - inneholder mange dramatiske historier. Vi skal se på en sak på Tanberg i 1665, der Lars Persen fra Numedal ble dømt til døden for grovt tyveri. En tyv var et uærlig menneske, og ble utsatt for alles forakt. Ble han dømt til døden, skulle han late livet ved tidens mest vanærende henrettelsesmetode: hengning.

En ung mann ved navn Lars Numedal gikk i 1657 rundt i Skjærdalen og solgte vadmél, og

dette er trolig samme person. Vi kjenner til ham fordi han den gang ble mishandlet av den nokså rabiante Ole Gulsen fra Søre Haug på Tyristrand, best kjent under navnet Ola skytte.

Tingboken for 1665 er transkribert av Jens Petter Nielsen og utgitt av Ringerike Slektshistorielag. Skriveren, trolig Thomas Thomassøn, har imidlertid en så elendig språkføring at referatet nesten er uleselig. Vi bringer derfor referatet i tilnærmet moderne språkform:

TING 6. MAI 1665 PÅ TANBERG I NORDERHOV

I året 1665, 6. mai, er ting holdt på Tanberg i overvær av kongelig majestets fogd Jacob Luth og tolv (lagrette)menn: Anders Klekken, Amund Hval, Hans Berg, Erik Aurdal, Mads Lo, Jakob Vaker, Christoffer Sundby, Knut Gile, Christoffer Gussgarden, Paal Vegstein, Hollik Vegstein og Knut Bjørnstad.

En fange ble framført for retten, Lars Persen, barnefødt i Numedal. Han var for tre uker siden sammen med en annen kumpan, Auen Toren(?)sen, rømt ut av kongens jern på Akershus, der de satt for tyveri. Tyvegodsset er etter deres tilståelse kommet til rette og framvist. Dette er tatt fra Ole Eivindsen og Anders Hverven "et Carch:" Fangen har vært i kameratskap med samme person og stjålet en del kjøttprodukter. Han bekjente også å ha vært sammen med en tyv som stjal en hel hop gods fra Hans Torkelsen, som han hadde solgt.

Ettersom den framførte fangen Lars Persen selv bekjenner å ha vært dømt i kongens jern for tyveri, og for tre uker siden har rømt og sprunget over slottsmuren på Akershus og brutt kongens jern i stykker, har han gjentatt sin tidligere grove forseelse som nå er åpenbar og kommet til kunnskap for retten. Han bør derfor etter Guds og øvrighetens lov miste sitt liv ved galge og gren (?), andre slike ugudelige kumpaner til avsky.

Svend Olsen og Johanne Knudsdatter på Neseie i Hole

Forbrytelser og straff anno 1832

Svend og Johanne er mine tippoldeforeldre, og siden jeg startet med slektsforskning, har jeg stusset over en forholdsvis lang "pause" i forbindelse med barnefødsler, men takket være Tom Larsens interessante artikler i Hringariki om "Fengslede fra Ringerike", vet jeg nå hvorfor.

av Astrid K. Natvig

Svend ble 21. desember 1832 dømt til fire års slaveriarbeid på Akershus festning for tyveri, mens Johanne fikk to måneders tukthusarbeid for medvirkning til tyveri fra en seter i 1830. Sett med våre øyne var det bare småtteri som ble stjålet, men fordi Svend i sin ungdom, sammen med noen kamerater, hadde vært på *æble-tyveri* i hagen til proprietær Blom på Storøya, og fått en dom på to måneder i Christiania Tugthus (dommen ble lest opp for dem på julaften 1818), ble han 14 år seinere dømt for annen gangs tyveri, og da var det ingen bønn.

Opphav med lange aner i Hole

Før jeg går inn på den triste historien, kan det være greit å fortelle litt om opphavet til Svend og Johanne, som begge har lange aner i Hole. Svend stammer fra selveste Fanden, nåja, en av sønnene til Halvor Tordsen Fanden/Fane, Ole (død på Nes rundt 1700), som giftet seg med Marthe Guttormsdatter Bye. Johanne kan føre sine aner tilbake til Ole Svendsen Fjulsrud, som giftet seg med Ragnhild Tollefsdatter Brevik i Sylling kirke 3. februar 1695.

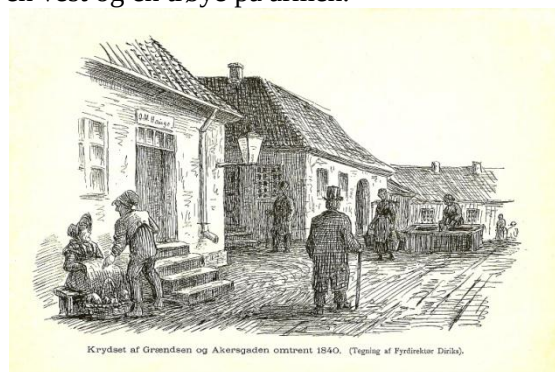
Svends foreldre var Ole Svendsen og Gunnild Larsdatter Nes. Svend ble født i 1799, og faren var gevorben soldat på Nes i 1801 (Ole Samuelsen, som drev gården, var en slektning både på mors- og farssiden til Ole). Johanne så dagens lys på Niskinn under Sørums i 1801 og var det nest eldste barnet til Knud Jacobsen Fjulsrud og Gunnild Nilsdatter Diget. Den 27. desember 1822 får Svend og Johanne datteren Oline uten å være gift, og da hun døpes i februar, er farfar Ole Svendsen fadder.

Svend hadde 18. oktober 1822 gått i tjeneste som jeger nr. 31 ved Aggershuusiske ridende Jæger-Corps, og de neste fire årene tilbragte han i Stockholm. I attesten, datert 15. desember 1826 og underskrevet på Haga Lyst Slot av Carl Hagemann, står det at han har *opført sig som det en brav Krigsmand sømmer: men formedelt Sygelighed saa meddeles han herved hæderlig Afskjed af Krigstjenesten.*

Arrestert i Christiania

Svends far døde i 1823, og han tok over plassen mot å forsørge moren da han kom hjem. Den 1. mars 1828 blir det lyst for Svend og Johanne, og i desember samme år fødes tvillingene Lars og Karen. Maren, som ble født i november 1831, blir døpt 21. mai 1832, men da hadde jorden allerede begynt å brenne under føttene til Svend.

Han ble 10. mai 1832 arrestert i Christiania, mistenkt for tyveri. Svend var blitt gjenkjent fra tiden i Stockholm av Anders Gulbrandsen, som reagerte på at han gikk rundt på torvet og "fallbød" en jernstang og tre tinntallerkener. Gulbrandsen kontaktet politibetjentene Torph og Fall (høres ut som personer i en Sjøwall og Wahlöö-krim!), som fant Svend ved vannposten i Grensen, der han sto og "speidet" med en vest og en trøye på armen.

Vannposten i Grensen.

Han påsto at han hadde arvet jernstangen og tallerknene etter sin avdøde far, samt at vesten og trøyen var hans egne. Dette trodde ikke politimennene på, så de tok ham med til arresten.

Dagen etter ble han avhørt, papirer sendt til myndighetene i Buskerud, og så begynte snøballen å rulle. Et to år gammelt tyveri av mat fra Nessetra kom for dagen, geiteskinn var stjålet, det samme var en øks i 1829 og ett spann smør sist høst.

Ekstra sårt er det å lese forklaringene i forbindelse med tyveriet fra Nessetra sommeren 1830. Tyveriet ble fort oppdaget, og mistanken falt på Svend og Johanne, som begge tilsto da de ble oppsøkt av eierne. Maten hadde de allerede spist opp, men etter innstendige bøner fra Johanne fikk de løfte om at tyveriet

ikke ville bli anmeldt, forutsatt at de ikke begikk flere tyverier. Slik skulle det ikke gå.

En rekke vitner ble avhørt utover sommeren og høsten, blant dem søsteren hans, Mari, og moren, og rettsdokumentene forteller i klartekst hvor fattige de var. De hadde ikke noe sted å bo - plassen Kleven var nedlagt - så *Svend Olsens Kone med Børn og hans Moder gaaer omkring i Bøygden for at betle*.

Saksdokumentene er på 168 tettskrevne foliosider, og siste kapittel ble skrevet 21. desember.

Aar 1832 den 21d December blev Retten sat paa Ringeriges Sorenskriver Contor til Domsafsigelse i Justitssagen mod Svend Olsen Næs og Kone Johanne Knudsdatter. Retten betjentes af Sorenskriveren i Overvær af Laugrettesmændene H. Dahl og C. Riis. Hvorda! I Anledning af den Tid der er medgaaet fra denne Sags Optagelse til Dommens Afsigelse anmærkes: at Dommeren retournerede fra Sagens Behandling den 28d November, at han den paafølgende 29de maatte reise til en Aastedsforretning og en Justitssag i Sognedalen som bleve behandlede den 30te November og 1ste December samt kom tilbage derfra den 2den samme Maaned, at den paafølgende 6., 7. og 8de medgik til Reiser til forudbehandlede Forretninger og disses Behandling, hvoriblandt 1 Justits Forhør; at Tiden fra 12te til 21de medgik til Reiser og Behandling af Maanedstingene i Nordrehoug, Sognedalen og Aadalen samt tvende paa samme Tid behandlede Justitssager, at Dagene fra den 2den til 6te December samt paafølgende 10. og 11. ere medgaaede til Dommens Forfattelse i optagne Sager til Maanedstingene og i denne Sag, samt nærværende Dom i dag ved min Hjemkomst fra Aadalen først kunne blive aflæst. Derefter blev afsagt saadan

Dom:

Til Opfyldelse af Buskeruds Amts Ordre af 23 Juli 1832 har Procurator Zeier som Referent ved Stevning af 28de nestefter sat Svend Olsen Næs af Hole Præstegjeld under Tiltale for flere formeentlig begaaede Tyverier og hans Kone Johanne Knudsdatter for formeentlig Deelagtighed i det hos Ole og Josva Næs begaaede Tyverie, samt derhos ved Sagens Slutning den 27 November sidstleden indstillet

1. At Arrestanten Svend Olsen Næs for 2den Gangs Tyverie bliver dømt til 4 Aars Arbeide i Aggershuus Fæstning

2. At hans Hustrue den arresterede Johanne Knudsdatter dømmes til Arbeide i Aggershuus Stifts Tugthuus i 2 Maaneder for første Gang begaaet simpelt Tyverie og

3. At de Tiltalte Een for Begge og Begge for Een tilpligtes at udrede alle af nærværende Sag og de i Anledning af samme optagne Thingsvidner og øvrige Retshandlinger samt af deres Arrest, Varetægt og Forplegning m.m. flydende Omkostninger, hvoriblandt Skyds og Diæt til Dommere og Referentere ved de optagne Thingsvidner og Hovedsagen efter af Overøvrigheden approberede Regninger samt følgende Sallarier a, til Procurator Lambrechts de ham ved Thingsvidner i Folloug tilkjendte 5 Spd, b, til Procurator Sehsted de ham ved Thingsvidnet tilkjendte 6 Spd, c, til Procurator Skarre de ham ved Thingsvidnet i Lier tilkjendte 4 Spd., d, til Referenten ved Thingsvidnet i Christiania Procurator Rask Sallarium efter Dommerens Skjøn og for Thingsvidnet i Agger de ham tilkjendte 4 Spd samt til Procurator Zeier som Referent i Hovedsagen hvad Dommeren med Hensyn til de med Sagen forbundne Reiser og Arbeider finder passende. Med den Tiltaltes under denne Sag afgivne Tilstaaelser og de under samme samt under de i Aggers, Follougs, Lier og Christiania Jurisdictioner fremkomne endelige Forklaringer og de Bestjaalnes Tilhiemlings Eed maae det ansees beviist, at den tiltalte Svend Olsen har gjort sig skyldig i følgende Tyverier, saasom: a, har Svend Olsen Næs paa Proprietair Johannes Byes Sæter i Kroghskovens Alminding den 9 Mai sidstleden, da ingen Folk laae paa Sæteren, hvor Døren til Sæterhuset efter Tiltaltes egen Bekjendelse ved hans ankomst til Stædet af andre skulle være opbrudt og aabenstaaende, bortstjaaet en Jernstør og 3 Tintallerkener, der er taxeret for 1 Spd 24 s. og Eieren tilbageleveret, hvilken han den paafølgende 10de s. M. solgte paa Christiania Torv, b, har Svend Olsen i Foreening med sin Kone Johanne Knudsdatter for 2 Aar siden ved lys Dag paa Josva

Næs's Sæter i Kroghskoven medens den paa Sæteren liggende Fæepige var fraværende gravet sig under Væggen ind i Sæterhuset og der frastjaalet bemelte Josva Næs 1 Strielagen, som efterat være Eieren tilbageleveret er taxeret for 48 s. samt endeel Flesk, Meel og Brød der er værdsat for 6 a 8 s., c, har Svend Olsen fremdeles for 3 Aar siden frastjaalet Josva Næs en Øxe der er taxeret for 24 s. der i sin Tid er tilbageleveret, d, har Svend Olsen samme Tid, paa samme Sted og paa samme Maade som er berørt under Litr b frastjaalet Ole Olsen Næs, der fælleds med Josva Guttormsen benyttede Sæteren i Kroghskovens Alminding, fælleds med sin Kone frastjaalet Ole Næs: 1 Strielagen, 1 Striepose, noget Smør i en Ask, nogle Kjødølser, lidet Brød og Meel samt et Spand med Fløde.

Madvarerne som taxeredes for 48 s. ere ikke Eieren tilbageleverede, men de øvrige til 3 Ort 12 s. taxerede Ting har han derimod faaet tilbage, e, fra en Mand under Walders Jurisdiction hvis Navn ei har været at opdage har Arrestanten Svend Olsen Næs i forrige Aars Høst af en Baad som stod i Hornstuen i Lier bortstjaalet et Spand indeholdende omtrent 2 Bismerpund Smør der er taxeret for 3 Spd 64 s. Smøret er for den største Deel Eieren strax tilbageleveret og det er beviist at Arrestanten havde forenet sig med den Bestjaalne om at betale ham i Skades Erstatning 60 skl. Endelig har Svend Olsen Næs til tvende forskellige Tider frastjaalet Gaardmand John Wefsrud i Lier 4re Gied- eller Gjedbukkeskind, hvilket Tyverie Tiltalte har udøvet Nattetider ved at gaae ind paa et Loft over Vaaningshuset hvori Gaardens Folk vare boende, da Indgangen til Loftet stod aaben ud ad til Gaarden. De stjaalne Skind har han angivet at have solgt i Christiania til ham ubekjendte Personer, taxerede under Thingsvidnet i Lier til 48 s. hvert Skind. Vel maae det ansees godtgjort at Proprietair Bye endvidere paa sin Sæter er bestjaalet for 1 Jernlænke, 1 Koe og maaskee flere Tintallerker end de Svend Olsen har tilstaaet at have bemægtiget sig; Vel er Ole og Josva Næs paa sin Sæter bleven bestjaalet for meere end hvad Svend Olsen og Kone under denne Sag er overbeviist at have frastjaalet dem og vel har John Wefsrud af Lier mistet flere Skind end de Svend Olsen er overbeviist om at have taget fra ham; Men da der med Hensyn paa disse flere Tyverier intet Beviis under Sagen mod de Tiltalte har været at fremskaffe, saa kan ingen af dem derfor mod deres Benægtelse blive som Gjerningsmænd at ansee. - Den tiltalte Johanne Knudsdatter, er under Sagen dels ved egen Tilstaaelse og dels ved afhørte Vidners Forklaringer samt de Bestjaalnes Tilhiemlings Eed overbeviist om at have deltaget med sin Mand i de af ham paa Næs Sæteren begaaede under Litr b og d ovenfor omhandlede Tyverier udenat hun er overbeviist om at have deltaget i flere af Mandens Tyverier.

Svend Olsen Næs der er 33 Aar gammel og vel med Attest fra vedkommende Chef har beviist at have tjent ved det norske ridende Jæger Detachment i Stokholm i 4 Aar samt i saadan sin Tjeneste opført sig ordentlig og vel er dog med den under Sagen fremlagde Underrets Domsact sluttet 4d Decbr 1818 og derpaa givne Paategninger overbeviist om at han forhen har udstaaet Straf for 1ste Gang begaaet Tyverie, hvorefter han under denne Sag vil blive at ansee med den i forordningen af 20de Febr 1789 § 2 bestemte Straf for 2den Gangs Tyverie, hvilken Straf med Hensyn paa de mange af ham senere igientagne Tyverier, hvortil han for endeel i en høi Grad selv har søgt Anledning samt med Hensyn paa disses Værdie i Forhold til de Bestjaalnes Formuesforfatning ikke er betydelig, samt endelig med Hensyn paa at han har Kone og smaae Børn som han vanskelig kunne forsørge, passende synes at kunne bestemmes til de af Referenten foreslaaede 4 Aars Fæstnings Arbeide.

Arrestantinden Johanne Knudsdatter, der er 31 Aar gammel, men ikke overbeviist om forhen at være straffet for nogen Forbrydelse vil derimod med Hensyn paa hendes Fattigdom og de Stjaalnes ikke betydelige Værdier passende synes at kunne afsone sin Brøde ved at have deltaget i det af hendes Mand paa Næs Sæteren fra Josva og Ole Næs begaaede Tyverier med 2 Maaneders Arbeide i Aggershuus Stifts Tugthuus.

Da alle de Bestjaalne som under denne Sag ere bekjendte har frafaldet Krav paa Skades Erstatning, saa vil denne bortfalde og da den bestjaalne Mand fra Walders ikke har været at opdage saa vil allene hans Ret til Skades Erstatning blive ham at forbeholde, saameget mer som det ikke synes forsvarligt at opholde denne Sag efter en uvis og vidtløftig Undersøgelse om hans Opholdssted, helst da han for Størstedeelen har faaet Kosterne tilbage. De tiltalte Svend Olsen Næs og Kone Johanne Knudsdatter vil derfor Een for Begge og Begge for Een blive pligtig til at betale denne Sags Omkostninger efter den af Referenten gjorte specielle anførte Indstilling, dog saaledes at Procurator Rask tilkjendes i Sallarium for Thingsvidnet i Christiania 3 Spd samt at Sallarium til Referenten Procurator Zeier i Betragtning af Sagens Vidtløftighed og den Correspondence han har maattet føre for at tilveiebringe de fornødne Oplysninger, - bestemmes til 15 Spd. Sagførelsen har været lovlig. Efter saadanne Sagens Omstændigheder

Kjendes for Ret:

Den tiltalte Svend Olsen Næs bør for 2den Gang begaaet Tyverie hensættes til Arbeide i Agershuus Fæstning i 4 er fire Aar. Tiltalte Johanne Knudsdatter Næs bør for Deeltagelse med Svend Olsen i det af ham paa Næs Sæteren udøvede Tyverie for 1ste Gang begaaet simpelt Tyverie arbeide i Agershuus Stifts Tugthuus i 2 er to Maaneder, saa bør Svend Olsen og Johanne Knudsdatter, Een for Begge og Begge for Een, udrede alle af nærværende Sag og de i Anledning af samme optagne Forhører og Retshandlinger, samt af deres Arrest, Varetægt og Forplegning m.m. flydende Omkostninger, hvoriblandt Skyds og Diæt til vedkommende Referenter og Dommere efter af Amtet approberede Regninger samt følgende Sallarier: til Referenten Procurator Lambrechts for Thingsvidnet under Folloug Jurisdiction af 15 Septbr 1832, de ham derunder tilkjendte 5 Spd., til Procurator Sehsted de ham ved Thingsvidnet i Ager den 22d og 25d September 1832 tilkjendte 6 Spd., til Referenten Procurator Scharre de ham ved Thingsvidnet i Lier den 24d s. M. tilkjendte 4 Spd., til Referenten Procurator Rask for Thingsvidnet i Christiania af 8d s. M. Sallarium 3 Spd., og de ham ved Thingsvidnet i Ager den 20d s. M. tilkjendte 4 Spd., saa og til Referenten Procurator Zeier for denne Sag i Sallarium 15 er femten Speciedalere. Dommen opfyldes efter Overøvrighedens lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven.

J. E. Mejdell. H. C. Dahl. H. C. L. Riis.

Saaledes at være passeret, overensstemmende med Extraretsprotocollen hvori Laugrettet have medunderskrevet det Forhandlede, bekræftes under Haand og Embeds Segl.

J. E. Mejdell (LS)

1ste Session: Skyds til Frøshoug 2 Heste 1 ¼ Miil 2 Ort 12 s., Tilsigelse 8 s. Retour 8 s. = 16 s., Rettour 3 Ort 4 S., Diæt 1 Dag 4 Ort, Laugrettet 2 Ort = 2 Spd 2 Ort 8 s.

2. Session: Lige Beregning 2 Spd 2 Ort 8 s., 17 Ark Papir til Beskr. 17 s. = 5 Spd 9 S. siger fem Spd ni Skilling. Mejdell.

Aar 1832, d. 24 Decembr. er denne Herved Heftede underrets dom i Justits Sagen mod Sven Olsen Næss og Kone Johane Knudsdatter ved os Lovlig Læst og Forkyndt i deres Arest og i deres egne paa Hør, og en hvær af de arresterede tilspurgte om de fandtes til fredse med dommen, eller om nogen af dem øndskede Sagen indstevnt for Stifts overretten i Haab om Moderation i Straffe Tiden. - Sven Olsen og Johane Knudsdatter, sagde begge, Hvær for sit vedkomende at være tilfredse med denne Dom, saaledes at ingen af dem ville have Dommen indanket til Forandring ved overretten; Bevidnes herved i Kraft af vores aflagde Eed.

Jessen (LS) Jens Andersen Stadum (LS)

Fremlagt ved Underrettarresten hos Sven Olsen og Johanne Knudsdatter d 18 Janv. 1833.

Jessen

Dommen modtaget d 24 Decb 1832 til forkyndelse og samme Dag sent Hrr. Sorenskriver Mejdell.

To måneder på tukthuset

Svend og Johanne ble 21. januar 1833 sendt til soning - dagen etter begravelsen til moren hans: *Lægdslern Gunild Larsdatter Næseie*, 62 aar. Det står ingen dødsårsak, men hun hadde virkelig hatt mye å stri med i sine siste leveår. Jeg vet selvsagt ikke, men håper de fikk anledning til å være med på begravelsen hennes.

Et signalement på Johanne ble skrevet i for bindelse med avsendelsen: 31 år, snakket norsk,

lyst hår, lys og fyldig i ansiktet, lyse øyenbryn og middels av størrelse. Hun var iført blåstripte verkenskjole, blårutete lue av bomullsstoff, blårutete tørkle om halsen, og på beina hadde hun sko og ullstrømper.

Etter to måneders straffearbeid på tukthuset var mor hjemme igjen hos de fire små barna, som i mellomtiden "var tatt hånd om av andre", men de måtte vente lenge på å se sin far igjen.

Attesten fra 1826.

Fire år på slaveriet

Den 22. januar 1833 innkom No 211 Sven Olfert Næss udi Aggershuus Fæstnings Slaverie, paa Fire Aar, signert Widing. Han ble 11. mai samme år sendt til Fredriksten for å sone resten der, og kom fram til festningen 15. mai. Slavene holdt til i fire store rom i Østre Kurtine, og en kan i dag nesten ikke forestille seg hvor overfylt, rått, kaldt og uhygienisk det var. I 1833 var det 215 menn innstuet i lokalene, og fire år seinere var antallet 191. Hver slave hadde en smal seng og sengeklærne var madrass og striepute, begge fylt med halm, og et ullteppe. Laken fantes ikke. Alle hadde bolt og jern, og vanligvis var det snakk om halsjern, fotjern og hele fangejern.

Klærne var et kapittel for seg: knelang kofte i hvitt vadmel med grå ermer, en vest som var grå på en side og hvit på den andre. Buksen rakk like nedenfor knærne og hadde samme farger som vesten, den hadde dessuten utvendige knapper helt opp, sånn at de kunne tas av eller på uten å bli hindret av jernene. En hvit lue, strømper, sko, skjorte og halsbind fullførte antrekket - så det var ikke vanskelig å se at en var slave!

Jeg har ingen opplysninger om oppholdet til Svend, men han klarte seg heldigvis unna koleraepidemien i 1834, som tok livet av 14 innsatte. Arbeidsdagen var på 11 timer, fra 05.00

til 19.00, avbrutt av tre pauser på totalt tre timer om sommeren, og noe kortere arbeidsdag om vinteren. Kanskje var han blant dem som ble leid ut til privat eller kommunalt arbeid i Fredrikshald (Halden) - det var et dagligdags syn for innbyggerne å se slaver i lenker og halsjern som arbeidet rundt om i byen under strengt tilsyn av voktere med skarpladde våpen. Forholdene på Fredriksten var beinhard, for å si det mildt, og det må ha vært fire veldig lange år.

Følgende signalement på Svend foreligger fra løslatelsen: 65 Tommer høi, mørkbrun af Haar, lyseblaa af Øine, glat af Ansigt, mørk af Hud, almindelig af Bygning. Særkjende: 1 Ar paa Høire Hofte, 1 Do. paa høire Knæ, 1 Do. paa indre Side af venstre Tyklæg, 1 Do. ved Indsiden af venstre Ankelknude. Det er vel ikke utenkelig at han hadde fått arrene etter fangejernene....

Tilbake til Hole

Svend kom hjem til Hole i slutten av januar 1837, og ni måneder seinere, 1. november, blir det født tvillinger på Frøshaugeie: Johannes og Andreas. Familiegjengen foreningen varte til april 1842, da døde husmannskone Johanne Knudsdatter, og nå bodde de på Byeie.

Enkemann Svend Olsen Byeie giftet seg igjen 14. januar 1845 med Eli Hansdatter Rytterager, 31 år (datter av Hans Larsen). De hadde fått sønnen Hans i august året før, og rundt 1850 flyttet de til plassen Løkkepotten under Vefsrud i Lier. Den 7. august 1850 blir Ingeborg Svendsdatter Vefsrud født og hjemme-døpt, men døde samme dag *uden at faa været i Kirken*, kan vi lese i kirkeboka. Jeg har ikke funnet flere barn, og sønnen Hans, som bodde sammen med foreldrene på Løkkepotten i 1865-tellingen, døde av tæring i 1867, 23 år gammel.

Svend ble en gammel mann. Han døde av *Alderdomssvaghed* i januar 1883, og syv år seinere døde enken.

Oppsummering

Avslutningsvis vil jeg rette en stor takk til Tom Larsen, som ga viktige opplysninger slik at jeg kom videre, Statsarkivet i Oslo som sendte kopier av alle rettsdokumentene, inklusive 1818-dommen for *æbletyveriet*, og sist, men ikke minst, Else B. Rustad, som påtok seg jobben med å "oversette" de ikke altfor lett-tydede håndskrevne foliosidene.

Jeg har lært utrolig mye om forholdene fattigfolk, og dem var det mange av, levde under i de første tiårene etter 1814, og selv om tyveriene etter vår tids oppfatning er bagateller, og dommene tilsvarende ufattelige, så var retten grundig og gikk detaljert til verks: papirbunken jeg fikk fra Statsarkivet ble i maskinskrevet stand på over 60 A-4 ark.

Historien om Svend og Johanne var helt ukjent for meg, og jeg var ni år da bestefar, sønnesønnen deres, døde, men ingen i familien har antydning noe som helst. Kanskje ikke bestefar visste, hans far døde av tæring da han bare var noen måneder gammel - uansett var dette neppe noe en snakket særlig høyt om. En må selvfølgelig forholde seg til datidens *lov og rett*, men likevel var det hårda bud for Johanne, Svend og de små barna deres!

Slave på Fredriksten festning. Slavebygningen på Fredriksten festning. Foto: A. Natvig

Kilder

Statsarkivet i Oslo: Rettsdokumentene i forbindelse med dommen i 1832

Heftet "Fredriksten Festnings slaveri 1739 - 1845" av Kjell Ivar Antonsen (1985)

Digitalarkivet: skannede kirkebøker.

Den gamle slekten på Nordre Hval i Haug

I Andreas Lagesens bok om gårder og slekter i Haug annekks i Norderhov prestegjeld begynner han for Nordre Hval med oppsitteren Alv Gundersen, som det ble skiftet etter 2. mai 1685. Lagesen viser at Alv Hval hadde en betydelig etterslekt, og mange ringerikinger kan nok føre sin slekt tilbake til ham.

av Sten Høyendahl

Alv Hval var gift - med hvem vites ikke, anfører Lagesen videre.¹ Men akkurat dette er ikke lenger noen hemmelighet - hans hustru var Guri Haraldsdatter, datter av Harald Erlandsen som det 29. november 1637 ble skiftet etter på Nordre Hval. Og vi skal se at det er mulig å komme enda et slektsledd tilbake.

Fullgården Nordre Hval i Haug

I landskatten 1612 finner vi Harald Nordre Hval blant de åtte bøndene på Ringerike som satt med så mye jordegods at de måtte betale odelsskatt. Harald eide 5 lispund (lpd) i egen gård, og tre såld (15 lpd) i en av Lo-gårdene i Haug.² Ifølge odelsjordebøkene 1615 og 1624 hadde han økt sin part i Hval til 1 skippund (skpd), tilsvarende 20 lpd, men han hadde ikke lenger parten i Lo. Harald Hval var lagrettemann i 1624, og i odelsjordeboken finner vi hans segl med initialene HE. Året etter måtte han sammen med mange andre bøte 30 daler for motvillighet og oppsetsighet *Imod Kong Mayts forordeningh, Och den høye Øffrigheds schrefftelige Befallingh*.³

Fullgården Nordre Hval hadde en landskyld på 2½ skpd (50 lpd). I 1624 satt Christen Ballangrud på Lunner med 10 lpd, og Ole Søre Knestang i Haug med 4½ lpd. Fortsatt gjenstår 15½ lpd der eieren er uidentifisert. I 1601 hadde 18 lpd i Nordre Hval inngått i et arveoppgjør på Grini i Gjerpen. Brødrene Søren, Bjørul og Halvor Halvorssønner hadde arvet en del jordegods av sin far Halvor Olsen, men farbroren Torger Olsen hadde sittet på dette, og

først nå fikk de godset utdelt av dennes sønn, Ole Torgersen på Eiker.⁴

Går vi ned på 1500-tallet, satt Jon og Engebret på Hval-gårdene i Haug i 1557.⁵ Det var også en Hval-gård i Ådalen. Hans Hval står sammen med fem bønder fra Haug som lagrettemenn i et dokument av 19. juni 1593, og hans seglinitialer kan leses som HS.⁶ I 1599 betalte Erland Hval og Hans Hval en ort hver i skatt,⁷ og de ser ut til å ha vært fra Haug.

En Siri har overtatt på Nordre Hval i slutten av 1620-årene, utvilsomt Haralds enke, og i 1636 skatter hun for 32½ lpd i gården.⁸ Ny bruker fra midten av 1640-årene var Elling, som i skattematrikkelen 1647 står med de samme 32½ lpd. Nå får vi endelig full oversikt over eiendomsforholdene: Torger Ballangrud sitter med 9 lpd og Ole Dvergstein i Gran med de resterende 7½ lpd. Og ved en grensesak i 1652 ble Einer Ballangrud og Torger Ballangrud oppgitt som parteiere i Ellings gård.⁹

En oppklarende rettssak på Ballangrud

Vi må til Hadeland for å få full oversikt over denne slekten. Alv Gundersen Lo kom 27. april 1655 på Granavollen tingstue i Gran, og anklaget sin svoger Endre Larsen Ballangrud for å ha pantet bort 1 skpd i Nordre Hval for 80 riksdaler til Hans Lauridsson på Bragernes. Alv framla Endres pantebrev på 2½ lpd i Hval til ham, utstedt 23. februar 1652 på Li tingstue i Norderhov. Parten utgjorde Endres barns arveodel, og Alv mente at svogeren først burde ha gjort opp med ham. Han viste også til en hjemtingsdom på Gussgarden tingstue i Norderhov 13. mars 1655, samt et skiftebrev med sorenskrivers og seks manns segl, datert Hval 29. november 1636.

⁴ NRA, utrykt diplom av 12. januar 1601, Grini i Gjerpen, original på pergament med fire segl.

⁵ *Norske Lensregnskapsbøker*, Akershus len 1557-58, s. 25.

⁶ NRA, utrykt diplom av 19. juni 1593, Norderhov tingstue, orig. på papir med seks papirsegl. Se Høyendahl (1/2009), s. 64.

⁷ NRA, RK, lensr. Akh. len, Hadelands fogderi, legg 9.3, fogderegnskap 1. mai 1599-1. mai 1600.

⁸ *ibid.*, Buskerud fogderi, legg 126.4, båtsmannsskatt 1. mars 1635-1. mars 1636 (publ. i Hringariki 1/2009).

⁹ Statsarkivet på Kongsberg (SAKO), Ringerike og Hallingdal sorenskriveri (RH sskr), tingbok I-1, fol. 32B. I Terje Gudbrandsons trykte gjengivelse av tingboken er endel navn falt ut, og det er parteierne i Nordre Hval som her er blitt knyttet til Søre Hval.

¹ Lagesen (1930), s. 99ff.

² Riksarkivet (NRA), Rentekammeret (RK), lensregnskap Akershus (lensr. Akh.) len, Hadelands fogderi, legg 31.4, landskatt mikkelsmess 1612.

³ *ibid.*, Buskerud fogderi, legg 73.2, fogderegnskap 1. mai 1625-1. mai 1626

Alv kom nå med resten av pantepengene som Endre skulle ha. Han tellet også opp 100 daler pant til Torger Ballangrud for 15 lpd i Hval, som hans avdøde svigerfar, Harald Erlandsen, hadde satt i pant til avdøde Christen ”Ennertsen”, forrige oppsitter på Ballangrud. Torger Ballangrud tok da også disse pengene til seg. Endre kom fram med en seddel han hadde skrevet til sin svoger Elling Haraldsen, datert Hval 25. april 1655. I arveparten til Endres kvinne inngikk også tre settinger (tilsvarende 1¼ lpd) etter hennes avdøde bror Jon Haraldsen. Retten fant det ikke bevist at skiftet i 1636 var holdt i lovlige former, og Alv fikk beholde godset som *første forpant og odels neste Mand paa sin quindes veigne*.¹⁰

Vi ser at det var blitt skiftet etter gamle Harald Hval 29. november 1636 - trolig flere år etter hans død. Han hadde sønnene Jon (død før 1655) og Elling, som satt med bygselparten i gården. I tillegg var to døtre gift med Alv Gundersen Lo og Endre Larsen Ballangrud. Haralds farsnavn var Erlandsen, et navn som var lite brukt. Det er neppe tvil om at hans far var Erland Hval, nevnt i 1599.

Skattematrikkelen 1647 er noe misvisende når Elling Hval står med 32½ lpd i gården. Det dreide seg om udelt arv etter foreldrene.

Svigersønn med øksehammer

Også Alv Gundersen, Harald Erlandsens svigersønn, var fra Haug, sønn av den gamle bondemannen Gunder Andersen Klekken. Han var en lettantennelig og høyst voldelig person, og måtte stadig møte for retten for å ha mishandlet folk. Dette gikk ut over folk i alle sosiale lag, og Hans Rasmussøn på Ton, tidligere fogd på Ringerike, var en av dem som ble utsatt for Alvs vrede. I oktober 1657 vaklet han med blodig ansikt inn til Amund Søre Hval og stønnet: *See nu till Huorledes dinn grannde haffuer pönttet mig Wd*.

Om Alv hadde ”pönttet” på fjeset til Hans Rasmussøn, syntes han tydeligvis ikke at nok var nok, og kort etter kom han inn i Amunds hus med en øksehammer og smelte til gamlefogden. Så gikk han hjem, men underveis bestemte han seg for at Hans burde ha mer. Han

gikk derfor tilbake og brukte øksehammeren nok en gang på den arme mannens rygg, armer og lår. For dette måtte han bøte hele 30 daler til kronen.¹¹

Hans Rasmussøn hadde i sin tid misbrukt fogdeembetet til egen vinning, og var i 1652 blitt avsatt. På den tiden var han Ringerikes mest upopulære mann. Han hadde en direkte ufordragelig framtreten, og mange hadde nok fortsatt et horn i siden til ham. Mange av hans sambygdinger frydet seg ganske sikkert uhemmet over at han hadde fått skikkelig grisebank.

Slektslinje til Søre Knestang?

Alv Lo kom 27. juni 1657 på tinget i Norderhov med stevning mot arvingene etter Anders Olsen på Søre Knestang,¹² og dermed faller enda flere brikker på plass. Anders Knestang hadde på skiftet etter Harald Hval tatt på seg formynderskapet for Guri¹³ Haraldsdatter, Alvs hustru, og Gudbjørg Haraldsdatter, nå gift med Endre Ballangrud. Søstrene hadde tilsammen arvet 5 lpd i Hval, men Alv hadde aldri fått landskyld for gården. Saken ble utsatt til neste ting, men synes ikke å være gjenopptatt, og det var vel kommet til forlik.

Anders Knestang hadde selv tatt initiativ til formynderskapet, og han var åpenbart beslektet med Harald Hval. Vi ser da også at Anders’ far, Ole Søre Knestang,¹⁴ i 1624 eide 4½ lpd i Nordre Hval. Men ikke i 1615! Da satt Ole med 5 lpd i Ton og 5 lpd i Lo, kanskje samme Lo-gård der Harald Hval i årene 1612-14 hadde 15 lpd.

Ole Søre Knestangs farsnavn sees ikke i hans livstid, men i en sak fra 1657 hører vi at Ole Ellingsen på Søre Knestang 9. november 1621 pantet bort Somdalen i Ådalen til Per Haraldsen Follum, en ødegård som han 12.

¹¹ Statsarkivet på Kongsberg (SAKO), Eiker, Modum og Sigdal (EMS) sskr, tingbok I-26, fol. 51-53. Tingboken er transkribert av Sten Høyendahl, og foreligger i trykt versjon.

¹² *ibid.*, fol. 63B-64.

¹³ I 1652 var Alv Lo nygift, men sognepresten i Norderhov, herr Malte Christenssøn, mente at hans første barn var kommet for tidlig. Alv var en stridbar person og traktet presten *med mange Wbeschedne ord*, men det hjalp ikke, og han ble dømt til å bøte 9 daler. I tingreferatet kalles Alvs kone Guro, jf SAKO, RH sskr, tingbok I-1, fol. 44B, 52B. Tingboken er gjengitt av Terje Gudbrandson og foreligger i trykt versjon, men her er navnet på Alv Los kvinne feilaktig tolket som Gunor.

¹⁴ At Anders Olsen Knestang var sønn av Ole Knestang sees ved at han i odelsjordeboken 1641 står med Oles jordegods. I båtsmannsskatten 16(35)/36 er det Gullaug Knestang som sitter med dette, åpenbart Oles enke.

¹⁰ Statsarkivet på Hamar (SAH), Hadeland, Land og Valdres (HLV) sskr, tingbok 3, fol. 163-165B. Endre Ballangrud omtales i denne saken som Ennert, men ellers Endre, og Christen Einersen Ballangrud kalles Ennertsen. Skriverens bruk av navnet Ennert kan være inspirert av Ennert Jenssøn, sorenskriveren på Ringerike som døde i slutten av 1640-årene.

juni 1614 hadde kjøpt av hadelendingen Gudbrand Persen.¹⁵

Elling Knestang var lagrettemann i 1590-årene. Hans farsnavninitial fra 1593 er O,¹⁶ noe som med få unntak står for Olsen. Det ville derfor være rimelig å anta at den omtalte Ole Ellingsen på Søre Knestang var hans sønn, og Anders Olsen Knestang hadde da også sønnen Elling Andersen (født ca 1650) som kom til Igulsrud på Jevnaker. Som vi har sett, hadde også Harald Hval en sønn ved navn Elling.

Ole Knestang var imidlertid 14. juni 1616 lagrettemann, og hans segl hadde initialene OT,¹⁷ noe som passer dårlig med farsnavnet Ellingsen. På denne tiden var det ingen Ole på Nordre Knestang. Blant lagrettemennene i 1616 var det også et segl med initialene OE, som er knyttet til Ole Alme i Haug, og denne mannens farsnavn er ukjent. Det er ikke utenkelig at seglene i dokumentet fra 1616 står i feil rekkefølge, noe vi stadig ser eksempler på fra denne tiden. Dette kan oppklares raskt dersom man finner andre segl etter Ole Knestang eller Ole Alme.

Seglene fra 1616, øverst: Harald Auren, Simen Nærstad, Endre Vaker, Ole Alme, Ole Sørums og Knut Helgeland. Nederst: Torger Hønen, Christoffer Vegstein, Torggrim Lore, Gudbrand Alme, Ole Knestang og Simen Hønen. Til høyre: tingskriver Jacob Lauridsson. Seglene er avtegnet ved Statsarkivet i Oslo, der også spørsmålsteget er påført.

Ny rettergang på Hadeland

Alv Gundersen, som nå bodde på Hval, hadde 25. august 1663 tiltalt Gudbrand Kjørven i Lunner og Paal Gjefsen i Gran, da de kort etter broren Torger Halvorsen Ballangruds død hadde tatt seg til rette og forsynt seg med atskillige odelsbrev og dokumenter. De tre var sønner av Halvor Kjørven. Alv leverte i retten en skriftlig fullmakt av Ingeborg Persdatter, Torgers enke,

som var søster til hans kvinnes mor. Det kom imidlertid raskt til enighet. Vi får her en viktig opplysning: Ingeborg Ballangrud var søster til Harald Hvals enke, og Siri Hvals farsnavn var da etter all sannsynlighet Persdatter.¹⁸

På skiftet etter Torger Ballangrud 9. oktober 1663 framla Alv Hval på enken Ingeborgs vegne et gavebrev av 14. februar 1634 fra hennes salige mann som hadde gitt henne tiende og fjerdingsgave, samt nok et brev fra ham om at hun skulle nyte Ballangrud sin livstid, datert 4. februar 1622. Hennes første mann kalles nå Christen Einersen. Ingeborgs odelsgods utgjorde ½ skpd med bygsel i Vienmarka i Gran, som hun skulle få beholde sin livstid.¹⁹ Det kan tyde på at søstrene opprinnelig kom fra Gran.

Christen Einersen Ballangrud var samme mann som i 1624 eide 10 lpd i Nordre Hval. Han er samme år oppført med 2 skpd odelsgods i Ballangrud, 2 lpd i Finnløs ødegård og 10 lpd i Vienmarka.

Elling Haraldsen og hans kvinner

Elling Haraldsen kan være identisk med "Eluff Huall", som i 1637 måtte bøte 7 daler *for lejermaalls bedriff* med Kari Olsdatter.²⁰ Vinteren 1652 ble han stevnet for leiermål med Dorte Christoffersdatter, tjenestejenta hans, og Jøran Larsdatter Knestang, som begge hadde fått barn. Han hadde også satt barn på en tredje kvinne som var død i barselseng. Tre kvinner bevitnet at de var hos Jøran Knestang under fødselen, og da hadde hun bedt til Gud at han skulle så sant gi henne en god forløsning, som at Elling var hennes barnefar. Elling nektet ikke for noe, og saken ble utsatt, men kan ikke sees gjenopptatt.²¹

Elling Haraldsen står i prestenes manntall av 1666 oppført som "husmann" på Nordre Hval, 67 år gammel, men var vel egentlig for kårkall å regne. Vi vet ikke om han hadde hus-tru eller barn, men bønder var sjelden ugifte på den tiden. Elling kom fra en velstående slekt, men var kanskje unntaket som bekrefter regelen, en mann med et så frynsete rykte i lokalsamfunnet at han ikke kunne få seg kone med likeverdig status.

¹⁵ SAKO, EMS sskr, tingbok I-26, fol. 76. Se Høyendahl (2/2009), s. 18.

¹⁶ Se note 6.

¹⁷ NRA, utrykt diplom av 14. juni 1616, Norderhov, orig. på papir med 13 papirsegl på en remse. Seglet er avtegnet på Riksarkivet, jf Høyendahl (1/2009), s. 48. Genealogisk Datasentral Ringerike har fotografert seglet, som tydelig viser initialene OT.

¹⁸ SAH, HLV sskr., tingbok 10, fol. 34B-35B.

¹⁹ *ibid.*, skifteprotokoll 1, fol. 186-190.

²⁰ *ibid.*, Buskerud og Hallingdal fogderi, legg 133.2, fogderegnskap 1. mai 1637-1. mai 1638.

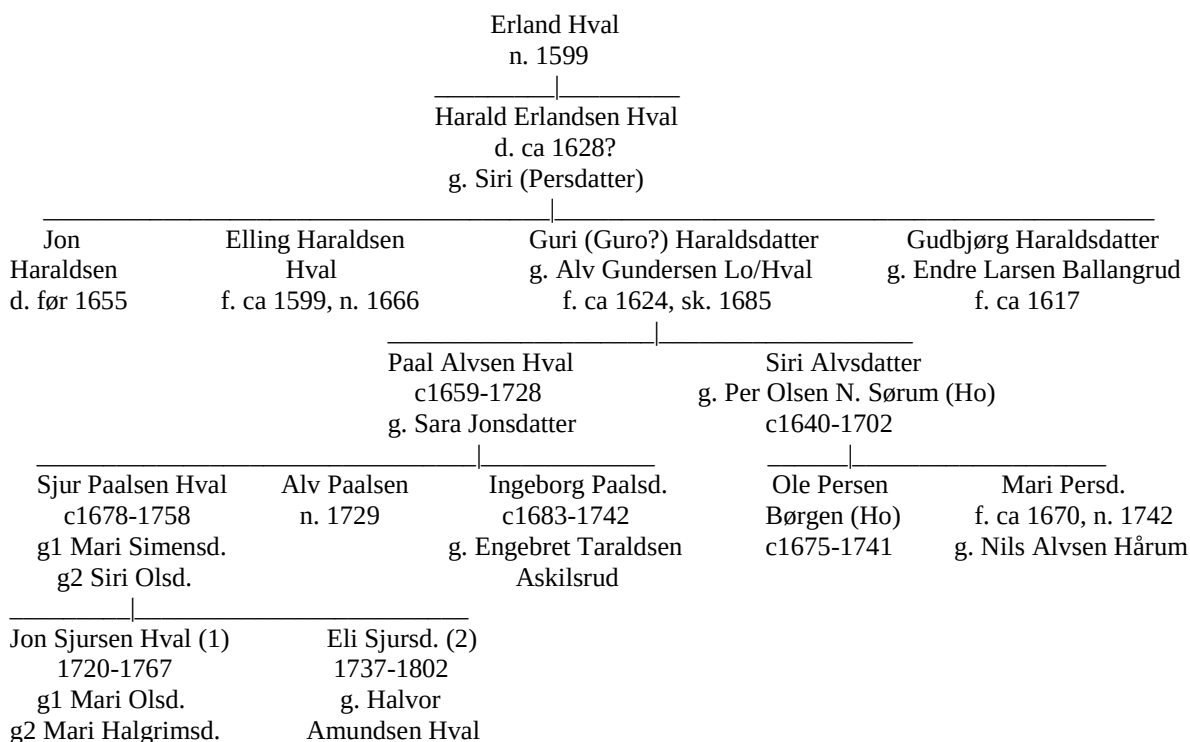
²¹ SAKO, RH sskr, tingbok I-1, fol. 2B.

Alv Gundersen - fra Lo til Hval

Landkommissariatets jordebok 1661 har den gode slagsbror Alv Gundersen som bruker av Nordre Hval, som han nå eide i sin helhet. De hadelandske partierne var nå en saga blott. Trolig hadde Elling Haraldsen overlatt gården til Alv, ettersom han selv var kommet i seksti-

årsalderen. I sogneprestens manntall av 1666 er Alv blitt 40 år gammel (men 30 i 1664!), og hadde den syvårige sønnen Paal. Paal Alvsen overtok gården, og nå er tiden inne for å henvise til Lagesens bok.

For slekten på Nordre Hval kan det da settes opp en oversikt:

Litteratur og trykte kilder

Høyendahl, Sten: Diplom i Norderhov prestearkiv. *Hringariki* nr 1/2009, s. 46-67.

Høyendahl, Sten: Somdalen i Ådalen nok en gang. *Hringariki* nr 2/2009, s. 17-23.

Lagesen, A.: *Ringerikske slekter. Opplysninger om slekter og slektsgaarder*. Bind II. Slekter fra Haug, anneks til Norderhov. Grøndahl & Søns Forlag (Oslo 1920).

Norske Lensrekneskapsbøker 1548-1567. Bind I. Rekneskap for Akershus len. Utgjevne av Riksarkivet (Oslo 1937).

Skattematrikkelen 1647. Bind V. Buskerud fylke. Universitetsforlaget (Oslo 1971).

Marte Marie ”Spraderen” – fra Hønefossen til Akerselva

Mange ringerikinger har gjennom århundrene havnet på feil side av loven. Marte Marie Syversen fra Hønefoss kom i 1860-årene til Vaterland i Christiania, og valgte en levevei som i alle tider er blitt sett ned på. Noen av de mest høyrøstede kritikerne kan nok likevel i nattens mulm og mørke ha benyttet seg av hennes tilbud.

av Tom Larsen

Marte Marie ble født 28. september 1845 i Hønefoss, og døpt 20. februar 1846 i Norderhov kirke. Hun var datter av Syver Halvorsen (død 1867) og hans kone Tolline Gulbrandsdatter (død 1868), innerster i Søndre Hønefoss. Foreldrene ble 20. oktober 1846 viet i Norderhov kirke, og deres fedre var Halvor Eriksen og Gulbrand Trulsen. Marte Marie ble konfirmert 23. juni 1861 i Norderhov.

Skjøge tyve år gammel

I folketellingen 1865 finner vi skjebinderen Syver (47) og kona ”Tholine” (49) med tre døtre: Lisa (17), Netta, også kalt Anetta (11), og Tora (8), i en bygård i Nordre Hønefoss. Skjebinding var et håndverk som gjerne ble utført av tatere, men utover det har vi ingen indikasjon på at Syver Halvorsen var av taterslekt.

Marte Marie hadde tatt tjeneste i Kristiania, men flyttet snart til det beryktede Vaterland, der hun i 1865 bodde i Rødfyldgaten 5, like ved Akerselva. Tellingsskjemaet levner ingen tvil om hvordan hun tjente til livets opphold:

*Marie Syvers., logerende sypige, ugift,
20 aar, Fødested Hønefos, Skjøge.*

Vår hovedstad hadde på denne tiden et stort antall kvinner som solgte sin kropp. Ved sedelighetsavdelingen på byens politikammer ble det ført ”Fortegnelse over prostituerte”, og her finner vi Marte Marie Syversdatter første gang innført 20. juni 1866. Vi kan her følge henne og lese notater om slagsmål og mistanke om kriminelle handlinger. Hun ble kalt Spraderen

eller Spraleren, av og til Syver Sprader. Å sprade eller sprale betyr å gå og vise seg fram. Med god inntektstilgang kunne hun da også kjøpe seg dyre og fasjonable klær, som hun kunne sprade rundt i byen med. Det var nok litt av en overgang fra fattigstrøkene i Hønefoss.

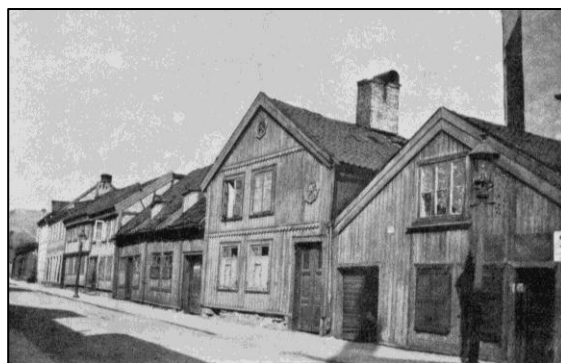
I visitasjonsprotokollene ser vi at hun 18. juli for første gang var inne til visitasjon, og siden hver tredje eller fjerde dag. Det er også notert de dagene hun ikke møtte. På ”BS” (byens sykehus) var hun to-tre ganger i året, så det er tydelig at myndighetene hadde streng kontroll på offentlige fruentimmer. I de samme protokollene nevnes også stedene hun oppholdt seg: i 1866 bordellen *Napoleons Slot* i Vika, og i 1870 i Rebslagergangen 11 i Vaterland. I mars 1872 holdt hun til på Mangelsgården.

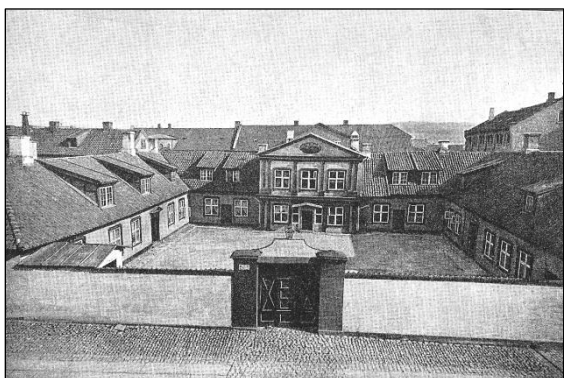
Foto: med tillatelse fra Norsk Rettsmuseum, Trondheim.
Teksten på originalbildet er: ”1063. Marte Marie Syversen ”Spraleren”, thf. (tukthusfange)”.

Hjørnet Bakkegaten-Strandgaten i Pipervika.

Rødfyldgaten i Vaterland.

Mangelsgården, arbeidsanstalten Christian Augusts Minde.

Rødfyldgaten i Vaterland.

Bordeller i Christiania

I arkivet etter Oslo Helseråd finner vi politilege Boecks beskrivelse av prostitusjonsvesenet i Christiania.¹ Boeck forteller at pikene som livnærte seg utelukkende ved "utugt" ble ført inn i registeret over offentlige fruentimmer og henvist til å bo i bestemte gårder. Disse gårdene lå i Pipervika: Mellemgaten, Bakkegaten og Vinkelgaten, og i Vaterland: Rødfyldgaten, Rebslagergangen, Lille Vognmandsgate, Elvegaten og Fjerdingsgaten. Til bordellene var det knyttet skjenkebevilling. De bevarte domsakene etter Marte Marie er på over 270 sider. I tillegg er det andre protokoller, så det som kommer med her er bare korte notater.

Man kunne skrive en hel bok om Marte Marie, kanskje en ny "Albertine 2," men vi får nøye oss med å se på straffesakene som ble reist mot henne.

Simpelt tyveri i høyesterett

1. Marte Marie ble 12. september 1865 dømt av underretten i Christiania til ti dagers vann

og brød for simpelt tyveri i tjenesten. Saken ble anket til Christiania stiftsoverrett, som 2. oktober opprettholdt dommen.

Vi kan i ettertid undre oss over at så mange bagateller i disse årene endte opp i høyesterett, slik saken mot Marte Marie også gjorde. Om hun hadde anket, hjalp det henne ikke stort, da høyesterett stadfestet de tidligere dommene, og hun måtte i tillegg betale salær til aktor, høyesterettsadvokat Rolfsen, med hele 8 spesiedaler.

"Stak sin Haand ned i hans Buxelomme"

2. Høsten 1867 hadde Marte Marie på nytt foregrepet seg på annen manns eiendom. Saken havnet også denne gangen i høyesterett, idet det var oppstått uenighet om tyveriet var grovt eller simpelt. Ettersom domsreferatet er trykt i Norsk Retstidende 1868 (1ste Session 1868), s. 206-208, tar jeg det med her i sin helhet:

¹ "Den tolererede prostitusjon" (fra nettsiden til Oslo kommune/ Byarkivet).

1868. Den 25 Januar.

L.Nr. 26. Advocat Grønn, Actor mod Marthe Marie Syversdatter.

Tyveri af en Tegnebog, som medens Eieren og Tyven begge holdt fast paa den, gik tversover, saa at Tyven beholdt et stykke, hvori der laa to Tidalersedler, af Byretten anseet som simpelt, men af Høiesteret som grovt i henhold til 19-3 i.

Angj. 22 Aar gl. og tidligere ifølge Høiesteretsdom af 9de Novbr. 1865 straffet for 1ste Gangs simpelt Tyveri, tiltaltes nu for Natten til den 15de Novbr. 1867 at have frastjaalet 1ste Deponent, Fragtemand Andreas Johannessen Stubberud, to Tidalersedler, og var ved den af Christiania Byret under 11te Decbr. næsteften afsagte Dom for gjentaget simpelt Tyveri tilfunden Strafarbeide i 8 Maaneder samt paalagt sædvanligt Omkostningsansvar. Denne Dom, ved hvilken Angj. Havde acquiesceret, var af Stiftsamtmanden paa det Offentliges Vegne indanket for Høiesteret med Bemærkning, at den af Angj. begaaede Forbrydelse antages at burde henføres under 19-3 i.

Natten til den 15de Novbr. f. A. var 1ste Deponent inde paa et offentlig Hus i Vognmandsgangen, hvor Angj. havde Tilhold. Han fortærede her i Selskab med Angj. og en anden Pige en Flaske Øl, og medens han og Angj. sadde sammen paa en Sopha, tog Denne hans Tegnebog op af hans Buxelomme, men da Deponenten strax mærkede dette og tog Bogen tilbage, erklærede Angj., at hun kun havde taget Bogen for Spøg. Da 1ste Deponent imidlertid senere paa Naturens Vegne gik ud i Gaarden hen til et der værende Pissoir, kom Angj. efter ham, stak sin Haand ned i hans Buxelomme og tog atter hans Tegnebog op af Lommen. Men 1ste Deponent greb øieblikkelig fat i Tegnebogen, og da nu Begge holdt fast paa Bogen, gik denne tvertover, saa at hver beholdt sit Stykke af den tilbage i Haanden. I den Del, Angj. havde faaet, forefandt hun to Tidalersedler, som hun bemægtigede sig, idet hun kastede Tegnebogstykket med dets øvrige Indhold fra sig samt derhos gjorde Anskrig, beskyldende 1ste Deponent for at have villet voldtage hende. For en Constabel som ved den opstaaede Larm hidkaldtes, benægtede hun derhos at have stjaalet noget, ligesom det ogsaa lykkedes hende at skjule Tidalersedlerne, der imidlertid, efter at hun var bragt til Politikammeret og der underkastet yderligere Visitation, blev fundne i hendes Mund.

Efter denne Sagens Sammenhæng, hvori baade Angj. og 1ste Deponent vare enige, var det alene Gjenstand for Tvivl, om det af Angj. begaaede Tyveri skulde ansees for grovt eller simpelt. Byretten havde antaget det Sidste, fordi Tyveriet allerede maatte ansees fuldbragt, idet Angj. fik Tegnebogen ud af Bestjaalnes Lomme. Heri var imidlertid ikke Høiesteret enig. Ligesom det neppe var klart, at Angj. vilde have kunnet fældes uden for Attentat, hvis det havde lykkedes 1ste Deponent i samme Øieblik at tage Tegnebogen tilbage, saaledes fandtes det i ethvert Fald ikke at kunne antages, at Tegnebogen, blot ved at trækkes op af Bestjaalnes Lomme, var saa fuldstændig gaaet ud af hans eller kommet i Angj.'s Besiddelse, at han ikke, idet han saa øieblikkelig som skeet tog fat i den, maatte siges fremdeles at være eller igjen at være bleven den egentlige Besidder, og naar Angj. da ikke destomindre i tyvagtig Hensigt med Magt rev en Del af Bogen til sig og deraf tilegnede sig de 2 Tidalersedler, maatte hun med Føie kunne siges "at have forøvet Tyveriet ved at bruge Magt", og altsaa at have forbrudt sig mod 19-3 i.

Høiesteretsdom: Marthe Marie Syversdatter bør for grovt Tyveri, efter forhen at have været straffældt for Tyvsforbrydelse, hensættes til Strafarbeide i 2 Aar samt udrede Omkostninger overensstemmende med Byrettens Dom og i Salar til Actor 8 Spd.

Dokument fra høyesterettssaken mot Marte Marie.

“Nogenlunde flittig og opmærksom”

Marte Marie ble nå innsatt på Christiania tukthus. Tukthuset hadde egen menighet og

egne kirkebøker, og presten førte sjeleregister over fangene der han beskrev deres egenskaper, ofte i en fordømmende form. Slik var hans inntrykk av Marte Marie:

Marthe Marie Syversdatter fra Hønefos, 22 Aar. Tyveri, 2 Aar. Indkom. 3/2-68. Udgaar 25/3-68.²

Læseferdighed ved Indtrædelsen: læser nogenlunde, lidet oplyst.

Ved Udtrædelsen: kan Katekismen nogenlunde, lidet oplyst. Nogenlunde flittig og opmærksom.

"Albertine i politilegens venteværelse". Maleri av Christian Krohg.

Å holde sitt legeme "tilfals til Utugt"

3. I 1872 ble Marte Marie tiltalt for forbrytelse mot kriminallovens kapittel 18, § 26, "efterat hun havde opført at staa under Politiets Opsigt som offentligt Fruentimmer". For dette ble hun dømt til til ti dager på vann og brød.

Lovteksten lyder:

Kvindfolk, som holder sit Legeme tilfals til Utugt, eller sig i Horehus opholder til Utugt at bedrive, straffes med Fængsel, og om hun paany befindes i samme Forbrydelse, med Strafarbeide i femte Grad.

Nye tyveridommer

4. Den 9.-25. september 1874 ble Marte Marie igjen dømt i byretten for tyveri. Følgende personer ble tiltalt: 1. Marthe Marie Syversdatter, 2. Anette Marie Iversdatter og 3. murer Jacob Ottersen, nr. 1 og 2 for 15. august å ha stjålet en lommebok med innhold på Klingenberg fra gårdbruker A. Jensen, og nr. 3 for at han 16. august under en kjøretur hadde frastjålet nr. 1 en pengepung med innhold.

² Datoene for soningstiden er forskjellige i fangeprotokollen og sjeleregisteret.

Marte Marie fikk nå to års straffarbeid på tukthuset, og sonet fra 30. september 1874 til 30. september 1876.³

5. I 1877 måtte hun for retten igjen, og vi ser at hun i rettsprotokollen benevnes Marthe Marie Halvorsen, også kalt Syversen "Spraderen". Hun oppgir her farens patronymikon, Halvorsen. Saken tok til 31. juli med et forhør:

Fremstod 1ste Deponent Isak Svendsen, henved 42 Aar gammel, Pilestrædet No 32, forklarede at han sidstleden 28de Juli, omtrent 10 Aften i noget beskjenket Tilstand var ude i Bordellet i Mellemgaden No 4 og drakk Øl sammen med de derværende Piger. Idet Deponenten skulde gaa savnede han sin Portemonnæ, der var sort med Messinglaas og havde ligget i Deponentens høire Buxelomme. I Portemonnæen havde Deponenten en Tidalerseddel og nogle andre Pengesedler, antagelig i det Hele en 60 Kroner, men Deponenten er ikke sikker paa Beløbet. Pengene forsvandt tilligemed Portemonnæen.

Dokument fra byrettssaken i 1877 mot Marte Marie.

Marte Marie forklarte at hun bare hadde vært på besøk hos en pike i bordellet, da Isak Svendsen hadde satt seg ved siden av henne. Hun innrømmet at hun hadde tatt portemonnæen, og for pengene hadde hun kjøpt seg regnkåpe og paraply. Dommen falt 14. september, og hun fikk tre år og seks måneder på tukthuset.

³ Christiania tukthus, fangeprotokoll IV - 4.

huset, en straff hun sonet mellom 19. september 1877 og 19. mars 1881.⁴

Signalement i 1877

Høide: 61 tommer. Legemsbygning: før.

Øine: blaa. Haar: brunt.

Indleveret: 1 kjole, 2 skjorter, 1 tørklede, 2 buxer, 1 lommeørklede, 1 par støvler, 1 par strømper, 1 pung, 1 par mansjetter, 2 kraver, 1 slør, 1 par hansker.

”... rev hans Uhr ud af hans Vestelomme”

6. I 1884 begynte Marte Marie å nærme seg de 40, men hun hadde på ingen måte søkt nye leveveier. Hun bodde fortsatt i det syndige Vaterland, og nok en gang måtte hun møte i byretten. Vi skal se på forhørene fra 16. april og 5. mai:

Aar 1884 den 16de April blev Ret sat i Byrettens Forhørslokaler, administreret af const. Assessor, cand. jur. Smith i Overvær af Lagrettesmændene Garver Christoffer Aamodt og Bogbinder Hans Sogn, begge før edfæstede.

Hvorda! Optages Forhør over Marie Syverssen. Administrator fremlagde Politikammerets Rapport af 13de d. M.

Fra Politiet indbragtes 1 Spindeluhr med Kjæde, den af Lagrettesmændene taxeredes til Kr. 6,00.

Fremstod som 1ste Deponent Jernbanearbeider Ole Nilsen Moj, 34 Aar gammel, bosatt paa Flaskebæk paa Næsodden, der forklarede, at en Pige ved Mavn Marie Syversen, boende i Rødfyldgaden 33, sidstleden Lørdag aften frastjal ham det irettebragte Spindeluhr med Kjæde, hvilket Deponenten gjenkjender som sig tilhørende. Deponenten havde nævnte Aften legemlig Omgang med omhandlede Pige og havde herfor paa Forhaand betalt hende nogle Penge, hvorom de var bleven forligte. Kort før Deponenten skulde gaa, medens han endnu henlaa i Sengen, kom en Kone i Døren og forlangte Penge af Pigen. En anden tilstedeværende Kone eller Pige ytrede da, at Deponenten baade var i besiddelse af Klokken og han følte derefter, at Marie Syversen, der laa ved Siden af ham i Sengen, rev hans Uhr ud af hans Vestelomme og derefter sprang op af Sengen. Deponenten sprang efter for at faa Uhret tilbage, hvortil

hun imidlertid var uvillig; Deponenten synes endog at erindre, at hun nægtede at have taget noget Uhr. Han var ved Anledningen temmelig beskjenket, men dog ikke mere end at han er aldeles vis paa, at nævnte Pige bemægtigede sig Uhret, og at det ikke var Aftale, at hun skulde faa dette. Naar Marie Syversen havde forklaret, at han ikke havde flere Penge, forholdt dette sig ikke rigtigt, da han foruden de Penge, han havde givet hende, endnu var i Besiddelse af nogle og tyve Kroner. - Ogsaa Marie Syversen var ved Leiligheden temmelig beruset.

Oplæst og vedtaget.

Administrator irettelagde Indkaldelse for Marie Syversen og bemærkede, at han desuden havde budsendt hende i Formiddag, men at hun da var i saa beruset Forfatning, at hun ikke kunde fremstilles for Retten.

Aar 1884 den 5te Mai blev Ret sat i Byrettens Forhørslokaler, administreret af cand. jur. Smith i Overvær af Lagrettesmændene Guldsmid Albert Smeby og Handelsborger Julius August Wold, begge før edfæstede.

Hvorda: Foretages udsat Forhør over Marie Syversen.

Som 2^{den} deponent fremstod, fremstillet i Frihed fra Arbeidsanstalten, Pige Marie Syversen, 35 Aar gammel, der opgiver tidligere ved Byrettens dom at have været straffet 2 Gange, en Gang for Bedrageri og anden og sidste Gang for Tyveri med Fængsel paa Vand og Brød i 20 Dage, hvilken Straf hun

- saavidt erindres - udstod i Marts Maaned 1879 paa Politikammeret. Forøvrigt har hun ikke været tiltalt eller straffet.

Deponenten benægter at hun havde bemægtiget sig det iretteværende Uhr, idet hun paastaar, at hun modtog dette af 1ste Deponent som Pant for 8 Kr,

1 Deponent skulde betale hende for at være hos hende. 1ste Deponent var allerede kommen til hende om Formiddagen og forblev hos hende til langt paa Aftenen. Hun benægtede at 1ste Deponenten havde været i Besiddelse af Contanter til at betale hende, ialfald saa Deponenten ikke, at han havde flere Penge end 1 Krone, som hun havde modtaget strax han kom. Deponenten modtog Uhret omtrent ved Middagstiden og lagde dette i sin Komodeskuf, og først da 1 deponent om Aftenen skulde gaa, vilde han tage Uhret tilbage; han havde nemlig seet, at Deponenten havde lagt dette i

⁴ Christiania tukthus, fangeprotokoll IV - 4.

Komodeskuffen, der stod ulaaset. Hun erkjendte, at hun da 1ste Deponent vilde tage Uhret tilbake, gjemte dette i sine Benklæder. 1ste Deponent var allerede, da han kom til Deponenten, beskjenket og blev hos Deponenten beværtet med Øl. Ogsaa Deponenten selv var ved Anledningen beruset.

Oplæst og vedtaget, idet Deponenten erklærede sig uvillig til at tilbagelevere 1ste Deponent Uhret, før denne har betalt de 8 Kroner, han skylder hende.

Administrator bemærkede, at 1ste Deponent for en Tid var fraflyttet sin tidligere Bopæl for at søge Arbeide, uden at han kunde opgive, hvor han skulde tage hen, men at han ved sin Tilbagekomst havde lovet at melde sig for Retten.

Eragtet: Forhøret sluttet.

Denne saken er ikke nevnt i Marte Maries domsliste i 1887, så hun ble sannsynligvis frikjent.

Polititidende nr 4 (1886) - liste over anholdte personer.

På stigende straff

7. Også 26. oktober 1887 kom Marte Marie på nytt for byretten, og ettersom hun hadde tre tidligere tyveridommer, ble hun nå satt på stigende straff. Hun ble nå dømt til to år og elleve måneder, som ble sonet på tukthuset mellom 29. oktober 1887 og 29. september 1890. Hun hadde stjålet et sort kjoleskjørt fra værelset til pige Lovise Olsen i Mellemgaten 1.

I domsaktene fra byretten er det en rapport fra overkonstabel H. C. Aas:

Kristiania den 3^{die} Oktbr 1887
Rapport

Til Chefen for Kristiania Politikammers detektive Afdeling, afgiven af Overkonstabel H. C. Aas.

(1. dep.) Pige Lovise Olsen, Mellemgaden 1, anmeldte den 1ste dennes, at hun Tirsdag den 29^d f. M. fra aabent Værelse blev frastjålet 1 sort heluldret Kjoleskjørt til Værdi Kr. 20,00.

Kjoleskjørtet, der er forevist og gjenkjendt af Anmelderen, anholdtes hos Pantelaaneren Halvorsen, Bakkegaden 13, hvor det var pantsat den 29de f. M. for 2 Kroner af (2 dep.) Kristiane Kristiansen, Langesgade 4.

Pige Marthe Marie Syvertsen "Spraleren" født 14/10 1849 i Hønefos, 2 Gange tidligere straffet, første Gang med 10 dages Vand og Brød for at have holdt sit Legeme tilfals til Utugt, og sidste Gang for ca 9 Aar siden med 6 Maaneders Strafarbeide for Tyveri, erkjender at have begaaet overanmeldte Tyveri og at have faaet Kristiane til at pantsætte for sig uden at hun (Kristiane) vidste, at Skjørtet var uærlig bekommet.

ærbødigst
H. C. Aas

Hvor ble det av Marte Marie?

I protokollene fra Marte Maries siste tukthusopphold ser vi at hun fremdeles var ugift, og ikke hadde barn. Hennes videre skjebne er ukjent, og jeg har ikke klart å finne henne i folketellingen for 1900. Det er mulig at hun døde mellom 1890 og 1900, men ved gjennomgåelse av kirkebøker disse årene for Oslo har jeg ikke funnet henne begravet der.

De prostituerte i Kristiania hadde et hardt liv, og Marte Marie hadde vært i dette miljøet i godt over tyve år. Det måtte selvsagt ha satt sine spor, både fysisk og mentalt. Alkoholmisbruket var høyt blant dem som levde utenfor loven, noe vi ser klare spor av i sakene der Marte Marie sto tiltalt.

Vi kjenner ikke bakgrunnen for at Marte Marie i ung alder havnet på skråplanet. Hun var født i fattige omstendigheter, men det var tross alt bare et fåtall av de ressurssvake jentene i Norge som endte opp i prostitusjonen. Vi vet heller ikke om Marte Marie klarte å komme seg vekk fra de fornedrende forholdene hun levde under i Vaterland, eller om hun gikk til grunne der.

Ringerikinger i kirkebøkene for Bragernes

Ekteparet Gunvald Bjørnsen og Kari Olsdatter flyttet i 1780-årene fra Ådalen til Bragernes etter å ha solgt Søre Skagnes, Gunvalds farsgård. De var da i godt moden alder, men fikk ytterligere tre barn som ble døpt i Bragernes kirke. Gunvald livnærte seg som bjelkehogger, og de holdt først til på Landfalløya og senere på Bragerøya, der de i 1801 bodde sammen med tre døtre.

av Sten Høyendahl

Mange mennesker forlot Ringerike på 1700-tallet, og de er ikke alltid like lette å spore opp ettersom inn- og utflyttingsrubrikker først ut på 1800-tallet kom inn i kirkebøkene. Prestene på Bragernes ga likevel ofte detaljer i sine bøker, og gjennom disse er det mulig å kartlegge mange innflyttere i tiden før 1814.

Konfirmerte

I kirkebøkene for Bragernes anføres aldri at Gunvald Bjørnsen og Kari Olsdatter var fra

Ådalen. Så hvordan ser vi da at de hadde flyttet? Fordi presten på Bragernes fra 1746 begynte å oppgi fødested på de konfirmerte (det var en lakune mellom 1752 og 1758), og fra slutten av 1780-årene også foreldrenes navn - helt uvanlig for 1700-tallets kirkebøker. Konfirmasjonslisten 1789 forteller oss dermed at den sekstenårige Olaug Gunvaldsdatter var datter av Gunvald Bjørnsen og født på Ringerike. Og samme far oppgis i 1799 for Tore Gunvaldsen, som skulle være født i Soknedalen sytten år tidligere - skjønt egentlig var Tore født på Skagnesodden i Ådalen.

Et stort antall Bragernes-konfirmanter oppgir å være født på Ringerike - hele 48 stykker. Noen av dem har flyttet med sine foreldre til byen, og dette gjelder særlig barn av kondisjonerte. De aller fleste ungdommene har nok vært i tjeneste på Bragernes, og mange av disse vendte trolig tilbake til Ringerike. Olaug Gunvaldsdatter finner vi derimot begravet 2. mars 1799 på Bragerøya.

Konfirmasjonsdag		Kirkebok
1748 2403	<i>Hans Ellingsen, Locus natalis Norderhoug, Ætas 19</i>	4-446
1749 påske	<i>Anne Larsdatter, Födestäd RingeRige, Alder 18</i>	4-447
1750 0410	<i>Maria Hansdatter, Födestäd Ringerige</i>	4-448
1751 1804	<i>Johan Brinck, Födested Norderhoug, Alder 17</i>	4-448
1761 2905	<i>Andreas Peter Teilmann, Födestäd Hoele Præstegaard, 15 aar</i>	5-635
1761 1110	<i>Magreta Kistina Laers Dott:, 16 aar, Födestäd Norderhou</i>	5-637
1762 1804	<i>Jacob Wist, 16 aar, Födestäd Hönnefossen</i>	5-637
1763 1004	<i>Anne Lars Datter, Alder 17 aar, FödeStäd i NordreHoug paa Ringerig</i>	5-640
1764 0710	<i>Sidsel Maria Trons Datter, 17 aar, FödeStäd Sognedal</i>	5-642
1766 0510	<i>Kirstine Jacobs Datter, Alder 17 aar, Födestäd Sognedal</i>	5-644
1767 2604	<i>Anders Engelbrethsen Börger, Alder 16 aar, Födestäd Hole paa Ringerige</i>	5-644
1771 0704	<i>Marthe Hansd: hos Ole Aalton, Födestædet Ringeriget N:Houg, Alder 16 aar</i>	5-651
1774 0910	<i>Maria Larsdatter, Födestäd Nordrehoug paa Ringerige, Alder 15 aar</i>	5-657
1775 2304	<i>Erich Povelsen, Födestäd Nordrehoug paa Ringerige, Alder 18 aar</i>	5-657
1775 2304	<i>Hans Larsen, Födestäd Ringerige, Alder 14 aar</i>	5-657
1775 2304	<i>Johanne BiörnsDatter, Födestäd Ringerige Nordrehoug, Alder 15 aar</i>	5-659
1775 0110	<i>Lisbeth Nilsd., Födestäd Nordrehoug, Alder 16 aar</i>	5-660
1776 1404	<i>Jörgen Olsen, Födestäd Sognedahlen, Alder 16 aar</i>	5-661
1776 1404	<i>Ole Olsen, Födestäd Sognedahlen, Alder 18 aar</i>	5-661
1776 0610	<i>Jomfr: Margrethe Lembach, Födestäd Nordrehoug Paa Ringeriget, Alder 16 aar</i>	5-662

1777 0604	<i>Nils Olsen</i> fra Nordrehoug, Födestäd Sognedahlen, Alder 17 aar	5-663
1777 0510	<i>Halgrim Olsen</i> , Födestäd Sognedahlen, Alder 17 aar	5-664
1777 0510	<i>Guri GulbrandsDatter</i> , Födestäd Hönefossen, Alder 15 aar	5-665
1778 2604	<i>Rasmus Thronsen</i> , Födestäd Nordrehoug, Alder 16 aar	5-665
1778 2604	<i>Karen Chathrina Ols Datter</i> , Födestäd Nordrehoug, Alder 15 aar	5-666
1778 0410	<i>Ole Larsen</i> , Födestäd Nordrehoug, Alder 17 aar	5-666
1779 1104	<i>Marthe NilsDatter</i> , Födestäd Nordrehoug, Alder 16 aar	5-668
1780 0204	<i>Peter Olsen</i> , Födestäd NordreHoug, Alder 17 aar	5-669
1781 2204	<i>Rönnou Povels Datter</i> , Födestäd Sognedahlen, Alder 15 aar	5-672
1784 1804	<i>Olline Guttormsdatter</i> , Födested Ringeriget, Alder 16 aar	6-817
1784 1010	<i>Engebret Biörensta</i> , Födestedet Ringeriget, Alder 15 aar	6-818
1784 1010	<i>Engebret Börgeren</i> , Födestedet i Holle paa Ringeriget, Alder 15 aar	6-818
1786 2304	<i>Knud Pouelsen</i> , Födested Sognedahl, Alder 16	6-818
1789 1110	<i>Olou Gundvaldsd.</i> , Gundvald Biörnsens Datter, Födestäd Ringerige, Alder 16 Aar	6-825
1791 0210	<i>Christian Torkelsen</i> , Torkel Olsens Sön, Födestäd Ringerige, Alder 16½ Aar	6-828
1793 0610	<i>Röyen</i> , Guldbrand Olsens Datter, Födestäd Ringerige, Alder 17 aar	6-830
1793 0610	<i>Christopher Gram</i> , Lieutenant Nachschous Sön, Födestäd Ringerige, Alder 16 aar	6-831
1794 0510	<i>Gunild</i> , Ole Torkelsens Datter, Födestäd Ringerige, Alder 15 aar	6-833
1798 1504	<i>Karen</i> , Ole Robarts Datter, Födestäd Ringerige, Alder 14½ aar	6-838
1799 3103	<i>Thore</i> , Gundvald Biörnsens Sön, Födestäd Sognedal, Alder 17 aar	6-839
1799 3103	<i>Anne</i> , Niels Iversens Datter, Födestäd Ringerige, Alder 15 aar	6-840
1801 0410	<i>Guldbrand</i> , Poul Guldbrandsens Sön, Födestäd Ringerige, Alder 16 Aar	6-844
1807 0504	<i>Dorthea Hansdatter</i> , Födested Ringeriget, Alder 15	6-856
1811 2104	<i>Hanna Bernhardine Möllerup</i> , Lieutnant Christ. Möllerups Datter, Födested Ringerige, Alder 14	6-870
1811 2104	<i>Gunild</i> , Iwer Johansens D., Födested Ringerige, Alder 15	6-870
1813 2504	<i>Marthe Christophersdatter</i> , Christopher Clasens Datter, Födested Ringerige, Alder 15	6-877
1813 0310	<i>Anders Olsen</i> , Ole Andersens S., Födested Ringerige, Alder 14	6-877
1814 2509	<i>Hans Alfvsen</i> , Födested Ringeriget, Alder 18	6-880

Begravede

I kirkebøkene før 1814 finner vi 13 ringerikin-ger som ble begravet på Bragernes, men disse var åpenbart bare på besøk, i militærtjeneste eller i kortvarige arbeidsforhold. For dem som var flyttet til byen for godt var det unødvendig å nevne opprinnelig hjemsted i kirkeboken, men for en del borgere ble det likevel gjort.

Fire navn på listen skiller seg ut. Nils Jensen i Skjærdalen på Tyristrand, som begravet et barn i 1649, var neppe noen vanlig bonde. Nils Villadsen var sønn av bondelensmannen Villads Knutsen Trøgstad i Norderhov. Nils drev sagbruk ved Hønefossen, og var trolig i 1686 på forretningsreise.

Sjur Helgesen var oppsitter på Øst-Veme der det kort etter hans død i 1718 ble skiftet etter ham, men det er uvisst hva han hadde på Bragernes å gjøre.

Elling Narvesen var sønn av Narve Ellingsen og Mari Bjørnsdatter, som hadde flyttet fra Glesne i Krødsherad til Somdalen i Ådalen. Elling var tømmermann og døde i 1784 på Grønland på Bragernes, der halvbroren Ole Olsen holdt til.

De andre er verre å identifisere, men har utvilsomt tilhørt de laveste samfunnslagene. Slike som veveren Per Isaksen i Langenga, som i 1681 er nevnt blant løse og ledige folk i Hole, og da holdt til på en av Sørums-gårdene.

Begravelsesdag		Kirkebok
1649 2008	er <i>Niels Jenssøns Skierdalens</i> barn begraftuit	1-86
1650 0309	er <i>Olle Ollesen Jordet</i> , som Waar Kommen fra Ringerige oc döde I Hans Laurit-Zöns Hus Wed Nystebroen	1-98
1686 1512	<i>Niels Willassön</i> fra HöneFos paa Ringeriget	2-209
1699 0803	<i>Ole Knudss</i> : Arbeydsmand fra Nördre Houg paa Ringeriget. I Fattigis Jord. Kl: 12	2-541
1707 0505	<i>Peder Isakss</i> : Væver Langengen fra Nördre Hougs Præstegield p: Ringeriget hs Datter <i>Mette</i> . Kl: 12	3-35
1709 0205	En Fattig gamel Mand <i>Lars Pederss</i> : Tierebrender fra Nördre Hougs Præstegield p: Ringeriget, hans Datter <i>Anne</i> . I Fattigis Jord. Kl: 12	3-72
1718 0702	<i>Sivor Helgesen Wimme</i> En bonde fra Sognedalen udi Nördhous Præstegield paa Ringeriget	3-202
1773 0707	<i>Karj NilsDatter Havnor</i> i fra Holle Præstegield Ringerige, 40 aar	5-480
1782 0705	<i>Erich Olsen</i> af Garnisonen fød paa Ringeriget, 20 aar	6-693
1784 2307	<i>Elling Narvesen</i> tömermand fraa Gaarden Somdalen i Aadalen og döde paa Grönland, 40 Aar	6-702
1784 1108	<i>Andreas Larsen Berg</i> fød paa Ringeriget, tient ved Dikkemark Jerenverk i mange Aar og döde i mit huus under Doctor Gieslesens Kuur. 35 aar	6-702
1799 1305	Enken <i>Christine Pedersd</i> : h: Alfsen fra Ringerige fik fattig Jord. 78 Aar	6-750
1813 2208	<i>Ole Poulsen</i> fra Ringerige (blodsot). Alder 63	6-812

Døpte

Barnedåp i Bragernes med foreldre fra Ringerike dreier seg vesentlig om utenomekteskapelige fødsler, syv stykker. I tillegg har vi en dåp fra 1794 der foreldrene var gifte og fra Norder-

hov. For de uekte fødslenes vedkommende ser kvinnene ut til å ha levd i fattige omstendigheter, mens mannens økonomiske situasjon nok kunne være mer varierende.

Dåpsdag

1731 0501	<i>Birthe Engelbretsdatter</i> fra Hönefossen, Hændis uEgte barn: <i>Maria</i> , hvilchen qvindis person da tilholt Hos Lille Ole Erichsen paa Brageröen, til barnefader udlagt En Soldat ved navn Jon Engelbretsen, som da tilholt paa Fredrichshald. Fadd.: Karen Knud Alfsens, Malene Andersdatter (kb 3-331B).
1732 2402	Helle Olsdatter som da tilholt hos Jörgen Dröbach Hændis uEgte barn: <i>Karen</i> : hvor til udlag for barnefader <i>Ingebret Amundsen Thone</i> : Fadd: Anne Dröbach, Berthe Abrahamsdatter, Hans Narvesen, Gunder Halvorsen Tömmermand (3-340).
1739 0210	<i>Gunnild Ottersdatter</i> fra Ringeriget: som da tilholt hos Ingeborg Michel Jacobsens I Konggaden Hændis uEgte barn: <i>Otto</i> : Fadderne: Dorthe Olsdatter, Anne Jonsdatter, Niels Nielsen Kongsberg, Anders Hansen: for barnefader udlagt Gregers Andersen Soldatt som nu arbejder hos pottemageren Svend Bentzen: (4-142).
1788 2811	<i>Kari Pedersd</i> : fra HöneFossen, hendes uægte Barn, Hun holder til hos Ole Andersen paa Sundlandseie, og udlegger til BarneFader <i>Ole Olsen</i> gevorben Soldat ved Capitain Brothes Compagnie. Barnets Navn <i>Peder</i> . Hendes 1 ^{ste} Leyermaal. Factum begaat paa HöneFossen, og Andgivelsen Meldt H ^r Fogden Vidderöe d: 29 Novbr. Faddernes Navne: Narve Peders. paa Sundland, Ole Jonsen, Kisti Olsdr. og Mari Amundsd: (6-231).
1794 0906	Forældrenes Navne: <i>Engebret Hans</i> : og <i>Ane Iversd</i> : fra NordreHoug, h: Hans Olsen paa Øren. Barnets Navn <i>Engbreth</i> . Faddernes Navne: Maria Larsd:, Anne Maria Christophersd:, Bendt Ols: og Halvor Nielsen (6-308).
1796 0906	<i>Maria Olsdr</i> uegte Barn, hun holder til hos Erich Lars: p: Engen, og udlegger Jæger <i>Michel Hans</i> : i Norderhous Præstegjæld, hendes 1 ^{ste} Lejerm: og Factum begaaet hos Anders Moss

paa Ringerige, hvor hun da tjente, og meldt H^r Foged Hörbye d: 20de Junii s: A: Barnets Navn: *Olene*. Faddernes Navne: Johanne Biörnsd., Bendte Evensd., Erich Lars: og Anders Anders: (6-331).

- 1796 1809 *Mari Michelsd*: fra Sognedal, hendes uægte Barn, hun holder til hos Hans Kræmer p: Ribansb: og udlegger *Peter Floberg* paa Sognedal Jerneværk, hvor Factum er begaaet; hendes 1ste Leyermaal her. Barnets Navn *Barbara*. Faddernes Navne: Inger Knudsd., Mari Abrahamsd., Johanes Ols., Ole Anders: (6-333).
- 1813 0903 Pigen Elin Marie Jacobsdatters uegte barn, udlægger *Even Christiansen* fra Ringeriget; tjente hos Christen Sundmand, da factum blev begaaet; opholder sig paa Sundhaugen hos Borger Mikkelsen, 1ste Leiermaal. Barnets Navn *Anne Karine*, hjemmedöbt f. 21 Dec. 1812. Faddernes Navne Birthe Johnsd., Sörine Christophersd., Hans Christensen, Nils Johannesen (6-570).

Offentlige skriftemål

De som fikk barn utenfor ekteskap måtte fram til 1767 stå til offentlig skrifte i kirken i hele menighetens påsyn. Vi finner fire jenter fra Ringerike som har gjennomgått denne lite hyggelige opplevelsen på Bragernes, mens to kvinner som var blitt besvangret av ringerikinger også måtte i ilden. BARNEDÅP er på Bragernes notert i bare to av disse tilfellene, men Dorte

Olsdatter fra Hønefossen hadde født *et Misfoster*. Anne Christiansdatter, som i likhet med barnefaren Jakob Jensen hadde holdt til ved Hønefossen, hadde derimot bragt sin datter Christina til dåpen 30. oktober 1763 i Norderhov. Hun hadde kort etter fått post som amme i Bragernes, og presten i Norderhov hadde vel ikke rukket å refse henne før hun var ute av sognet.

Dato for skriftemål

- 1708 1603 *Dorthe Olsd*., fød ved Hønefossen, og nu tilholdende her i Kongegaden hos Jacob Simonss., for Lejermaal med Niels Jenss., Arbeidskarl af WangSogn, nu tilholdende her hos Ole Westerstad. Med denne Dorthe er saaledis tilgaaen, at Hun, efter egen bekiendelse, har in Januario sidst afvigst fød et Misfoster ved hannem (kb 3-51).
- 1726 0305 Mari Hansdatter for Lejermael med *Hans Engelbretsen* Soldat fra Bure paa Ringerigit (3-290B).
- 1732 1801 Helle Olsdatter for Lejermaall med *Ingebret Amundsen Thone* fra RingeRiget vedkommende (3-345B).
- 1739 0307 *Gunnild Ottersdatter* for Lejermaall med Gregers Andersen (4-504).
- 1739 2509 *Ragnild Torchildsdatter* f: Ringeriget for Lejermaall med *Engelbret Christophersen* samme-stæd (4-504).
- 1764 0903 *Anne Christians Datter* for Lejermaal med Land Soldat *Jacob Jenssen*, Gjerningen er skeed udi Nordrehougs Meenighed paa Ringerige, men efter H^r Prosten Nyrupes tilladelse siden hun her tjener for Amme blev her public: absolvt: (5-603).

Fra Ringerike til Bragernes

Vi har sett at Gunvald Bjørnsen og Kari Olsdatter i 1780-årene flyttet fra Ådalen til Bragernes.¹ Konfirmasjonslistene på Bragernes med oppgave over fødested hjelper oss med å finne flere ringerikinger som flyttet ut. Rønnaug Paalsdatter, konfirmert i 1781, ble født på Bråten i Norderhov og døpt 4. januar 1767, og Knut Paalsen, som ble konfirmert i 1786, var

hennes bror. Deres foreldre, Paal Knutsen og Gjertrud Engebretsdatter, flyttet til Bragernes der de høsten 1773 fikk sønnen Ole, som to måneder senere døde. Paal Knutsen kalte seg da Olde. Ektefellene måtte i 1775 stå offentlig skrifte for å ha forsømt alterets sakramente, og Paal opptretr også da med navnet Olde. Etter alt å dømme var han sønn av Knut Paalsen som i 1738 solgte Olde i Soknedalen og flyttet fra gården.

¹ Gunvald Bjørnsen og Kari Olsdatter er ellers nevnt i Eigil Elsruds artikkel ”Skagnes Søndre”, *Hringariki* 1/2002.

Karen, Ole Robarts datter, ble konfirmert i 1788. Husmaleren Ole Robart var selv fra Bragernes, der hans far, Andreas Robart, også hadde virket som maler. Ole var gift med Henrika, datter av prokurator Jørgen Andersen Nachschow og Anne Dorothea Henriksdatter Luth. Ole Robart kjøpte i 1758 Røysing i Norderhov av svigerfaren, men solgte denne gården i 1771.²

Rasmus Trondsen (konfirmert 1778 på Bragernes) var døpt annen juledag 1761 i Norderhov av Trond Rasmussen og Berte Eriksdatter, som kort etter giftet seg og flyttet til Bragernes. Trond Rasmussen var sønn av Rasmus Bentsen og Tone Trondsatter på Benteplassen på Krokskogen i Hole, født 1737. Han var følgelig sønnesønn av Bent Aslesen og Kari Rasmusdatter, krigsheltene fra svenskenes invasjon i 1716, og som er bedre kjent under navnene Bent finne og Kari Hiran. Trond Rasmussen var røyert (rorskar) og bodde i Strømgaten på Bragernes da han døde i 1789, og i skifte samme år ser vi at han etterlot seg sønnene Rasmus og Erik. Rasmus Trondsen inngikk i 1786 ekteskap med Marte Trulsdatter, og annen gang i 1796 med Anne Olsdatter. I 1801 var han stuer på båt og bodde i Enggaten, men både han og Anne døde sommeren 1802. Erik Trondsen oppgis å være matros med bopel Strømgaten da han i 1790 giftet seg med Malene Olsdatter.

Også Johanne Bjørnsdatter var i ung alder kommet til Bragernes. Hun var født utenfor ekteskap i 1761, og foreldrene var Ingeborg Halvorsdatter og Bjørn Halvorsen Skollerud i Ådalen. I 1801 finner vi henne i Enggaten på Bragernes, gift med skomaker Engebret Eriksen og mor til Hans (15) og Ingeborg (6).

Noen utmerket seg

Prest, skriver og fogd flyttet ofte på seg, og er lette å spore opp siden de fleste hadde danske eller tyske slektsnavn. Vi finner Andreas Peter Teilman blant de konfirmerte i 1761 på Bragernes. Han var sønn av Hans Christian Teilman som fra 1741 var sogneprest i Hole, og som fra 1752 var på Bragernes. En annen sønn var Christian Teilman som var født i 1743 i Hole, men da han ble konfirmert, er det en lakune i konfirmasjonslistene for Bragernes.

² Om Ole Robart og andre ringerikinger kan leses i H. K. Schutters artikkel "Hertugen" på Ringerike, fantasi og fakta" i *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift* XIX (1964), s. 285-293.

Christian Teilman ble sogneprest i Borge i Østfold og senere på Modum, men er bedre kjent som en foregangsmann for planteskole drift. Han skal ha vært den første i Norge som drev dyrking av frukttrær i større omfang. Mer om ham kan leses i *Norsk Biografisk Leksikon*.

Christian Teilman, sogneprest på Modum, født i Hole.

Margrete Lembach, konfirmert i 1776 på Bragernes, var døpt 4. juli 1761 i Norderhov. Hennes far var William Lembach, opprinnelig fra Fredrikshald, og som i 1756 var blitt fogd på Ringerike. I 1765 overtok han fogdeembetet over Hurum, Røyken, Lier og Eiker, og bosatte seg på Bragernes, der han døde i 1785, 63 år gammel. Margrete ble gift i 1798 med kjøpmann Peder Bejlegaard, som opprinnelig var fra Hjørring på Jylland. I 1801 holdt de til i Sundgaten på Bragernes.

Noen av de konfirmerte barna fant ingen grunn til å vende tilbake. Anders Engebretsen Borgen fra Hole var sønn av Engebret Olsen og Marte Andersdatter på Nordre Sørums. Begge foreldrene døde i 1754, da han var tre år gammel, og Anders endte opp hos farbroren på Borgen. Han kom som unggutt i lære på Bragernes, der han i 1780 giftet seg med Susanne Heide. Han slo seg raskt opp og ble en større trelasthandler på Bragernes, men døde allerede i 1798, 47 år gammel. Sønnen Engebret førte handelshuset på Bragernes videre. Blant Anders Borgens etterkommere finner vi en av Norges betydeligste forfattere, Johan Borgen (1902-1979), som altså har sitt slektsnavn fra Hole.³

³ Haavardsholm, Espen: *Øst for Eden. En biografi om Johan Borgen* (Oslo 2000), s. 141-142. Gyldendal Norsk Forlag.

Sluttkommentar

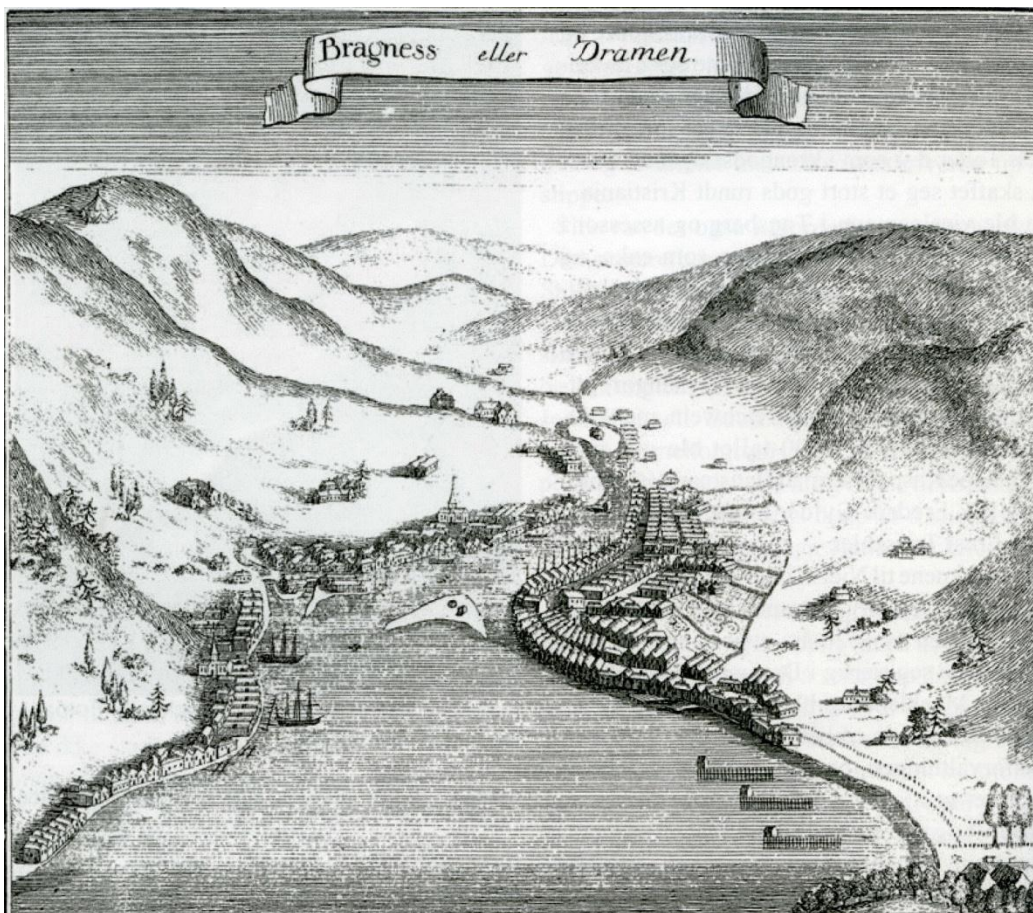
Når det gjelder vielser, hadde ikke prestene på Bragernes for vane å skrive hvor brud og brudgom kom fra. I den eldste kirkeboken finner vi likevel at klokkeren Anders Nilsen på Ringerike hadde trolovet seg 2. juni 1657, men den utkåredes navn er utelatt.

Hensikten med denne artikkelen har ikke vært å registrere mest mulig fullstendig innflytting fra Ringerike til Bragernes før 1814 - så utfyllende er kirkebøkene på 1700-tallet dessverre ikke. De 48 ringeriksbarna som er funnet konfirmert på Bragernes, gir imidlertid godt

grunnlag for å spore opp unge mennesker som hadde slått seg ned der, med eller uten sine foreldre.

Heller ikke for disse 48 har jeg hatt noen systematisk oppfølging, og det lar seg nok gjøre å finne ut mer om de fleste - særlig i våre dager når kirkebøkene med et par tastetrykk kan tas inn i eget hjem.

Også annet samtidig kildemateriale finnes, men da må man forlate sofaen og oppsøke Riksarkivet i Oslo eller Statsarkivet på Kongsberg.

Erik Pontoppidans prospekt over Bragernes fra 1752.

Thor Andersen Olsviken døde på Titanic

THOR ANDERSEN OLSVIKEN var født 7. februar 1892 på Olsvika i Ådal. Thor var en av mange som ville emigrere til det forjettede land. Han og 30 andre nordmenn la ut på jomfrutur på Atlanterhavet med Titanic 10. april 1912.

Av Nils Elsrud

Thor ble døpt 15. mai 1892 i Viker kirke. Hans foreldre var ANDERS ERIKSEN OLSVIKEN, født 24. februar 1858 på Olsvika i Ådal og døpt 10. mars i Viker kirke. Anders giftet seg 26. juli 1890 i Hønefoss kirke med RØNNAUG THORS-DATTER GRØTERUD, født 20. oktober 1867 på Søndre Grøterud og døpt 10. november i Viker kirke.

Anders var eier av Olsvika 1882-1893, da han solgte gården, men familien ble boende der frem til rundt 1899. Ved folketellingen i 1900 har familien flyttet til Nordre Hallingby, hvor Anders er forpakter. Noen år senere før 1910 flytter familien til Vikersund. Rønnaug var datter av THOR PEDERSEN GRØTERUD (1827 -1892) og KAREN KNUTSDATTER HAUGS-EIE 1823-1888). Anders var sønn av ERIK TRONDSSEN OLSVIKEN (1811-1900) og MARIE ANDERSDATTER TOSSEVIKA (1819-1882). Rønnaug døde på Vikersund av kreft i november 1913, mens Anders døde i 1940 samme sted.

Thor hadde flyttet til Vikersund sammen med sine foreldre og søsken. Thor var nest eldst av en barneflokk på 11 barn. Hans onkel Thomas Ericson hadde emigrert i 1884 og bosatt seg i Maple Grove Town, Barron County i Wisconsin. Vi har ingen beviser for det, men det er mulig at Thor hadde tenkt seg over til Amerika til onkelen.

For å nå sin destinasjon Cameron, Wisconsin, bestilte den 20 år gamle, ugifte salgsmannen fra Vikersund en reise fra White Star's agent i Kristiania, Ferdinand Elster. Reisen ble bestilt 2. april 1912 på tredje klasse, billett nr. 6563, som kostet

£ 9, 4 s, 6 d. Han reiste dagen etter til Hull om bord i skipet *Oslo*, og dro derfra til Southampton. Der gikk han om bord sammen med 31 nordmenn i Titanic, som 10. april kl. 12 la ut fra kai. Hele 28 nordmenn dro på 3. klasse, mens det var én på 2. klasse og to på 1 klasse.

Skipet satte kurs for Cherbourg i Frankrike og deretter Queenstown (nå Cobb) i Irland. Deretter satte det kursen over Atlanteren mot New York med 1316 passasjerer (mange av dem verftsarbeidere og teknikere fra verftet) og et mannskap på 885. Planen var at Titanic skulle ankomme New York 17. april, syv dager senere. Kaptein på seilingen var den erfarne Edward J. Smith. Om-

bord på seilingen var også skipets konstruktør Thomas Andrews og direktør for White Star Line, J. Bruce Ismay.

Natten mellom 14. og 15. april synker Titanic, og Thor dør en gang i løpet av denne natten. Hans kropp ble funnet av båten *MacKay Bennett* og begravd til sjøs 24. april. Denne båten plukket opp 306 døde personer på syv dager, og 116 av disse ble begravd til sjøs. Av disse

var det kun 56 som ble identifisert, blant dem Thor Olsviken. Det ble ført logg ved redningsaksjonen, der det heter om Thor: "Dødsfall no. 9, mann, estimert til 25 år. Han har lyst hår og er kledd i mørk dress, svarte sko og sokker. Han har gullur med lenke, lommebok med 20 dollar i penger og papirer. Andre eiendeler han har med er en bunke med fotoer, kniv; kam; pung med kjede inneholdende 4,50 dollar og lommekniv".

Hele 19 av de 30 nordmennene ombord døde i forliset. Alle Thors eiendeler ble returnert til foreldrene på Vikersund. De mottok 19. januar 1913 erstatning på 60 pund (ca. 1000 kroner) fra *The Mansion House Found*. Familien påklaget erstatningen og fikk flere utbetalinger, første gang i februar 1916, 72 pund. Av dette beløpet ble det trukket 18 pund til advokat. I november samme år fikk familien 19 pund, hvorav 5 pund tilkom advokaten, og til sist 2,30 pund i 1928. Faren

Titanic på sin prøvetur i 1912.
Kilde/bilde: Wikipedia.

skrev til agenten som solgte billetten og prøvde å få erstatning for en koffert sønnen hadde hatt med seg. Han ba om 25 pund, men dette søksmålet ble avslått. Det ble da gjort notater i papirene til Mansion House Found: *Anders Olsviken har i den seneste tid blitt syk og lagt inn på Drammen sykehus. Hans kone har også blitt syk.*

Thors eldste søster Mari emigrerte senere til Amerika. Hun var den eneste av søskenflokket som reiste ut.

Titanic ble startet bygget i 1909 ved Harland and Wolff i Belfast. Passasjerskipet var ferdigbygget og sjøsatt 31. mai 1911. Den 2. april 1912 var skipet ute på prøvetur før det la ut på sin jomfrutur mellom Southampton i England og New York. Skipet, som var bygget til å være verdens største passasjerskip, var 269 m langt og 28 m bredt. Det kunne ta 3300 passasjerer, og hadde et mannskap på 885.

Den skjebnesvangre kvelden 14. april treffer skipet et stort isfjell, og holder seg flytende til litt over midnatt. Skipet går ned og mellom 1300 og 1500 passasjerer omkommer, bare 705 personer overlever.

Dødstallene er usikre siden det er oppgitt forskjellige tall fra rederiet, havarikommisjonen, myndigheter og forsikringselskaper.

Thor hadde mange søsken

To år før Anders, faren til Thor, giftet seg, fikk han i 1888 ei dødfødt jente utenfor ekteskap med GUNHILD OLSDATTER, som var født 27. juli 1848 på Gryteeie og døpt 15. oktober 1848 i Viken kirke. Hun var datter av OLE ELLINGSEN (f. 1819) og GURI OLSDATTER (1821-1887).

Anders og Rønnaug hadde følgende barn:

1. ERIK ANDERSEN OLSVIKEN, født 29. juli 1890 på Olsvika og døpt 14. september i Viken kirke. Han giftet seg i 1923 med ANNBJØRG STENERSEN, født 1903. Han var hjemme hos foreldrene på Hallingby i 1900, og overtok gården på Modum etter sin far. De fikk tre barn. Erik døde i 1970.
2. TORD (THOR) ANDERSEN OLSVIKEN, se over.
3. MARI ANDERSDATTER OLSVIKEN, født 24. august 1893 på Olsvika og døpt 5. november i Viken kirke. Hun emigrerte til Amerika i 1913.

Hun giftet seg 12. mai 1913 på Ellis Island med AXEL PEDERSEN MOEN, født 1885 i Krødsherad. Han var sønn av PEDER HANSEN HAMREMOEN og KRISTIANE GUDBRANDSDATTER BRUSTIGEN. Axel emigrerte til Amerika sammen

med sine foreldre 23. april 1913. De hadde syv barn. Axel døde i 1963, og Mari i 1978.

4. KAREN ANDERSDATTER OLSVIKEN, født 27. november 1894 på Olsvika og døpt 10. mars 1895 i Viken kirke. Hun ble konfirmert 1910 på Modum, og giftet seg 24. april 1915 i Heggan kirke med bankkasserer CHRISTIAN HANSEN JOHNSRUD, født 1866 på Modum. Han var sønn av HANS HANSEN JOHNSRUD. Christian ble konfirmert 1882 på Modum. Karen døde av spanskesyken i 1918.
5. ANNA ANDERSDATTER OLSVIKEN var født 3. januar 1898 på Olsvika og døpt 3. april i Viken kirke. Hun giftet seg med KARL HEIA. Familien bodde mange år i Drammen. Anna døde i 1991.
6. RAGNA ANDERSDATTER OLSVIKEN var født 3. januar 1898 og døpt 3. april i Viken kirke. Hun giftet seg med HENRY HOVDE. Familien bodde på Vikersund. Ragna døde i 1971.
7. GUNVOR ANDERSDATTER OLSVIKEN var født 28. februar 1900 på Hallingby og døpt 13. mai i Hval kirke. Hun giftet seg med OLE ALSTAD som bodde på Konnerud. Gunvor døde i 1973.
8. THORA ANDERSDATTER OLSVIKEN var født 28. februar 1900 på Hallingby og døpt 13. mai i Hval kirke. Hun giftet seg med KARL NYHUS. Familien bodde i Hønefoss. Thora døde i 1978.
9. HELGE MARTIN ANDERSEN OLSVIKEN, født 25. februar 1902 på Hallingby og døpt 23. mars i Hval kirke. Han bodde på Snarum. og døde ugift i 1974.
10. MATHILDE ANDERSDATTER OLSVIKEN var født i 1904. Hun giftet seg med KRISTIAN GUNDHUS. Familien bodde på Snarum. Mathilde døde i 1992.
11. THORVALD ANDERSEN OLSVIKEN var født i 1907. Han giftet seg med DAGNY KRISTIANSEN. De ble senere skilt. Thorvald døde i 1971.

Titanic-katastrofen fikk enorm oppmerksomhet i aviser verden over. Bildet viser forsida av avisa New York Herald 15. april 1912. Det er fortsatt mange som anser ulykka og følgene av den som en av de viktigste begivenhetene i den moderne verdenshistorien.

Kilde og bilde: Wikipedia.

Et vitnemål fra 1603 om allmenningen i Hole

Mange eldre uregistrerte dokumenter befinner seg i privat eie, og vi kan her presentere et vitnemål fra 9. oktober 1603 som tidligere ikke har vært kjent.

av Sten Høyendahl

Det var Knut Nes på Utstranda som etter gudstjenesten trådte fram på kirkebakken og ville ha stadfestet hvor langt allmenningen i Hole gikk sør for Nes, og allmuen svarte at den strakte seg til Vefsrudbekken i Sylling.

Innholdet i dokumentet er ikke oppsiktsvekkende, men det er oppbevart lite kildemateriale fra Ringerike i årene rundt 1600, og vi får her flere små tilføyelser til gårdshistorien for Hole. Knut Nes har vi ellers ikke støtt på i kildene før i landskatten 1612, men nå vet vi at han satt på sin gård allerede i 1603. De seks lagrettemennenes segl er dessverre defekte.

Vi gjengir nedenfor dokumentet i sin helhet. Det er ikke alltid lett å forstå 1600-tallets svært snirklete ortografi, og vi tar derfor også med en ”oversettelse” til moderne norsk.

Wy Effter^{ne} Asbiörenn Hunnistad, Erik Lenne, Oluff Giesuold, Tord Giessuold, Jon By, Gulbrannndt Mo, Eydsuorne Laugrettis Mennder vdj (Ho)le prestegiell: paa Ringerigt, Oc gör for alle witterlligt att Anno 1603 denn 9 Dag Octob: waare wy paa woris hestegaardt, Effter att gudtz ord var forhandlitt, oc Thiennistenn denn waar Enndt: Offueruerindis hederllig oc wellerd Manndt her Hans Hermandt-sönn sogneprest her sammestedt: Frem Kom Knudt Nesis boenndis wdj for^{ne} Hole sogenn, Oc tilspurde os oc mening Allmue som same dag Kyrckenn sögt haffr, att wy for Retferdighedtz skylldt, wille proffue oc winne saa ---gt som os i sandhed witterligt er. Huor langt deris allmending paa Ringerigt vdstrecher sig Synndenn for Nesis: Her till suarede wy medt Meninge Allmue som för dag tillstede waare, att wy icke anditt wyde, oc ey heller aff woris Salige foreldre hört haffuer, Ennd same allmending strecker sigh till Hueffsrudtz Beckenn, dette herre wittner wy fulldkomelig Som wy for gud oc woris Kiere Øffrighed ydermere bestaa wille, der som behoff giöris. Menn Om saa ske kandt, att der findis nogle gamle breffue som os icke witterlligt er, paa Andenn Syde, saa Kandt de steffne os till Norderhoffs rette steffne stuffue paa RingeRigt. Anno die Et Loco vt supra.

LS LS LS LS LS LS

Proffs breff om Allmendings
Eyerne Synndenn for Nes

Er lest paa Vigullstadt
Steffne stuffue Vdj Lider
Den 15 dag Septembris Anno 1604

Vi etterskrevne Asbjørn Hundstad, Erik Leine, Ole Gjesval, Tord Gjesval, Jon By og Gudbrand Mo, edsvorne lagrettemenn i Hole prestegjeld på Ringerike, kunngjør for alle at i år 1603 den 9. oktober var vi på hestegården (plassen utenfor kirken) etter at guds ord var talt og gudstjenesten var endt. Tilstede var den hederlige og vellærde mann, herr Hans Hermanssøn, sogneprest samme sted. Fram kom Knut Nes som bor i Hole sogn, og spurte oss og menige allmue som samme dag har søkt kirken, at vi for rettferdighets skyld ville prove og vitne så langt (?) som vi i sannhet vet, hvor langt deres allmenning på Ringerike strekker seg sør for Nes. Hertil svarte vi med menige allmue som før i dag var tilstede, at vi ikke annet vet, og ikke heller av våre salige foreldre har hørt, enn at samme allmenning strekker seg til Vefsrudbekken, dette vitner vi fullkomment som vi for Gud og vår kjære øvrighet ytterligere ville fastholde, dersom det er behov for dette. Men om dette kan skje, at der finnes noen gamle brev som vi ikke har kjennskap til på annen side, så kan de stevne oss til Norderhovs rette stevnestue på Ringerike. År dag og sted som ovenfor.

Provsbrev om allmennings-
eierne sør for Nes

Dokumentet er lest på Viulstad
stevnestue i Lier den 15. september i år 1604

Vitnemålet fra 1603. Foto: Sten Høyendahl.

I likhet med Knut Nes er lagrettemennene Erik Søre Leine, Tord Søre Gjesval og Jon Reiersen Søre By oppført i den første landskattelisten fra 1612. Også disse tre brukte sine gårder så tidlig som i 1603.

Asbjørn Hundstad kjenner vi fra allmuens hyllingsbrev til Christian IV i 1591, og hans segl med initialene AT ligger i Riksarkivet i Oslo. I 1612 var Hundstad overtatt av en ny bruker, Christoffer, men Asbjørn drev altså fortsatt gården i 1603. Om det var slektskap mellom disse to er ukjent.

De to siste lagrettemennene, Ole Nordre Gjesval og Gudbrand Mo på Røyse, er nevnt i

landskatten 1612, men også i fogderegnskapet 1599/1600 der bare et fåtall av bøndene i Hole er oppført.

Knut Nes kan ha hatt sine gode grunner til å få allmuens vitnemål om hvor grensen gikk. Vi ser at dokumentet var blitt framlagt i en retts-sak året etter, 15. september 1604 på Viulstad stevnestue i Lier. Referatet fra denne saken er dessverre gått tapt.

Mulig har Knut Nes vært en av aktørene i en grensetvist mellom to eller flere gårder, som i så fall må ha omfattet ødegården Vefsrud i Sylling. Vefsrud var krongods, og ble senere på 1600-tallet lagt under den store gården Horn.

Et ungdomsbilde av Anders Pettersen fra Hønefoss

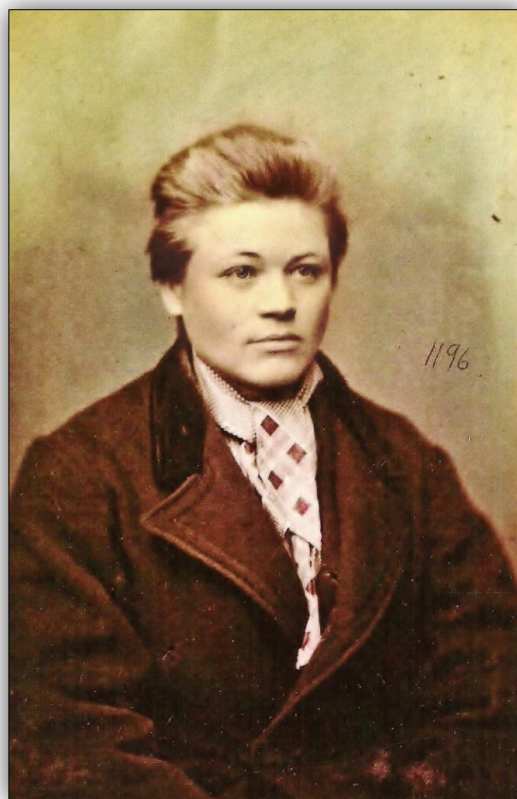
I forrige nummer av Hringariki har jeg fortalt om Anders Pettersen fra Hønefoss, som i ung alder flyttet til Kristiania og ble en gjenganger i byens fengsler. I 1909 ble han drapsmann før han tok sitt eget liv.

av Tom Larsen

Jeg har nå funnet et tidligere ukjent fotografi av Anders. Det ser ut til å være tatt når han er rundt tyve år gammel, og det kan passe med hans tredje dom og fengselsopphold fra 1879. Trolig er dette det eldste fotografi vi har av ham. Anders tilhørte en samfunnsklasse der det ikke var vanlig å oppsøke fotografen på eget initiativ.

For tiden jobber jeg med ett stort felles register på fangefotoalbum fra Christiania Politikammer, og det var i denne anledning jeg fant fotografiet (kilde: Christiania Politikammer, kriminalavd., Fotografier, Rekke I).

Jeg har også laget et fellesregister som omfatter alle fangefotoalbum på Botsfengslet i tidsrommet 1857-1913. Etter hvert vil dette bli lagt ut på Digitalarkivet.

Hvem var John Olsen på Somdalseie?

Hvem var husmannen JOHN OLSEN som 27. oktober 1844 gifter seg i Viker kirke med BERGIT HANSDATTER ENGERLIA? Ifølge kirkeboka ved giftermålet er han født på Enger. Dette virker feil - om det da ikke er noen som tilfeldigvis er innom - for vi har verken noen Ole eller John født på Enger rundt 1820. Som vi vil se er John antagelig fra en av nabobygdene til Ådal.

Av Nils Elsrud

Bergit Hansdatter er født 21. august 1824 på Blakstvedteie og døpt 5. september i Viker kirke. Hennes foreldre er HANS HANSEN LIA (1798-1863) og KARI NILSDATTER NÆS (1798-1880).

Vi vet ikke med sikkerhet når John Olsen ble født, men sannsynligvis var det rundt 1820. Når han dør i januar 1852, blir hans alder oppgitt til 30 år. Ved giftermålet i 1844 er hans alder oppgitt til 24 år, og hans fars navn er OLE JOHNSEN.

Mellom 1816 og 1825 blir det født bare to gutter som heter Jon Olsen i Ådal:

JON OLSEN DAMMEN, født 12. februar 1824 i Dammen under Lunde. Han blir gift med MARIA GUDBRANDSDATTER LUNDE og emigrerer i 1871 til USA.

JON OLSEN TEIGEN ble født 12. november 1825 på Skollerudeie. Han giftet seg 1859 med RAGNHILD THORSDATTER ELSRUD (1830-1909). Jon døde i 1907.

Det betyr at "vår" John Olsen antagelig er født i en av nabobygdene til Ådal. Det er mest nærliggende å tro at det enten er i en av Hadelandsbygdene eller i Sør-Aurdal etsteds.

Det finnes imidlertid en klar kandidat i John Olsen, født 9. november 1818 i Aasli i Hedalen og døpt 19. januar 1819 i Hedalen kirke. Hans foreldre er OLE JOHNSEN AASLI og hustru BERIT OTTERS DATTER, født i Hallingdal.

Familien på Aasli flytter i 1834 til Eiker etter at de først hadde bodd på Rødningsandeie i 1828 og 1831. John og søsteren Kari flytter sammen med familien til Eiker. Ingen av de

øvrigte fem søsknene er ført inn i kirkeboka i Eiker eller i Sør-Aurdal. Jon er imidlertid tilbake i vårt distrikt i 1839, da han bor på Finsand og blir konfirmert 6. november i Norderhov kirke.

John og Bergits barn

Vi kjenner med sikkerhet til tre av John og Bergits barn:

- a) Ole, født 4. mars 1845
- b) Kari, født 11. august 1847
- c) Hans, født 8. mars 1850.

Alle tre barna vokste opp og ble gift. Vi ser av barnas navn at de er oppkalt etter beste-foreldrene, men dessverre er det ikke noe fjerdre barn som eventuelt kunne bli oppkalt etter mor til John. Hans og Kari er oppkalt etter foreldrene til Bergit, mens Ole er oppkalt etter faren til John.

Faddere ved Oles dåp 1845

ELLING PAULSEN ENGER (1805-1850)
NIELS HANSEN ENGEREIE (1821-1883), bror til Bergit
OLE IVERSEN ENGER
GJERTRUD THORGRIMSDATTER ENGER (1796-1876)
OLEA ASLESDATTER BLAKSTVEDTEIE. (1823-1904)
(emigrerte i 1861 til Amerika)

Faddere ved Karis dåp 1847

GJERTRUD THORGRIMSDATTER ENGER (1796-1876)
KARI NIELSDATTER (1798-1880), mor til Bergit
GUNNILD JOHNSDATTER VIGEREIE f. 1810
HANS HANSEN (1798-1863), far til Bergit
GUDBRAND PAULSEN SOMDALSEIE (1822-1886)

Faddere ved Hans sin dåp 1850

BERTE ELLINGSDATTER ENGEREIE (1829-1891)
(gift med Nils Hansen, bror til Bergit)
INGEBORG ELLINGSDATTER FINSANDEIE (1803-1869)
RANDI GULBRANDSDATTERQUERNSTUEN
(1788-1865)
GUNDVALD ELLINGSEN BLAKSTVEDT (1789-1884)
OLE OLSEN GRØTERUD

For det meste er det naboer, venner og/eller familie som er faddere i dåpen. Vi ser at ved Oles dåp er det naboer samt Bergit sin bror Niels som er faddere.

Ved Karis dåp er det Bergits far og mor samt nåværende eller tidligere naboer som er faddere. Vi har Gunhild Johnsdatter Vigereie som er fra Kongstrømmen, Finsandeie, og hun

kan derfor ha vært en tidligere nabo av John Olsen som jo bodde en tid på Finsand.

Ved Hans sin dåp gjentar mønstret seg. Det er Bergits svigerinne samt nåværende eller tidligere naboer som er faddere.

Det ser med andre ord ikke ut til at noen av John Olsens familie har vært faddere, kanskje med unntak av at Ole Olsen Grøterud kan være en bror. Det er mange Ole Olsen i Ådal på denne tiden, og det er vanskelig å si med sikkerhet hvem han er.

John Olsen dør på Somdalseie 3. januar 1852. Hans begravellesdato er ikke innført i klokkerboka for Vikar eller ministerialboka for Norderhov. Begge bøker oppgir hans alder til 30 år, altså er han antagelig født ca. 1821.

Jeg har fått følgende info fra Arnt Hole: Dødsfallmeldinger hos sorenskriveren i Eiker, Modum og Sigdal:

Fattiglem Ole Johnsen dør på Sølleseie i Nedre Eiker 6. juni 1851. Han oppgis å være 97 år og 11½ måned gammel.

Enken Berthe Ottersdatter dør på Sølleseie 6. august 1853. Hun oppgis å være 63 år.

Når enken dør oppgis følgende arvinger:

- a) John Olsen boende paa Somdalseie i Aadalen, 36 aar
- b) Olaus Olsen, 20 aar
- c) Kari Olsdatter, 38 aar
- d) Marthe Olsdatter, paa Skjeldrum i Skauge 25 aar
- e) Inger Olsdatter paa Wivelstad i Lier, 22 aar

Hva kan vi lese ut av dette? Det ser ut til at John Olsen fra Aasli er i live og bor på Somdalseie i 1853. Dermed burde ikke ”vår” John være fra Aasli. Jeg tror allikevel at John er fra Aasli og at han faktisk er død selv om lensmannen oppgir ham som arving. Som sagt: John Olsen er ikke noe vanlig navn i Ådal, og det skulle derfor være veldig rart om vi har to stykker John Olsen i Somdalskretsen født omtrent samtidig.

Dette er imidlertid bare en hypotese, og jeg har ingen sikre bevis for at dette er rett, men jeg har mange indikasjoner på at John Olsen virkelig er fra Aasli i Hedalen.

Etterslekten til Bergit og John

Bergit fikk to barn utenfor ekteskap som enke. Folketellingen i 1865 var hun i Beretstua som husmannskone uten jord med sine to barn utenfor ekteskap.

Bergit fikk i 1856 en sønn utenfor ekteskap med GUDBRAND JOHANNESSEN, født 1825 på Gran. Han var sønn av JOHANNES NORDBY-

EIE. Ved folketellingen i 1865 bodde Gudbrand på Heggelien under Semmen som husmann. Han hadde i 1857 vært i tjeneste hos Truls Semmen. Gudbrand døde 5. februar 1876 i Heggelien hvor han hadde bodd sammen med ektefellen Olia Endresdatter Åsetbråten (f. 1838). Han ble gravlagt 27. mars 1876 i Hval kirke.

I 1863 fikk Bergit en sønn utenfor ekteskap med OLE HALVORSEN RØSTE, født 1812 i Røste og døpt 28. februar 1813 i Vikar kirke, sønn av HALVOR OLSEN RØSTE (f. 1786) og ANE ASLESDATTER RØSTE (f. 1788). Han dør som innerst og skomaker 12. november 1879 i Røste og blir gravlagt 22. november i Hval kirke.

John og Bergitte hadde tre barn:

1. OLE JOHNSEN, født 4. mars 1845 i Engereie og døpt 6. april i Vikar kirke. Ole var tjenestekar hos Gulbrand Trulsen Holmestuen i 1865. Han giftet seg 14. juni 1872 på Gran med MARI JOHNSDATTER, som var født mellom 1842 og 1844 på Gran. Hun var datter av JOHN JOHANNESSEN og INGEBORG OLSDATTER. Ved folketellingen i 1900 bor Ole og Mari i husmannsplassen Haakenstad i Norderhov. De har jord, og han driver med dagarbeid, mens hun har husgjerning og kreaturstell. De bor der med datterdøtrene Karen Marie og Magnhild Olette, som vanligvis bodde med foreldrene på Follum. Han er utmeldt og tilhører intet kirkesamfunn, mens hun er metodist.
2. KARI JOHNSDATTER, født 11. august 1847 på Somdalseie og døpt 16. oktober i Vikar kirke. Hun giftet seg 23. desember 1870 i Jevnaker kirke med ANDREAS BENKTSON, født 19. desember 1835 i Sverige. Han var sønn av BENKT JOHNSEN.
3. HANS JOHNSEN, født 8. mars 1850 på Somdalseie og døpt 29. juni i Vikar kirke. Han fikk koppevaksinen 20. januar 1851, og ble konfirmert 1. oktober 1865 i Hval kirke. Ved folketellingen i 1865 bodde han på Ringen i Fjøsвика. Han giftet seg 14. juni 1872 i Norderhov kirke med KAREN ANDERSDATTER som var født 20. september 1840 på Amundrud-eie. Hun var datter av ANDERS OLSEN. Ved folketellingen i 1900 bor de på i Fløtningen som bygselsfolk, og driver med jordarbeide.

Barn av Bergit og Gudbrand Johannesen:

4. JOHAN GUDBRANDSEN, født 10. desember 1856 på Somdalseie og døpt 5. april 1857 i Norderhov kirke. Han var vaksinert 12. november 1859 på Somdalseie. Ved folketellingen i 1865 bodde han hjemme i Beretstua på Enger, og ble konfirmert 13. oktober 1872 i Hval kirke. Ved folketellingen i 1875 jobbet han som tjenestegutt på Rognerud.

Han giftet seg 7. februar 1880 i Lunder kirke med MAREN ENDRESDATTER HALDEN, født 11. februar 1859 på Aureie og døpt 13. mars i Lunder kirke. Hun var datter

av ENDRE PEDERSEN (1810-1869) og BERIT NILSDATTER KITTELSVIKEN. Han jobbet som kjørekar, og familien bodde først på Kileie før de flyttet til Kakebakken på Eiklie i Hønefoss.

Barn av Bergit og Ole Halvorsen:

5. ANDERS OLSEN, født 23. mai 1863 på Jevnaker. Ved folketellingen i 1865 bodde han hjemme hos moren i Beretstua på Enger. Han bodde i Halstenrud, Skollerud både ved folketellingen i 1875 og da han ble konfirmert 29. juli 1877.

“Bokhyllen” på Digitalarkivet

Digitalarkivet har i serien “Bokhyllen” lagt ut en rekke eldre bokverk, men også noe originalt kilde-materiale. En del av dette har lokal interesse for Ringerike - se: <http://da2.uib.no/cgi-win/webbok.exe>

Bøker, manuskripter

- 48 A. Chr. Bang: Norske Hexeformularer og Magiske Opskrifter (Kristiania 1901-02)
Flere eksempler fra Ringerike.
- 87 Akershusregisteret af 1622 (Kristiania 1916)
Fortegnelse over makulerte brev på Akershus slott, hvorav flere med relevans for Ringerike.
- 92 Oslo og Hamar Bispedømmes jordebok 1574-1577 (Oslo 1929)
Oversikt over jordeiendom tilhørende Norderhov og Hole prestebol.
- 93-104 Norske Rigsregistrarer, 1.-12. bind (Kristiania 1861-91)
Brev 1523-1660, hvorav mange med relevans for Ringerike.
- 106 Biskop Eysteins Jordebog (Kristiania 1880).
Fortegnelse over geistlig gods i Oslo bispedømme rundt 1400, blant annet fra Ringerike.
- 109 Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser 1564-1597 (Kristiania 1885)
Med skildring fra besøk på Ringerike.
- 182 Norske Regnskaper og Jordebøger 1514-1521 (Kristiania 1887)
Gjengjerdene 1514 for Ringerike.
- 470 Skattematrikkelen 1647, Buskerud fylke (Oslo 1971)
- 512 Bastian Svendsen: Geistligheden i Christiania stift, Ringerike og Hallingdals prosti (manuskript)

Originalkilder

- 242 Kontrabok over inntekter fra ekteskapsbevillinger i forbudne ledd, Christiania stift 1731-38
Flere innførsler vedrørende ektepar fra Ringerike.
- 424 Håndverkertelling 1782 for Buskerud amt og Jarlsberg grevskap

Fotografisamlinger

- 178 Konfirmasjonsbilder fra Norderhov prestegjeld (1907-1917)

To ukjente 1400-tallsbrev fra Haug som åpenbart er falske

Ringerike Slektshistorielag ga nylig ut en bok med gjengivelse av samtlige middelalderbrev med tilknytning til Ringerike. En dokumentsamling av denne art vil av naturlige grunner aldri bli fullstendig. Gamle brev ble på 1600- og 1700-tallet stadig avskrevet og gjengitt i rettsreferater og andre dokumenter, og av disse er langt fra alle oppsporet.

av Sten Høyendahl

Sommeren 1710 ble eierne av Nordre Setrang og Løken i Haug uenige om grensedelet gårdene imellom, og i tingboken leser vi at to gamle pergamentbrev ble framlagt i retten. Nå finner vi denne saken også i aktsprotokoll 10 for Ringerike og Hallingdal sorenskriveri, der begge de gamle brevene gjengis i tilnærmet dansk språkdrakt. De er åpenbart blitt oversatt, og er derfor ikke inntatt i *Diplomatarium Norvegicum* (DN) eller i vår bok, "Middelalderbrev fra Ringerike 1263-1570" (MR).

Aktsprotokoller ble sjelden ført, men Ringerike og Hallingdal sorenskriveri er i en særstilling ettersom hele 22 protokoller finnes for tidsrommet 1697-1749. De er å regne som

kopier av tingbøkene, men med ett vesentlig tillegg: Dokumenter som ble innlevert i retten er her referert i sin helhet. Det gjelder ikke bare middelalderbrev, men også et betydelig antall skjøter og andre dokumenter fra hele 1600-tallet. Lokalhistoriske miljøer på Ringerike har i mindre grad gjort bruk av dette litt bortgjemte materialet. Det ligger ikke på Internett og er ikke en gang mikrofilmet, slik at man må oppsøke Statsarkivet på Kongsberg for å gjennomgå de originale protokollene.

Strid om grenser

Det var Gudbrand Iversen på Nordre Setrang som hadde innstevnet sin nabo, Torger Paalsen Løken, til en åstedssak 12. august 1710. Gudbrand mente at Torger var trengt inn på hans eiendom og satt opp et ulovlig gjerde, og ba ham derfor framlegge alle sine adkomster, utveisbrev og dokumenter slik at retten kunne vurdere disse.

Anders Christenssøn, Torgers fullmektig, innla da i retten to gamle pergamentbrev som ble lest opp. Det første var datert Sankt Gregers dag (gregorsmesse, 12. mars) 1458, og omhandler en overenskomst mellom bøndene på Løken og Vestern:

Allum Mannum dem som dette brev siæ eller höre sender Gulbrander Torgiersen paa Syndre Sætrang og Engelbret Alvidsen paa Tonne svorne Laugrettismænd i Vangs böigden paa Ringerige, Qvide Gud og sine, Kunigt giöran yder at mej vare paa Löcken i fornæmde Vangs böigd Mandagen nest effter St Gregori dag, Anno Dom. 1458: Sogom og hördum at Torger Joensen paa Löcken og Gunar Joensen paa Vestrinn toko haandenn sammen under de skilorde at Torjer leiet og samtygte til Gunar een Miölnestöde i Tolv aaremaal at bruge i beck fossen som skielier Vesteren og Klette Ejensseer, og skal Gunar gielde og gieva ad Torgeir hverum aar j dem for^{ne} tolv aaremaal halv Saaverd (?) y denn pennin-genn i Grundleie af for^{ne} Miölnestöde, end om nockon dem veder döden afgangen skal barnum dere nyte effter forn^{te} skildord de tolv aaremaal, for sandande under vore Indsiglum og Torjer sine indseig-lum gjort var aar og dage som foresiiger -

Det andre brevet i aktsprotokollen er noe eldre, angivelig skrevet i kong Eriks tolvte år på tronen - Erik av Pommern ble norsk konge i 1389. Et annet brev fra Eriks ellefte styringsår er tidfestet til 1400 (DN IV 706, MR 73), og avskriften i aktsprotokollen kan derfor knyttes til torsdag nest etter hallvardsmesse (15. mai)

1401. Her finner vi vitnemålet til den gamle, sengeliggende Harald på Haug, som fortalte om grenselinjene mellom gårdene Nordre Setrang, "Slöthæringer", Løken og Vestern. Brevet har ellers en påskrift som viser at det er lest opp under en rettssak 13. mai 1609 på Enger, en av nabogårdene:

Allum godo Mandum dem som dette brev see eller höre sender Nicolas Øjstriom (?) i fulle ombudenn, Erich Erichsen Lagmand i Oslo, Oluf Hval, Tosten Berge, Einer Klecke, Steener Syndre Sætrang, Hogen Loe, Engelbret Thone Laugrettismænd i Vangsböigden paa Ringerige qvide gud og sine meer giöre yder kunnigt at tolte aare Riges ocker verdligs herre Erichs med Guds Miskund Norgis Danmark Svigia Konning torsdagen nest effter halvormesse vare mej i Hio Sogenn og hordum prov og breve og allum skilrik mellem nördre gaarden Sætrang, Slöteringer Löcken og Vesteren og ligge alle disse gaarder i Vangsböigden paa Ringerige Hio værende allum eiendrottenn at for^{ne} gaarder og andre gode Mænd, tog da Lensmand Torier Hæseleberg tvegie annor vitner og gick til Haral paa Hauge paa Sengen laa af alder og var ei för at gange og bad hannem sande vitna brev om disse Mælla, da svor Harald med höie æed at alle paa dieler i saa maade at Slöthæringer ejelutter ligger mellom tvegie beckiene, syndre beckiien skielier Sætrang undan Slöthæringer og nördre becken Slöthæringer og Löcken eje ad, at becke möllene en nedan skiellier becken Sætrang og Löcken, følger saa becken neder at Kytha Engir og samme becken neder at Miöene stupe Sætrang halve Miöene nyter og Löcken halve Miöene end følger becken til Klette löckenn end følger becken til holte ejene og neder i aaen, Een tvegie andre tilstæde vitner Svare bog med fulde æedstaf at hört allum dagom Harald sagde vare og dem vitnesbyrd og ei annerlunde, og allum di gaarder som Syndan becken ligger era vi allum at becken og all nördre liggend gaarder eja at becken og ei nockon med ejend over beckiien, foro gangæ og tokum da ollum luttersejer Mænder hända sammen ei nocko dem paa at Kiere eller Rufa hvercken föd eller u-föd, for sandande hengir mæ ockra indseigle giord aar og dagir som foresiger -

LS LS LS LS

A^o dom: 1609 var dette brev læst i rette paa Enger i Vangsbögden den 13:de Maij.

Hans Amunsen Egen haand.

”Frugteslös henhvilet”

Laurids Madssøn, Gudbrand Setrangs fullmektig, la straks ned protest mot de to brevene. Han mente at de var for gamle til å gjelde som bevis, og påpekte at de ikke hadde vært framlagt i noen kjent rettsak mellom Nordre Setrang og Løken. Han satte også spørsmålsteget ved påskriften fra 1609. Om brevene var så eldgamle som det framgikk av innholdet, sa han, var de *frugteslös henhvilet*.

Anders Christenssøn oppfattet dette som en insinuasjon, og oppfordret Laurids Madssøn til å bevise at brevene var falske. Laurids fastholdt sin påstand, og ville heller støtte seg på sine innkalte vitneprov.

Saken ble gjenopptatt 9. oktober samme år med flere nye vitner, og dagen etter ble dom avsagt. Retten la vekt på at gårdene i alle år hadde hatt felles grasgang og hogst både nord og sør for bekken uten at Gudbrand Setrang hadde påklaget dette, og Torger Løken fikk følgelig medhold uten at innholdet i de gamle pergamentbrevene ble vurdert.

Brevet fra 1401

Det eldste pergamentbrevet har et svært interessant innhold, og i avskriften omtales “Slöteringer” eller “Slöthæringer” som en gård i likhet med Nordre Setrang, Løken og Ves-

tern. Ved første øyekast kan det se ut som vi er kommet over en forsvunnet gård, som ifølge gamle Haralds beskrivelse må ha ligget mellom Løken og Nordre Setrang, vel noe vest for dagens Enger. Navnet kan selvsagt ha blitt feiltolket ved avskrivningen av et dokument i 1400-tallsskrift, helt forskjellig fra 1700-tallets gotiske former. Man fristes til å spekulere i om endelsen *-inger* kan ha noe gjøre med navnet Enger, som er omtalt så tidlig som 17. august 1338 i et brev fra Løken (DN III 194, MR 19).

Men man bør nok ha klart for seg at flere ting skurrer i denne brevtteksten. Først og fremst er det lagmannen i Oslo, Eirik Eiriksson, som volder vanskeligheter. Vi har riktig nok en lagmann i Oslo med dette navn, men han virket først på slutten av 1400-tallet. Derimot har vi et pergamentbrev av 23. mars 1411, der lagmann Eirik Eiriksson i Oslo påla eierne av Ås-gårdene i Bærum å motta dom (DN VI 376). Utgiverne av DN har stemplet dette dokumentet som et regelrett falskneri.

Så har vi en Nikulas som står nevnt foran lagmannen i 1401-brevet, og således bør være av høy rang. Hans tilnavn i avskriften er vanskelig å tyde, men skal kanskje være Øysteinson. Vi finner imidlertid ingen person med liknende navn i Oslo rundt 1400, heller ingen andre passende personer med fornavnet Nikulas.

I middelalderens dokumenter angis lagrettemenn bare med fornavn og farsnavn, men i brevet fra 1401 blir de oppført som om det skulle være et dokument fra 1600-tallet: “Oluf Hval”, “Stener Syndre Sætrang” og så videre. Dette er da også det klareste indisiet for at brevet er falskt. Vi har et liknende brev datert 29. juni 1384 på Nøkleby på Jevnaker (DN VI 315, MR 65), og her har lagrettemennene fått navn som Elling Skute og Eindride Lomsdal. Navnebruken her er da også en av årsakene til at utgiverne av DN har erklært dette brevet som et falskneri, trolig skrevet i det 16. århundre.

Samme konklusjon må trekkes for brevet fra 1401: Det er utvilsomt falskt. Når det er skrevet, er verre å avgjøre. Påskriften fra 1609 er bekreftet av en person som virkelig har eksistert, Hans Amundsen, som har undertegnet dokumenter fra 1591, 1593 og 1602 som alle befinner seg i Norderhov prestearkiv. Spørsmålet er om også påskriften er falsk, og i så fall må brevet være konstruert et stykke ut på 1600-tallet. Alternativet er at det falske brevet virkelig kan ha vært framlagt i en ellers ukjent rettergang i 1609 på Enger, og i så fall er det nok skrevet rundt 1600 eller noe før.

Men gården “Sløthæring”, var den et fantasiprodukt? Man skal være oppmerksom på at falske brev ikke alltid ble laget for å oppnå uberettiget vinning. De kunne like gjerne være et middel for å sikre hjemmel for eiendom som det i lokalsamfunnet ikke ble stilt spørsmål ved. Da måtte alle geografiske detaljer være i orden. Ingen av vitnene i rettsaken i 1710 nevnte “Sløthæring” i retten, og dette navnet er også ukjent i andre sammenhenger, men dersom det falske brevet var skrevet på 1500-tallet, kan det ha inneholdt fakta som mange kjente til, men som senere gikk i glemmeboken.

Utrykte kilder ved Statsarkivet på Kongsberg

Ringerike og Hallingdal sorenskriveri, aktsprotokoll 10, fol. 110a-117b.

Litteratur

Diplomatarium Norvegicum. 22 bind. Brevene i de 21 første bindene er lagt ut på Internett.

Middelalderbrev for Ringerike 1263-1570. Utgitt 2009 av Ringerike Slektshistorielag ved Bjørn Geirr Harsson.

Brevet fra 1458

Det andre dokumentet er jeg mer usikker på, men også her er det en detalj som skiller seg fra samtidige brev. Lagrettemennene kalles Gudbrand Torgeirsson på Søre Setrang og Engelbrekt Alvidsson på Ton, mens lagrettemenns bosted ikke er medtatt i andre brev fra samme tid. Ingen av personene i brevet omtales da heller i samtidige ringeriksbrev. Det fantes riktignok på den tiden en lagrettemann ved navn Gudbrand Torgeirsson, men han hørte hjemme i Hole.

Falske brev avsløres gjerne ved at skriveren ikke har behersket gammel grammatikk, og dermed brukt gale bøyningsformer. Vi kan se på et brev utstedt 3. mai 1457 i Oslo (DN III 840, MR 115), med formuleringer som *quediu gudz oc synæ kunnogt gørande*, og *hørdhom oc saghom*. For meg synes det ikke som om 1458-brevets forvanskede *Qvide Gud og sine, Kunigt giöran* og *Sogom og hördom* skiller seg nevneverdig fra det som ovenfor er gjengitt, men falskneren brukte nok et gammelt brev som sammenlikningsgrunnlag for å få produktet så troverdig som mulig. Autensiteten av slike brev lar seg i det hele tatt vanskelig vurdere uten særkompetanse om middelalderens uttrykksformer og grammatikk. Ettersom lagrettemennene i 1458-brevet er oppført på utradisjonelt vis, er det likevel sannsynlig at også dette brevet er falskt.

Sluttreplikk

Brevet fra 1401 er utvilsomt et falskneri, og trolig også 1458-brevet. Men aktsprotokollene for Ringerike inneholder flere upåaktede avskrifter av middelalderbrev. I aktsprotokoll 10 er det også gjengitt et hittil ukjent brev fra 1340 om en delesgang mellom Hole prestegård og Helgeland, og dette dokumentet er trolig ekte. Vi skal se nærmere på dette i ett av de kommende numre av Hringariki.

Aktuelle bøker

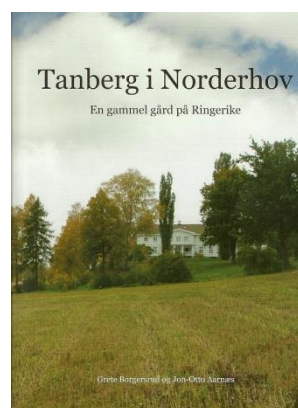
Ny bok om Tanberg

Gården Tanberg i Norderhov har et historisk sus over seg med sine gravhauger og runesteiner, og ikke minst fordi Tornberg-ætten stammer herfra. På 1200-tallet finner vi stormannen Alv Erlingsson den eldre, hertug Skule Bårdssons svoger, på gården. Enda mer kjent er hans sønnesønn av samme navn, mer kjent som Mindre-Alv, men det er usikkert om han bodde her i voksen alder.

Det er dagens eier av Tanberg, Carl August Mohn, som har tatt initiativet til en ny bok om gården. Denne foreligger nå i stort format. Forfatter er Grete Borgersrud, styremedlem i Ringerike Slektshistorielag, og hun har hatt med seg Jon-Otto Aarnæs bak fotoapparatet. Grete har tidligere utgitt bøker om Riddergården og Viul.

Det er gitt en bred framstilling av Tanberggårdene og Trøgstad gjennom tidene, og også

husmannsplassene på Tanberg har fått mange sider i boken. Et stort pluss settes ved at et betydelig antall dokumenter er blitt avbildet og transkribert.

Rud-navn i mellomalderen

Margit Harsson har utgitt "Leksikon over norske rud-navn frå mellomalderen" på Novus Forlag. Her kommenterer hun mer enn 3000 bostedsnavn med endelsen -rud, der gårdene er ryddet mellom år 1000 og 1350. Boken er på hele 930 sider.

Rud betyr nyrydning, og det er særlig i østlandsområdet disse navnene har vært brukt. I Buskerud er det hele 480 av disse, derav fylkesnavnet som egentlig er gårdsnavnet Biskopsrud på Modum. Det er da heller ikke få rud-navn vi finner på ringerikskartet.

Svært mange rud-gårder har personnavn som første ledd etter mannen som ryddet dem, og Sonerud i Hole er følgelig utledet av mannsnavnet Soni, vel den første brukeren.

Margit Harsson, som er bosatt i Hole, er førsteamanuensis i navnegransking ved Universitetet i Oslo. Hun har utgitt flere bøker om

lokalhistoriske forhold på Ringerike, sist *Halvdanshaugen* i 2004.

Aktuelle nettsteder

Avfotografert kildemateriale

Stadig flere dokumenter med relevans for Ringerike er lagt ut på Kari Thingvolds nettsted: <http://slektskilder.blogspot.com/>

Thingvold, Kari:

Tiendemannntall 1687 for Ringerike.

Ekstraskatt 1743 for Ringerike.

Mæhlum, Erland Eriksen:

Akershus stift, Oslo Hospital: Betalingslister for ekteskap i forbudte ledd: 1740, 1744, 1746-47 og 1749, hvorav flere inngåtte ekteskap på Ringerike.

Brigadér Holsts dødslist, april-oktober 1808: Her finner vi to ringerikinger som døde på Fredrikshald: Ole Røys i 1. grenadérbataljons 1. kompani, 24 år, død 26. april, og Knut Olsen fra Norderhov i 2. musketérbataljons 3. kompani, 29 år, død 18. september.

Fra tingbøkene

Vi bringer nok en episode fra 1660-tallets tingbøker, og denne gangen skal vi til Frøyshov tingstue i Hole. Året er 1666, og kongens fogd, den senere i pengesaker så beryktede Jacob Luth, er tilstede under saken. Lars Vesetrud på Tyristrand har vært i slagsmål med løsgjengeren Bent Gundersen fra Modum, og begge har brukt kniv på hverandre.

Øvrigheten så den gang med strenge øyne på den som overfalt en mann i hans eget hus, men

Lars hadde nok vært for aggressiv til at man her kunne snakke om overfall. Bonden og løsgjengeren blir derimot likestilt og får samme bot, nærmere syv riksdaler hver. I en tid hvor ei ku gikk for tre riksdaler var det nok umulig for Bent å betale en slik sum. Jacob Luth var selvsagt klar over dette, og vi ser at han straks tok initiativ til å sette Bent i tvangsarbeid.

RETTERGANG 22. MAI 1666 på FRØYSHOV I HOLE

Den 22. mai er rettergang holdt på Frøyshov, overværende den kongelige majestets fogd Jacob Luth, bygdelensmannen Trond Stadum med etterskrevne (lagrette)menn Arne Gomnes, Gjurd Rud, Gudbrand Gomnes, Lars Onsaker, Gunvold Frøyshov og Anders Stadum.

Den kongelige majestets fogd har latt fordre i retten en person ved navn Bent Gundersen, en moing som for en stund siden, vel tre uker, har skåret Lars Vesetrud med en kniv. Vitnene forklarte seg under ed: Knut Berggarden, Anne Rolvsdatter og Ole Rolvsen, en dreng som ikke hadde gått til Guds bord.

Knut Berggarden prøver at han så Lars Vesetrud slå Bent Gundersen to ganger med "ørnne" slik at han falt mot jorden, deretter kom Anne Rolvsdatter løpende og ba Knut skille dem ad, som han og gjorde. Da hadde Lars allerede fått sin skade i halsen, og da tok Knut kniven fra Bent. Han så ikke at Lars hadde kniv, men da tok Lars en staur og slo Bent to slag over halsen så han stupte i marken. Videre hadde Knut ikke mer å prove.

Anne Rolvsdatter prøver at Lars slo Bent to slag under øret, så han falt ned på jorden, så dro de begge kniv og gjorde skaden. Siden gikk hun etter Knut Berggarden, og kom ikke senere tilbake dit. Hun hadde også sett at Lars hadde slått Bent over nesen med en staur etter at skaden var gjort.

Lars Vesetrud sa at han hadde fått fem blodvider, to i halsen, to i hånden og en i siden, som lensmannens sønn (og) Gudbrand Gomnes har besiktet, foruten seks knivrisp i klærne.

Bent sa derimot at den andre hadde slått ham til jorden, og han hadde fått et knivstikk i øret, og samtidig et (kjøtt)stykke skåret av. Den kongelige majestets fogd sa at ettersom Lars hadde stukket en fattig mann i sitt eget hus, burde han betale fulle bøter eller lide i jern, andre likesinnede til avsky.

Ettersom Lars Vesetrud og Bent Gundersen har tilføyd hverandre sår og mere, slik at Lars har gitt Bent to knivsår og Bent igjen stukket fem blodvider på Lars, skal hver av dem gi fulle bøter til kongen etter Norges lov, mannhelgebolkens 13. og 17. kapittel: åtte ørtuger og 13 mark sølv (nærmere syv riksdaler). Dersom Bent Gundersen, som er en løs og ledig person, ikke straks tilfredsstiller kongen for boten, da skal han arbeide enten i Fredrikstad eller holdes grovere etter den høye øvrighets behag inntil fulle bøter er betalt.

Ringerike Slektshistorielag

Årsberetning 2010

Styret 2010

Leder: Nils Elsrud
Nestleder: Ellen Gilhuus
Kasserer: Ellen Gilhuus
Sekretær: Tom Larsen
Styremedlem: Grete Borgersrud
Styremedlem: Sten Høyendahl
Varamedlem: Kaare Fleten
Varamedlem: Knut Helge Nebell

Redaksjonen i Hringariki

Sten Høyendahl
Nils Elsrud
Ole E. Yttri
Tom Larsen

GDSR

Jens Jonsrud
Håkon Prestmo
Rudi Løken
Frank Otterbech

Valgkomite

Marit Sjøstad
Kaare Fleten

Ringerike Slektshistorielag har nå 271 medlemmer (inkl. 7 foreninger, off. etater som får tilsendt bladet.)

Styremøter: Det ble holdt 6 styremøter + årsmøte, alle på Veien.

Årsmøte: Nils Elsrud, Sten Høyendahl og Kaare Fleten ble gjenvalgt på årsmøtet til styret.
Nils Elsrud og Tom Larsen ble valgt inn i redaksjonen.

Medlemsmøter: Det ble holdt 3 arbeidsmøter, med relativt dårlig fremmøte fra medlemmene, men de som har kommet har vi prøvd å hjelpe så godt så mulig.

Fellesmøter: Det ble holdt 3 fellesmøter:

14. januar m/Ringerike Historielag. Foredrag av Bjørn Geirr Harsson om middelalderbrev fra Ringerike og Margit Harsson om gårdsnavn. Møtet ble holdt på Ringerike Gymnas.
27. april m/DIS-Buskerud. v/Hilde Wedde og Remi Pedersen. Møtet ble holdt på bowlinghallen i Hønefoss.
1. Family Search (FS) søkemuligheter, osv.
 2. Presentasjon på bok om hvordan lage slektsbok.
 3. Presentasjon av boka "Middelalderbrev fra Ringerike" + fattigmanntall 1742.
9. november m/Ringerike Historielag. Foredrag av Sidsel Kvarteig (Statens kartverk) om "Gøy med gamle kart på nett." Møtet ble holdt på Ringerike museum.

Slektsforskerdagen

Ble holdt den 30. oktober i samarbeid med DIS-Buskerud på Hønefoss Bibliotek, ca 10 personer møtte frem. Tom Larsen viste hvordan man kan legge farger på gamle s/h bilder på en enkel og grei måte, og Nils Elsrud hjalp de fremmøtte med slektsgranskning. Vi har gått til innkjøp av en rollups som kan brukes ved senere møter, kurs osv.

Ny nettside

Vår nye nettside ble satt i drift til slektsforskerdagen:

www.ringerike-slektshistorielag.com eller www.ringerike-slektshistorielag.net

Redaksjonen i Hringariki

To numre av "Hringariki" som vanlig. Vi har noe stoff på lager, men vi oppfordrer alle til å komme med bidrag. Styret har bestemt at vi skulle fornye beskyttelsen av varemerket "navnet på medlemsbladet Hringariki" da beskyttelsen på 10 år var utgått i 2010.

I tillegg har Sten Høyendahl to nye tingbøker for årene 1674 og 1675.

Salget av tingbøker og fattigmanntallet har nå begynt å gi litt overskudd i kassa.

På årsmøtet 9. februar 2010 ble den gamle redaksjonen Frank Otterbech, Thorleif Solberg og Eigil Elsrud overrakt diplom av Sten Høyendahl som takk for kjempeinnsats gjennom alle år.

Tom Larsen
sekretær

Å r s m ø t e

ble holdt tirsdag 8. februar 2011 på Veien gamle skole kl. 1900.

Fra styret deltok: Nils Elsrud, Ellen Gilhuus, Tom Larsen, Sten Høyendahl, Kaare Fleten og Knut Helge Nebell. GDSR var representert av Håkon Prestmo. Valgkomiteen var representert av Marit Sjøstad og Kaare Fleten. Redaksjonen i Hringariki ble representert av Sten Høyendahl, Nils Elsrud, Tom Larsen. Foruten disse var det 4 medlemmer, totalt var 13 stemmeberettigede medlemmer tilstede.

Leder Nils Elsrud ønsket alle velkommen, innkallingen var kunngjort i avisen, samt på møteplanen på nettsiden vår. Ingen hadde innvendinger på dette og han gikk da videre på dagens saksliste.

1. Valg av dirigent og referent

Følgende ble foreslått og valgt uten innvendinger fra salen:

Dirigent: Nils Elsrud

Referent. Tom Larsen

Signere protokoll: Odd Ellingsen og Håkon Prestmo

2. Årsberetningen

Den ble delt ut og lederen gikk gjennom denne punkt for punkt, det var ingen merknader fra medlemmene, så lederen erklærte årsmeldingen for godkjent.

3. Regnskap og budsjett

Det reviderte hovedregnskapet for 2010 ble delt ut, og kasserer gikk igjennom dette som viste et driftsoverskudd på kr. 26 989,50.

Når det gjelder mellomregnskapet (bokprosjektet "Middelalderbrev") så manglet det noen tall for å få et korrekt antall på beholdningen av bøker, så dette vil bli telt og regnet ut på nytt. Budsjettet for 2011 settes opp og godkjennes av styret senere. Det revisorgodkjente regnskap og budsjett vil bli trykt i Hringariki.

4. Innkomne forslag og saker

a. Korrekturlesing av GDSR database

Fra Kaare Fleten kom forslag om at det lages et nødvendig antall CD av databasen til GDSR for korrekturlesing av konfirmanter på 1800 tallet, arbeidet deles opp i kirkesogn og bolker på 10 år. De som deltar i dette dugnadsarbeidet får CD'n vederlagsfritt. Fordi databasen har mange feil gis det ikke anledning til å kopiere, feil som registreres skal rapporteres i et vedlagt skjema. Målet er at dataene senere skal overføres til Digitalarkivet.no. Det var ingen innvendinger til dette, og det ble enstemmig vedtatt.

b. Kalle inn medlemmer av GDSR til styremøte

Kaare Fleten foreslo også at Jens Jonsrud og Rudi Løken innkalles til et styremøte for å drøfte muligheten for på en enkel måte å få overført bearbeidede data direkte til Digitalarkivet.no. Det var ingen innvendinger til dette, og det ble enstemmig vedtatt.

c. Hedersutnevnelse til Gro Øverbye

Hedersutnevnelse: Diplom og blomster fra styret til Gro Øverbye som en liten takk for at hun har holdt slektshistorielaget med nettside i mange år.

Bildet viser diplommet som ble tildelt Gro Øverbye. Hun var ikke tilstede, men vil få dette overrakt hjemme hos seg selv.

5. Valg. Valgkomiteens forslag ble delt ut til medlemmene.

Styret

1. Nestleder	Sten Høyendahl ble foreslått.
2. Kasserer	Kasserer ble ikke valgt siden valgkomiteen ikke hadde funnet ny kandidat. Styret sammen med valgkomitéen har fått mandat til å finne en kandidat til dette vervet. (Ellen Gilhuus hjelper til inntil videre.)
3. Sekretær	Tom Larsen ble foreslått gjenvalgt.
4. Styremedlem	Grete Borgersrud ble foreslått gjenvalgt.
5. Styremedlem	Knut Helge Nebell ble foreslått.
6. Varamedlem. 1.	Gunnar Fagerås ble foreslått.
7. Varamedlem. 2.	Ellen Gilhuus ble foreslått.

Alle ble enstemmig valgt.

Følgende var ikke på valg: Nils Elsrud, leder.

Valgkomiteen

1. Brit-Ellen Bøhn
2. Odd Solstad
3. Trygve Harald Berge

Alle ble enstemmig valgt, og årsmøtet ga dem mandat til å konstituere seg selv med leder.

Revisorer

1. Asbjørn Arnesen
 2. Odd Ellingsen
- Begge ble enstemmig valgt.

Redaksjonen i Hringariki

Sten Høyendahl, Nils Elsrud, Ole E. Yttri og Tom Larsen ble alle foreslått gjenvalgt.

Alle ble enstemmig valgt.

Leder Nils Elsrud takket avtroppende valgkomite Marit Sjøstad og Kaare Fleten for godt utført arbeid. Årsmøtet ble da avsluttet og fortsatt med kaffe og kake.

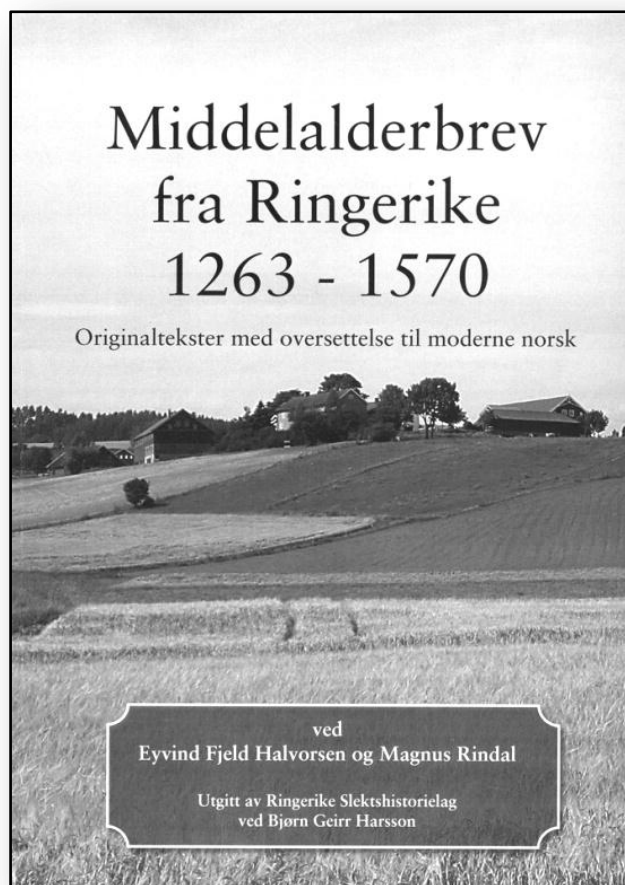
Tom Larsen
sekretær

Protokoll signert

Odd Ellingsen

Håkon Prestmo

Middelalderbrev fra Ringerike

Ringerike Slekthistorielag har utgitt en bok med originaltekster av middelalderbrev, en kilde-utgave med oversettelse til moderne norsk av Eyvind Fjeld Halvorsen og Magnus Rindal, begge professorer i norrønt språk. De har vederlagsfritt gjennomført dette arbeidet, og Rindal har også kvalitetssikret tekstene. Brevene daterer seg fra 1263 til 1570, og boken er forsynt med et register med rundt 1600 person- og stedsnavn med tilknytning til Ringerike. Den har også et stort antall fargefotografier, og et oversiktskart viser plasseringen av gårdene.

Boken er utgitt på Kolltopp forlag i 2009, og har 216 sider. Den kan bestilles hos:

Sten Høyendahl, Vollgata 74, 3512 Hønefoss

Tlf 90 20 98 42

E-post: sten.hoyendahl@gmail.com

Pris: kr 250. Pris for medlemmer av Ringerike Slekthistorielag: kr 200.

Porto kommer i tillegg dersom boken ikke kan bringes til døren.

B

Avs.

Ringerike Slektshistorielag

v/ Nils Elsrud

Paasche Aasensvei. 26

3514 Hønefoss.